

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra církevních dějin

Diplomová práce

**VZNIK A VÝVOJ CÍRKEVNÍHO ZDRAVOTNICTVÍ NA
ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČESKÉ REPUBLIKY OD POČÁTKU
DO KONCE PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY
S PŘIHLÉDNUTÍM K PŘÍNOSU MUŽSKÝCH ŘADŮ
ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE**

Vedoucí práce: doc. ThLic. Martin Weis, Th.D

Autor práce: PharmDr. Daniela Merknerová
Studijní obor: Učitel náboženství a etiky
Ročník: 5. KS

2006

Daniela Musková

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. ThLic. Martinu Weisovi, Th.D
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

<u>ÚVOD</u>	.....	6
1	<u>TEORIE A HISTORIE ZDRAVOTNICTVÍ</u>	9
1.1	Definice a chápání pojmů zdraví a nemoci.....	9
1.2	Vývojové etapy zdravotnictví.....	10
2	<u>VZNIK A VÝVOJ CÍRKEVNÍCH ŘÁDŮ NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČR</u>	18
2.1	Vznik a vývoj řeholního života ve světě.....	18
2.2	Vznik a vývoj řeholního života v českých zemích.....	23
3	<u>ŘÁDY, KTERÉ PŮSOBILY NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČR</u>	26
3.1	Řády rytířské	27
3.1.1	Maltézští rytíři.....	27
3.1.2	Templáři.....	32
3.1.3	Řád Německých rytířů.....	35
3.1.4	Řád sv. Ducha.....	39
3.2	Řády křížovnické	41
3.2.1	Křížovníci s červeným křížem.....	41
3.2.2	Křížovníci s červeným srdcem.....	44
3.2.3	Křížovníci s červenou hvězdou.....	47
3.3	Řády mnišské	50
3.3.1	Benediktini.....	50
3.3.2	Cisterciáci.....	58
3.3.3	Celestini.....	69
3.3.4	Kartuziáni.....	73

3.4	Řeholní kanovníci	79
3.4.1	Řeholní kanovníci sv. Augustina.....	79
3.4.2	Premonstráti.....	84
3.4.3	Antonité.....	91
3.5	Řády žebravé	94
3.5.1	Dominikáni.....	94
3.5.2	Minorité.....	109
3.5.3	Františkáni.....	125
3.5.4	Hyberni.....	135
3.5.5	Kapucíni.....	139
3.5.6	Milosrdní bratři.....	148
3.5.6.1	Valtický konvent sv. Augustina.....	149
3.5.6.2	Praha - Konvent sv. Šimona a Judy.....	150
3.5.6.3	Nové Město nad Metují.....	154
3.5.6.4	Prostějovský konvent sv. Jana Nepomuckého.....	155
3.5.6.5	Konvent Nejsvětější Trojice v Kuksu.....	156
3.5.6.6	Brněnský konvent sv. Leopolda.....	157
3.5.6.7	Letovický konvent sv. Václava.....	158
3.5.6.8	Vizovický konvent Panny Marie, matky dobré rady.....	159
4	<u>ÚLOHA A MÍSTO CÍRKEVNÍHO ZDRAVOTNICTVÍ V JEDNOTLIVÝCH ETAPÁCH</u>	160
4.1	Církevní zdravotnictví v etapě partikulárního zdravotnictví....	161
4.1.1	Počátky zdravotnických opatření, institucí a léčitelských profesí.....	164
4.1.2	Rozvoj partikulárního zdravotnictví.....	167
4.1.3	Řízení zdravotnictví v etapě partikulárního zdravotnictví.....	170
4.2	Církevní zdravotnictví v etapě celostátního zdravotnictví.....	172
	<u>ZÁVĚR</u>	175
	Seznam literatury.....	176
	Seznam zkratk.....	180
	Seznam příloh.....	181
	Přílohy	182
	Abstrakt	194
	Abstract	195

ÚVOD

Jsem ráda, že jsem si téma své diplomové práce mohla vybrat sama a tudíž takové, které mě už dlouho zajímá.

Vystudovala jsem nejprve střední zdravotnickou školu a potom farmaceutickou fakultu, takže od počátku bylo jasné, že se v pracovním životě budu pohybovat ve zdravotnictví. Přes zájem o historii jsem se dostala k církevním stavbám, k církvi a jejím členům a postupně i ke své konverzi.

Přesto, že mě nemoc vyřadila z aktivního pracovního života a jsem již dvanáct let v plném invalidním důchodu, láska k mému oboru i zájem o historii mi zůstaly, tudíž o tématu své diplomové práce jsem nemusela dlouho přemýšlet. Bylo prakticky dané.

I na farmaceutické fakultě se na počátku studia přednášela historie zdravotnictví, ale studovala jsem v době reálného socialismu, kdy zmínka o církevním zdravotnictví byla prakticky nepřipustná.

Má generace ze základní školy znala církev jen jako organizaci prahnoucí po moci a po majetku a bránící vědě a pokroku. Mniši byli popisováni a vyobrazováni jako tlustí povaleči s korbelem nebo jako fanatičtí inkvizitoři. Mnoho z mých vrstevníků se už nikdy nic víc o církvi nedozvědělo, a tak v některých stále přetrvává zkreslený obraz vytvořený socialistickým školstvím.

Ráda bych ve své práci ukázala přínos církve a jejích členů v oblasti péče o nemocné a slabé a možná tím i trochu povzbudila zájem sekulární společnosti o danou problematiku.

Ve známých a dokumentovaných dějinách lidstva nenalezneme období, ve kterém by se lidstvo kromě jiných problémů nemuselo potýkat s nejrůznějšími nemocemi, které jej trápily a v některých obdobích dokonce ohrožovaly jeho samotnou existenci. Dějiny lidstva jsou také dějinami léčení a bojů s nemocemi. Efektivní léčení závisí jednak na poznacích o nemocech a na způsobech léčení, ale také na organizaci zdravotní péče. Organizační systém je nezbytnou součástí zdravotnictví a zabezpečuje efektivnost léčení.

Stejně jako samotné léčení prošla i organizace zdravotnictví dlouhodobým vývojem. Chceme-li pochopit vývoj léčení a zdravotnictví, je nezbytné zmínit, že ve zdravotnictví existují tři relativně samostatné proudy – linie.

Tou první, dnes nejrozšířenější, je linie světská – světské zdravotnictví. Druhou linií, která se objevuje po rozšíření křesťanství, zvláště po jeho zrovnoprávnění Milánským ediktem roku 313, je církevní zdravotnictví. Protože léčením se zabývají členové církve organizovaní do církevních řádů, je tato linie často označována jako řádové zdravotnictví či mnišské zdravotnictví. Církevní zdravotnictví existovalo především v etapě partikulovaného zdravotnictví. V té době mělo prakticky nezastupitelnou roli. S nástupem osvícenství postupně role církve ve zdravotnictví slábla, ale nikdy zcela nevytizela. Třetí linií ve zdravotnictví je linie vojenská. Vojenské zdravotnictví je výrazně odlišné od obou již zmíněných linií, má výrazně specifickou podobu, která je dána především způsobem vedení válek a organizací ozbrojených sil atd. Všechny tři linie – proudy ve zdravotnictví se navzájem ovlivňují a prolínají.

Zatímco dějinám medicíny, jejímu vývoji a pokrokům, stejně tak i vojenskému zdravotnictví a jeho vývoji a úkolům při zdravotnickém zabezpečení vojsk v době války i v době míru, je věnována řada prací, je doposud roli církve a církevnímu zdravotnictví v českých dějinách věnována malá pozornost.

Jedinou významnější studií, která se dotýká i této problematiky, je kniha „Dějiny lékařství v českých zemích“ autorů Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové. Také na zdejší katedře církevních dějin byla zpracována diplomová práce týkající se nemocnice Milosrdných bratří v Praze.

Základní metodou práce při zpracování tohoto tématu bylo vyhledávání a zpracování literatury. Přečetla jsem tisíce stran textu, ale buď se týkal výhradně dějin medicíny (ani ne zdravotnictví) nebo naopak jen historie řádů. Až na výjimky ve zdravotnické literatuře nebyla zmínka o církvi a řádech a v historii řádů zase bylo velmi málo o jejich působení na poli zdravotní péče.

Ne všechny církevní řády měly jako hlavní poslání léčení, ale všechny řády měly ve svých klášterech hospitály pro poutníky a infirmaria¹ pro nemocné. Infirmania byly oddělené místnosti či budovy, ve kterých mniši pečovali o nemocné členy řádu, fundátory kláštera i o lidi z okolí a nemocné pocestné, čímž zajišťovaly první zdravotnickou péči.

Vzhledem k rozsahu diplomové práce jsem se nemohla věnovat všem řeholím, kongregacím a řeholním společenstvím, které kdy působily na území dnešní České republiky. Omezila jsem se proto na mužské řády, které na našem území působily nejdéle a na ty, které byly nejrozšířenější.

Ve své práci chci ukázat přínos církve a především nezastupitelnou úlohu řádů v péči o slabé a nemocné. Po celá staletí přicházely medicínské znalosti a zkušenosti, stejně jako vědomosti z mnoha jiných oborů, na naše území prostřednictvím klášterů resp. mnichů různých řádů. V období téměř celého tisíciletí byly časy příznivé i méně příznivé pro působení řádů, ale řády tu vždy byly a působily.

---

¹ VOJTOVÁ, M. a kol. *Dějiny československého lékařství*. (svazek I – do roku 1740). Praha : Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1970. s.91.

1 TEORIE A HISTORIE ZDRAVOTNICTVÍ

1.1 Definice a chápání pojmů zdraví a nemoci

Základní medicínské a zdravotnické kategorie jsou zdraví a nemoc. Světová zdravotnická organizace definuje zdraví jako „stav úplné tělesné duševní a sociální pohody a ne pouze jako nepřítomnost nemoci nebo vady“. Je to jedna z mnoha desítek definic zdraví a nemoci, avšak dnes nejčastěji používaná. Její přínos spočívá v chápání zdraví jako jednoty tělesné, duševní a sociální (sociální rozměr zdraví). Z uvedené definice rovněž vyplývá, že zachování zdraví (léčení nemoci, předcházení nemoci, ...) znamená zabývat se nejen tělesným fenoménem zdraví, ale znamená brát do úvahy rovněž duševní a sociální stránku. Zachovat zdraví, zabývat se sociální pohodou, sociálním zabezpečením, sociálním systémem, sociální politikou (státní a nestátní), na jejíž kvalitě a rozsahu (množství lidí, kteří jsou zabezpečeni sociálním systémem) závisí zdraví.

Stejně jako definice zdraví existuje i mnoho definic nemoci. Nemoc je obvykle chápána jako porucha zdraví, kterou je možno objektivně zjistit, přičemž nemusí být subjektivně vnímána. V řadě případů je nemoc chápána jako vada, tělesný nebo duševní defekt, který je přechodný nebo trvale stabilizovaný.

Zdraví a nemoc závisí na mnoha faktorech – determinantách. Determinanty zdraví jsou komplexy příčinných faktorů působících integrovaně na zdraví člověka. Mohou působit pozitivně (zdraví chránit a upevňovat) nebo negativně (přispívat ke vzniku nemoci a její průběh zhoršovat).

Uvedené příklady ukazují, jak rozdílné bylo pojetí a chápání zdraví a nemoci v různých vývojových etapách společnosti.

1.2 Vývojové etapy zdravotnictví

Zdravotnictví představuje soustavu zdravotnických zařízení, institucí, zákonů, opatření a činností cíleně připravených lidí, prostřednictvím kterých společnost usiluje o předcházení nemocem, jejich léčení, o posilování zdraví obyvatelstva a prodlužování aktivního lidského věku.

Pro poznání zdravotnictví, jeho vývoje a odlišností je důležité poznat strukturu zdravotnictví. Struktura umožňuje při nalezení shodných prvků porovnávat zdravotnické systémy, posuzovat jejich přednosti a nedostatky. Je základem i pro etapizaci vývoje zdravotnictví.

Struktura systému zdravotnictví:

ZDRAVOTNICKÉ INSTITUCE

- ministerstvo zdravotnictví
- profesní komory
- společenské organizace
- zájmová sdružení

ZDRAVOTNICKÁ ZAŘÍZENÍ

- nemocnice
- polikliniky
- sanatoria
- ambulance
- lékárny atd.

ZÁKONY A OPATŘENÍ

- medicínální řády
- zákony a vyhlášky týkající se zdravotnictví
- věstníky ministerstva zdravotnictví
- věstníky Státního ústavu pro kontrolu léčiv
- usnesení komor

PŘIPRAVENÍ LIDÉ A JEJICH ČINNOST (zpravidla vymezení zákonem, včetně vzdělání)

- lékaři
- zdravotní sestry
- laboranti
- rehabilitační pracovníci
- lékárníci
- sanitáři atd.

POZNATKY VĚD

- teorie medicíny
- teorie farmacie
- právní vědy
- teorie řízení atd.

Řada prací slibuje v názvu, že se bude zabývat dějinami, tedy vývojem, popř. etapizací medicíny a zdravotnictví. Zpravidla však zůstane u etapizace medicíny.

Ján Junas a Mária Bokesová-Uherová v práci „*Dejiny medicíny a zdravotníctva*“ vymezují vývojové etapy medicíny (snad i zdravotnictví, ale o tom není v práci mnoho řečeno) následovně²:

1. Medicína období otrokářské společnosti
2. Medicína feudální společnosti
3. Medicína období renesance a humanismu
4. Medicína období začátku kapitalismu
5. Medicína období rozvoje a vyvrcholení kapitalismu
6. Medicína v období nástupu socialismu

---

² JUNAS, J., BOKESOVÁ – UHEROVÁ, M. *Dejiny medicíny a zdravotníctva*. Bratislava : Osveta, 1985. s. 13, 16-17.

L. Niklíček a K. Štein v práci „*Dějiny medicíny v datech a faktech*“ dělí vývoj medicíny na³:

1. Medicína starověkých orientálních civilizací a antického Řecka a Říma
2. Středověká medicína
3. Medicína v období renesance a vývoj lékařství v 17. a 1. polovině 18. stol.
4. Medicína v období rozvoje kapitalistické společnosti
5. Lékařství v období nejnovějších dějin

Ještě podrobněji je vývoj medicíny představen v „*Kronice medicíny*“.⁴ Vývoj medicíny je členěn do jedenácti vývojových etap:

1. Nemoci a léčitelství v prehistorické společnosti - do 3000 př.n.l.
2. První lékařské přístupy. Mezi magií a rozumem - 3000 – 500 př.n.l.
3. Řecko a evropská medicína - 500 př.n.l. – 400 n.l.
4. Křesťanská tradice a arabská medicína - 400 – 1450
5. Medicína na přelomu mezi magií a vědou - 1450 – 1600
6. Základní představy lékařů o fyzice a chemii - 1600 – 1700
7. Věda a zdravotnictví 18. stol. v Evropě a u nás - 1700 – 1800
8. Mezi přírodní filosofií a experimentem - 1800 – 1850
9. Přírodní lékařství a buněčná patologie - 1850 – 1900
10. Vzestup a krize moderní medicíny - 1900 – 1945
11. Úspěchy a meze dnešní medicíny - 1945 – 1994

³ NIKLÍČEK, L., ŠTEIN, K. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha : Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1985. s. 5.

⁴ SCHOTT, H., MÜLLER, J. W. *Kronika medicíny*. Praha : Fortuna print, 1994. s. 16-17, 23, 34-35, 44, 50, 55, 57, 66, 71-72, 193, 276, 295, 311.

Obdobnou periodizaci nalezneme v „*Úvodu do studia lékařství*“, kde v části dějin zdravotnictví jsou vymezeny etapy vývoje lékařství a zdravotnictví. Vývoj lékařství a zdravotnictví je dělen na⁵:

1. Období předlékařské
2. Vznik lékařství a zdravotnictví a jejich vývoj v otrokářské společnosti
3. Lékařství v období feudalismu
4. Lékařství a zdravotnictví v období renesance a humanismu
5. Lékařství a zdravotnictví v období předprůmyslového kapitalismu (17. – 18. stol.)
6. Lékařství a zdravotnictví v období rozvoje kapitalismu (19. stol.)
7. Lékařství a zdravotnictví ve 20. stol. v období vzniku a rozvoje socialismu

Další dělení používají autoři P. Svobodný a L. Hlaváčková v práci „*Dějiny lékařství v Českých zemích*“⁶:

1. Prehistorie výskytu nemocí a jejich léčení
2. Středověká medicína do poloviny 14. stol.
3. Od středověku k renesanci (1348 – 1620)
4. Doba pobělohorská (1620 – 1740)
5. Od osvícenských reforem do roku 1848
6. Od roku 1848 do roku 1918
7. Za první republiky (1918 – 1938)
8. Za nacistické okupace (1939 – 1945)
9. „Zdraví všem“ aneb Cesta tam a zase zpátky (1945 – 2000)

Dělení do etap a klasifikace je jednou z metod vědeckého poznání. Aby klasifikace byla vědeckou metodou poznání, je nezbytné klasifikovat podle jednotného, předem definovaného kritéria.

Vývoj a dosažený stupeň zdravotnictví je závislý na ekonomické a sociální úrovni společnosti a na úrovni věd, zejména lékařských a farmaceutických, ale například i technických, jejichž výsledky lze aplikovat v medicíně a farmacii – nástroje, přístroje.

⁵ JAROLÍMEK, J. a kol. *Úvod do studia lékařství*. Praha : Avicenum, 1989. s. 169-179.

⁶ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : Triton, 2004. s. 5-6.

Při klasifikaci zdravotnictví nám ovšem ani tak nejde o vymezení – definici zdravotnictví, ale spíše o vymezení funkce zdravotnictví. Funkcí zdravotnictví je podílet se na péči o zdraví obyvatelstva spolu s ostatními systémy a jejich institucemi. Funkcí zdravotnictví je tvorba a zabezpečení činnosti systému podílejícího se na péči o zdraví lidí, přičemž zdravotnictví sehrává v systému péče o zdraví nezastupitelnou roli.

Nelze hovořit o zdravotnictví, když chybí některý z prvků systému, např. instituce, zákony nebo dokonce poznatky věd.

- Institucí ve zdravotnictví není jen ministerstvo. Za instituci lze považovat i městskou radu, představitele university, která vydává určitá pravidla – statuty, nebo panovníka, který vydává medicínální řády.

- Do systému zdravotnictví patří zdravotnická zařízení, tedy hmotná základna, bez níž není možné fungování zdravotnictví.

- Vývoj lékařství, farmacie a zdravotnictví spolu souvisí. Lze předpokládat, že jednotlivé etapy musí mít řadu shodných subetap a souvislostí, přičemž shoda nemusí být absolutní.

Odpovědi na uvedené i další otázky významně ovlivní klasifikaci a především pak časové vymezení jednotlivých etap:

První etapu vývoje zdravotnictví lze vymežit následovně: zdravotnictví je součástí léčitelství, má dvě vývojové fáze. Z toho první je **empirické starověké zdravotnictví** a druhou **racionální starověké zdravotnictví**, které se rozvíjí v prvotních kulturách Egypta, Číny, Mezopotámie a částečně Řecka a Říma. V posledně jmenovaných kulturách se vydělují lékařství a farmacie jako samostatné fenomény a dochází ke konstituování zdravotnictví.

Konec etapy lze datovat do období, kdy zdravotnictví má určitou podobu (lékařské školy, ordinace, pravidla činnosti, zákonodárství atd.). Tím zlomem může být 1. stol. po Kr., kdy současně roste vzdělanost, vznikají církve a církevní řády, které postupně přebírají péči o nemocné.

Pro druhou etapu vývoje zdravotnictví je charakteristická existence relativně samostatného lékařství a farmacie. Jak ukazují autoři publikace „Úvod do studia lékařství“⁷, byl vznik zdravotnictví vyvolán požadavkem praktického uplatnění poznatků medicíny a farmacie, jejich usměrňování a regulace ve společnosti. Existuje velká rozdrobenost a nejednotnost zdravotnických systémů. Každá země, dokonce každé město, má specifický systém zdravotnictví. Uvedené zdravotnictví lze vymezit jako zdravotnictví rozdrobené, partikulární, atomizované. Jako nejvhodnější pro vymezení se jeví termín **partikulární zdravotnictví**.

Stejně jako předchozí lze tuto etapu rozdělit do dvou fází. Zpočátku funkce zdravotnictví nejsou rozvinuté a utváří se. Z tohoto hlediska můžeme první fázi nazvat obdobím – fází **konstituování zdravotnictví (zdravotnické funkce)**. Pro tuto etapu je charakteristický **vznik prvních samostatných lékařských škol**. Jedněmi z nejvěhlasnějších, které spadají do uvedené etapy, jsou lékařské školy v Salermu a v Montpellier. Lidé jsou cíleně připravováni na plnění lékařské a farmaceutické funkce, a tím současně na plnění funkce zdravotnictví. Typickým pro tuto fázi je **vznik zdravotnických zařízení (kláštery, hospitaly, ordinace lékařů, taberny, první lékárny)**, které tvoří prvky vznikajícího zdravotnictví.

Součástí tohoto procesu je vznik systému řízení, které má zpravidla podobu nařízení panovníků v oblasti zdravotnictví (Fridrich II.⁸ v roce 1240). V oblasti medicíny, farmacie a zdravotnictví má významný vliv církev. Současně dochází k rozšiřování poznatků – spisy Hippokrata, Galena, Aviceny a dalších, které na dlouhá staletí ovlivnily vývoj medicíny.

Konstituování partikulárního zdravotnictví je završeno v 11. - 13. stol. po Kr. Na našem území lze konec první fáze datovat až do 13. stol. Po fázi konstituování nastupuje a rozvíjí se zdravotnictví, jehož základní prvky jsou obdobné. Avšak vývoj zdravotnictví v této době ovlivňuje boj proti nejvážnějšímu ohrožení obyvatel – moru.

Mezi jednotlivá opatření patří omezený pohyb osob v době epidemií, zavedení karantény, vytvoření pravidel pro pohřbívání mrtvých atd. Jednotlivá opatření neexistují celostátně, ale zpravidla v rámci jednoho města nebo panství. Nařízení se tudíž značně liší. Nemožnost celostátních závazných zdravotnických opatření pramenila z roztržitosti

⁷ JAROLÍMEK, J. *Úvod do studia lékařství*. s. 169-179.

⁸ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 50.

feudální moci. Boj feudálů proti městům, boj měst proti feudálům, neumožňoval přijetí závazných společných zdravotnických opatření. Na poměry na jednotlivých panstvích feudálních rodů neměl panovník vliv. Pravomoc byla vymezena na území jemu podřízená. Ve svých důsledcích to znamenalo nemožnost uplatnění jednotných zdravotnických norem a pravidel.

Vznik třetí etapy vývoje zdravotnictví lze datovat do doby vlády Marie Terezie (1740 - 1780), kdy vzniká celostátní zdravotnictví, tj. má stejná pravidla, zákony a zásady v celém státě. Byl vydán Všeobecný medicínální řád v roce 1752 a Generální zdravotní normativ v roce 1770, s doplňky v roce 1773. Zdravotnictví je od vydání uvedených normativů celostátně řízené, s jasně vymezenými orgány a jejich pravomocemi (Dvorská zdravotní deputace jako vrcholný řídicí orgán). Existuje jednotná příprava zdravotnických pracovníků. Medicína a farmacie jsou konstituované, vnitřně diferencované, relativně samostatné a vzájemně se ovlivňující prvky zdravotnictví.

V další etapě vývoje zdravotnictví dochází k propojení, integraci medicíny a farmacie do systému zdravotnictví. Vzniká integrované zdravotnictví (zdravotnická funkce je integrující a integrovaná).

Na základě teoretických úvah můžeme vývojové etapy zdravotnictví vymežit následovně:

1. etapa: **Zdravotnictví je součástí léčitelství**

- pravěké empirické zdravotnictví
- starověké racionální zdravotnictví

2. etapa: **Partikulované zdravotnictví (zdravotnická funkce rozdrobená, izolovaná) (1. stol. po Kr. – 1752 VMŘ, 1770 GZN)**

- konstituování zdravotnictví – zdravotnická funkce
(4. stol. př. Kr. – 8. – 11. stol.)
- partikulované zdravotnictví (8. – 11. stol. – 1752, 1770)

3. etapa: Celostátní diferencované zdravotnictví (zdravotnická funkce je jednotná, vnitřně diferencovaná) (1770 – 1945/48)

- utváření celostátního systému zdravotnictví
- vrchol krize a celostátního diferencovaného zdravotnictví

4. etapa: Celostátní integrované zdravotnictví (zdravotnická funkce je integrovaná a integrující) (1948- dosud)

- fáze socialistického zdravotnictví
- fáze transformace zdravotnictví

2 VZNIK A VÝVOJ CÍRKEVNÍCH ŘÁDŮ NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČR

2.1 Vznik a vývoj řeholního života ve světě

Snahy o pokání a čistý způsob života, které by vedly k přiblížení se Bohu, jsou známy již od 1. stol., kdy se v Jeruzalémě zformovaly první skupiny, které však ještě zůstaly pod vlivem židovských tradic. Zejména pak sekty esénů.

Brzy se však od těchto tradic osvobodily a ve 2. stol. již idea prožívání Kristova evangelia zcela převládla. Protože byli křesťané pronásledováni, utíkali ve své touze následovat Krista do pouště. Byli nazýváni askety, tj., zdrženlivými. Veřejně a nadosmrti skládali slib čistoty, zavazovali se žít podle evangelia, tj. vést život v modlitbách, postech a v práci pro druhé.⁹

Ve 3. a 4. stol. dochází k velkému rozvoji asketického života, a to i mezi členy bohatých a vlivných rodin, kteří dali tomuto hnutí společenskou váhu. Když došlo ke zrovnoprávnění křesťanství (Edikt milánský 313) a ustalo pronásledování, rozptýlení vyznavači evangelia, kteří prožívali v modlitbách a rozjímání šťastný život, se nechtěli z pouště vracet.¹⁰ Tak se stalo mnišství součástí života emancipované církve. Vedle pojmu mnich (lat. *monachus*, tj. žijící o samotě) byl v pozdním starověku běžný i termín anachoreta (řec. *anachoretēs*, tj. člověk odcházející do samoty) nebo eremita (řec. *eremos*, tj. poušť). Anachoreti omezili vlastní potřeby na minimum a v touze po maximálním sjednocení s Bohem trávili život v modlitbě, postu a kajících skutcích. Žili osamoceni v jakýchsi koloniích, společně se jen modlili a slavili eucharistií.¹¹

První velkou autoritou mezi anachorety byl sv. Pavel Thébský (cca 228 – 341), který v čase pronásledování císaře Decia utekl do pouště, kde strávil 90 let života.

⁹ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I.* 3. přepracované vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. s. 104.

¹⁰ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I.*, s. 108.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny.* 2. opravené a doplněné vydání. Praha : Zvon, 1995. s. 54 -56.

¹¹ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I.*, s. 104 -105.

Vedle Ježíšovy výzvy: „*Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne*“¹², měly mocnou přitažlivost také životopisy mnichů, kteří zemřeli v pověsti svatosti. Mezi nimi vynikal egyptský eremita sv. Antonín¹³ (cca 250 – 356). Odešel do pouště a asi od roku 258 žil v jeskyni na hoře Kolzim u Rudého moře. Tam se postupně vytvořila celá kolonie (prý až 6 000) mnichů. Sv. Antonín proslul hloubkou své víry a čistotou srdce.

Anachoretský způsob života se stával (zejména ve 4. a 5. stol.) doslova masovým hnutím, které zatím nebylo nikým organizováno a nenacházelo ani mnoho pochopení u světské moci. S růstem počtu nových adeptů rostla i potřeba vytvořit určitá pravidla mnišského života.

Otcem egyptského mnišství se stal sv. Pachomius (cca 287 – 346). Kolem roku 320 se s několika žáky usadil v opuštěné osadě Tabennisi na pravém břehu Nilu, kde vytvořil první klášter spojením obyvatel blízkých poustevn ke společnému životu (*koinos bios*). Koinobitský (*pospolitý*) způsob života byl Pachomiem soustředěn na jedno místo do jakési osady, která byla od vnějšího světa oddělena zdí. Toto místo se nazývá *cenobium* (klášter). Protože bylo nezbytné vytvořit hierarchicky uspořádané společenství, vypracoval sv. Pachomius první řeholi. Poprvé se v ní objevuje závazek poslušnosti vůči představenému. Nebyla však cílem, ale prostředkem. Poslušnost se stala hlavní ctností mnicha a na ní postavil sv. Pachomius (bývalý voják) společný klášterní život. Mniši uznávali z vlastní vůle autoritu staršího otce. Před vstupem do cenobia se adept zřekl majetku a zavázal se slibem chudoby a čistoty. V centru společenství byl kostel. Mniši konali společně modlitby a v tichosti rozjímali. Společně také pracovali, převážně tkali pokrývky, pletli koše a rohože a pracovali na polích. Každý se musel uživit prací svých rukou.¹⁴

Kolem roku 340 vznikl nedaleko hlavního kláštera v Tabennisi ženský klášter, který založila a vedla Pachomiova sestra Marie. Na konci života sv. Pachomia existovalo 9 mužských klášterů a 2 ženské kláštery.

¹² Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona : ekumenický překlad. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1979. Mt 16, 24.

¹³ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 81.

¹⁴ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 82.

Ve 4. stol. se mnišství rozšířilo zásluhou sv. Hilariona (288 – 373) z Egypta do Palestiny, kde se poprvé pro anachoretské kolonie začalo užívat názvu *lavra* nebo *laura* (řec. úzká ulička mezi malými domky). V jejich čele stál opat.¹⁵

Velkým přínosem bylo učení sv. Augustina (354 – 430)¹⁶, který ztotožnil pojem „sluha Boží“ s pojmem „mnich“ a rozšířil toto chápání jednoty na celé společenství mnichů. Termín „*monasterium*“ pak vyjadřuje nejen sídlo osamělého poustevníka, ale také klášter zvaný též *cenobium*. Sv. Augustin se narodil na území dnešního Alžírsko a roku 384 odešel jako učitel řečnictví do Milána, kde byl roku 387 pokřtěn. Následujícího roku se vrátil do Afriky a ve svém rodišti založil klášterní komunitu.

Roku 391 ho hipponský biskup Valerius vysvětil na kněze. A když roku 396 Valerius zemřel, stal se v Hippo Regia (dnešní alžírský přístav Bona) biskupem. V tomto úřadě setrval téměř 35 let a stal se jedním z otců západního mnišství a církevním učitelem. Sepsal tři texty, z nichž jeden je od 12. – 13. stol. považován za pravou Řeholi sv. Augustina a je dodnes užíván mnohými kněžskými i rytířským řády.

Mnišský život na Východě dosáhl během čtyř století obrovské popularity. Ve vývoji řeholního života sehráli významnou roli sv. Basil z Caesarie (330 – 379), jeho bratr Řehoř Nyssenský (335 – 394) a jejich přítel Řehoř Naziánský (330 – 390).¹⁷ Sv. Basil projevil zájem o ideály mnišství a roku 357 se vydal na cestu po mnišských komunitách v Egyptě, Palestině, Sýrii a Mezopotámii. Pak se stal s oběma Řehoři mnichem v rodném Annesoi v Kapadocii. Později pak poradcem biskupa Eusebia v Caesarii Kapadocké. Po biskupově smrti roku 370 byl zvolen jeho nástupcem a ve městě založil klášter. Cenobitskému mnišství dal řeholi (lat. *regula* = pravidlo). Podle sv. Basila Velikého by neměl mnich žít jako poustevník a všimnout si jen sám sebe, ale jako společenská bytost by měl žít ve společenství, v němž lze realizovat Kristovu lásku. Sv. Basil upřednostňuje život v komunitě před osamocněním, protože jen tak je možné žít podle evangelia a také vnitřní chudobu, přičemž vše (střecha, stůl, modlitba, práce i odpočinek) je společné. Mnišská rodina nemá být příliš početná (jen několik desítek lidí) a v jejím čele má stát otec, který všechny dobře zná. Mnich nesmí zahálet, protože v zahálce je počátek pokušení a následně pak hříchu. Půsty nesmí uškodit zdraví

¹⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I – Řády rytířské a křížovníci*. Praha : Libri, 2002. s. 10-11.

¹⁶ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc : Velehrad, 1941. s. 45-47.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I.*, s. 159-160, 166-172.

¹⁷ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 66.

a nesmí mnichům bránit vykonávat jakoukoliv práci. Řeholníkům je předepsána pohostinnost a bratrská služba bližnímu – proto v klášteře nechybí ani dům pro nemocné a chudé. Basiliánská řehole nebyla na Západě přijata, ale výrazně ovlivnila utváření západního mnišského života.¹⁸

V době, kdy na Východě existovaly již dokonalé organizace jak poustevníků, tak mnichů, začala se myšlenka mnišského života na Západě teprve probouzet a v praxi se prosadila až ve 4. století. Západní křesťané cestovali na Východ, zvláště do Palestiny, kde se s mništvím seznámili.

Přestože východní styl mnišství měl mnoho klášterů v oblasti Středozevního moře (Francie, Itálie, Španělsko), vývoj monastického života na Západě byl zcela samostatný. V žádném případě nelze hovořit o nějakém importu mnišství z Východu.¹⁹

Poslední typ mnišství před sv. Benediktem vznikl v Irsku, odkud se rozšířil do Skotska a Anglie a pak prostřednictvím misí do celé Evropy. Tento iroskotský typ byl nesen v duchu Kristova poslání: „*Jděte tedy, získávejte za učedníky všechny národy, křtěte je ve jménu Otce, i Syna, i Duchu svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal*“²⁰, tedy jako putování pro hlásání Božího království. Toto hnutí je spojeno především se jménem sv. Patrika (cca 385 – 461). Jejich misie dosáhly až na území Velké Moravy.²¹

V 7. století vznikly mezi Anglosasy a Iroskoty spory o slavení Velikonoc. V roce 664 byl svolán synod do Whitby, kde zvítězil zásluhou sv. Wilfrieda (634 – 709/710) zakladatele a opata benediktinského kláštera v Riponu a později biskupa v Yorku, římský (anglosaský) úzus nad keltským (iroskotským). Od roku 709 pak začalo postupné pořímšťování keltského křesťanství. Tím byl dovršen vývoj mnišského života před vystoupením sv. Benedikta a mimo jeho přímý dosah.²²

V 6. – 7. století se centrem řádů stává Byzancie. V řadě měst jsou budovány komplexy budov – kláštery, jejichž součástí byly hospitaly. Ty však byly spíše útulky pro pocestné, než místy, kde se léčí. Postupně vznikla určitá podoba takových staveb. Vedle kostela byla

¹⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 12 -13.

¹⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 14.

²⁰ Bible. Mt 28, 19 - 20.

²¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 15 -16.

²² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 17.

součástí komplexu budova pro mnichy a třetí budovou byl hospital. Teprve vznikem benediktinského řádu lze hovořit o hospitalech jako o zařízeních, kde se částečně i léčí. Zpočátku hospitaly sloužily pouze k přespání a poskytnutí útulku pocestným.

Na Monte Cassino založil Benedikt z Nursie (480 – 547 ?) mnišskou komunitu.²³ Vznikl tak řád, jehož zásady a činnost se staly vzorem pro ostatní a byly podle něj budovány další církevní řády. Benediktinský řád je nejstarším řádem římskokatolické církve. Každodenní život určovala „**benediktinská řehole**“²⁴, jejíž hlavní náplní byla modlitba a práce. Řehole rovněž stanoví, že klášter zodpovídá za všechny nemocné v bezprostředním okruhu působnosti kláštera. Péče o nemocné je postavena na úroveň služby Kristu. Vzniklo mnišské léčení a medicína.

Postupem času se vyvinuly, resp. rozšířily, řehole sv. Augustina (u řeholních kanovníků a rytířských řádů), sv. Františka a sv. Ignáce. Podstatou řeholního života je opuštění všeho pro Boží království. Papežská konstituce *Lumen Gentium* to definuje slovy: „*Evangelní rady čistoty, zasvěcení Bohu, chudoby a poslušnosti mají podklad v Pánových slovech a v jeho příkladu a jsou proto darem Božím, který církev přijala od svého Pána a s jeho pomocí ho stále uchovává*“.²⁵

Všichni řeholníci skládají sliby jednoduché (*vota simplitia*), které jsou buď věčné (*perpetua*) nebo dočasné (*temporalia*). U řádů pak následují ještě sliby slavné (*vota solemnia*), které platí neodvolatelně a skládají se ze slibu poslušnosti (*votum obedientiae*), slibu čistoty (*votum castitatis*) a slibu chudoby (*votum paupertatis*). Některá společenství skládají čtvrtý slib související s jejich posláním. Např. u Tovaryšstva Ježíšova je to slib věrnosti Svatému otci.²⁶

²³ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*. Praha : Návrat domů, 1996. s 89-91.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 82.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I.*, s. 205-206.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.* 3. přepracované vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. s 89.

²⁴ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 91.

²⁵ *Lumen gentium. Věřoučná konstituce o církvi*. Praha : Scriptum, 1992. LG 6,43. str. 52.

²⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 17.

2.2 Vznik a vývoj řeholního života v českých zemích

Počátky církevních řádů na našem území jsou těsně spjaty s upevňováním ranně středověkého českého státu v poslední třetině 10. století doprovázeného šířením křesťanství v dosud silně pohanském prostředí přemyslovských Čech.

Téměř současně se založením pražského biskupství roku 973 byla na Pražském hradě u kostela sv. Jiří zřízena nejstarší řeholní instituce vůbec – klášter benediktinek. Jeho prvními členkami byly řeholnice povolane z Říma, které záhy mezi sebe přijímaly i příslušnice domácí panovnické rodiny a dalších významných rodů. Vznik kláštera znamenal první důležitý vstup ideálu západního způsobu mnišského života na území Čech. Ve své době to byla událost mimořádného významu.

Nejstarší mužský benediktinský klášter v Břevnově byl založen roku 993 knížetem Boleslavem II. a pražským biskupem sv. Vojtěchem.²⁷ V průběhu 11. a 12. století vznikaly i další benediktinské konventy, např. Ostrov, Rajhrad, Klášterní Hradisko u Olomouce, Třebíč či Opatovice. Zvláštní postavení zaujímal Sázavský klášter, založený roku 1032 sv. Prokopem, jenž se stal střediskem slovanské bohoslužby a důležitým literárním a kulturním centrem, které udržovalo cyrilometodějskou tradici. Do poloviny 12. století byly na našem území pouze benediktinské kláštery, ke kterým později přibývaly kláštery řeholních kanovníků premonstrátů, cisterciáků a řády rytířské a křížovnické.

Nové kláštery postupně pronikaly do všech oblastí života středověké společnosti. Staly se centry vzdělanosti, místem výuky panovnické rodiny a jejich nejvyšší představení působili také jako poradci a diplomaté a účastnili se politického života na pražském knížecím dvoře. Kronikářské práce příslušníků některých klášterů, např. ve 12. století tzv. Mnich sázavský, nebo opat želivského kláštera Jarloch či počátkem 14. století zbraslavský opat Petr Žitavský, napsali základní dějepisná díla své doby, důležitá pro poznání historie celé země.

Mezinárodní organizace řádů a trvalé kontakty s mateřskými konventy v zahraničí urychlovaly přejímání a domestikaci hlavních myšlenek reformních hnutí i vyspělých kulturních proudů.²⁸

²⁷ PÍŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*. Praha : Aved, 1992. s. 30-62.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I*. Praha : Zvon, 1991. s. 63-67.

²⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha : Fénix, 1991. s. 6.

Zatímco fundace a materiální podpora většiny prvních klášterů byla spojena téměř vždy s panovnickou rodinou, u nových řeholí 12. století se stávají zakladateli stále častěji představitelé vyšší šlechty.²⁹

Nejstarší kláštery benediktinského, premonstrátského a cisterciáckého řádu výrazně poznamenaly vnější podobu země svou hospodářskou činností proměňující dosavadní tvář krajiny. Jako významné strategické a pevnostní body hrály také důležitou úlohu i v politických a vojenských záměrech panovníka. Každý klášter byl současně i důmyslnou soustavou budov nejrůznějšího poslání, mistrně vsazenou do krajiny. Základní podobu komplexu klášterních budov předurčovaly do značné míry řádové regule.³⁰ Nejdůležitější součástí kláštera byl konventní kostel, k němuž obvykle přiléhala kvadratura s rajským dvorem. Další klášterní budovy vznikaly kolem kvadratury a byly určeny pro život řeholníků. Nejvýznamnějším prostorem byla kapitulní síň, společná jídelna (*refektář*), společná ložnice (*dormitář*) a obydlí opatovo, obvykle s domem pro přijímání hostů, dále kuchyně a hospodářské objekty. Součástí kláštera býval i laický špitál, který stával mimo hradbu. Spojení se světem zajišťovala fortna s obydlím fortnýře. Kláštery 11. – 14. století patřily k největším stavebníkům a jejich stavební kultura se stala nedílnou součástí umělecké tvorby země. Nejstarší stavební hutě klášterů jsou úzce spojeny s rozvojem románského a gotického slohu v českých zemích.³¹

Ve 13. století zaznamenáváme v českých zemích největší rozmach řeholních institucí. V Čechách a na Moravě do roku 1300 existuje 180 konventů a z toho 70 % bylo založeno ve 13. století. Po benediktinech a premonstrátech se objevují řehole rytířské, jejichž vznik souvisí s obdobím křížáckých výprav do Svaté země. V průběhu 12. a 13. století se jich hojně účastnili i bojovníci z Čech a Moravy.³²

Nejdříve se u nás objevil řád johanitů, později Řád německých rytířů a templáři. Ve 13. století přibývá i jediný řád českého původu, tj. křížovníci s červenou hvězdou. Nástup dalších řeholních institucí do měst je podmíněn sociálně ekonomickými poměry a vyrůstá z jiného základu než bojovné řehole křížových výprav. Nutnost vypořádat se s narůstajícími sociálními rozpory uvnitř lidnatých měst vynesla do popředí medikantské řehole, jako byli

²⁹ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 7.

³⁰ VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997. s. 29-36, 49-57.

³¹ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 8.

³² JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 9.

minoritě a dominikáni. Skromnému životu bratří byly přizpůsobeny nejstarší medikantské konventy zaujímající často typické postavení v rámci městských hradeb. Jsou budovány s věcnou střízlivostí a jednoduchostí.³³

Ještě ve 13. století přibýly k prvním medikantům v českých zemích žebravé řády zakládající svoji existenci rovněž na ideálu chudoby a nejprostších forem života (nejprve to byli augustiniáni poustevníci a ve 14. století obutí karmelitáni, servité a např. pavlíni).³⁴

Rozvoj středověkých klášterů byl přerušen husitskými válkami, v nichž původní snaha po reformě a mravní očištění církevního života přerostla v divoký útok zejména proti církevním řádům a obrovskému majetku některých klášterů. Mnoho jich bylo dobyt a zničeno a značný počet klášterů již nikdy nebyl obnoven. Většina ostatních po husitské době jen živořila. Oživení řeholního života nastalo až za vlády Jiřího z Poděbrad, zejména zásluhou reformované františkánské větve, kterou do Čech uvedl Jan Kapistrán.³⁵

Obnovu řeholních institucí znovu přerušila postupující protestantská reformace, v níž katolická strana těžce zápasila o svoji existenci. Obrat v tomto vývoji přinesly výsledky třicetileté války. V jejím průběhu začaly opět vyvíjet činnost církevní řády s úkolem upevňovat katolickou víru, ale také vladařskou moc Habsburků.

Řád jezuitů založil v českých zemích své první domy již po polovině 16. století. Většina z nich sloužila zároveň jako koleje a semináře, z nichž nejvýznamnější byla Klementinská kolej, která se stala vzorovým školním ústavem. Součástí koleje byla i velká knihovna sloučená roku 1777 s knihovnou Univerzity Karlo-Ferdinandovy. Po roce 1620 zaznamenaly řeholní instituce v českých zemích svůj druhý největší rozkvět, za nějž vděčily především podpoře habsburských panovníků a podpoře katolické šlechty. Vedle obnovených starších klášterů vyrostla celá řada nových jezuitských a piaristických domů i konventů nově přicházejících mužských řádů a kongregací, jako např. milosrdných bratří, kteří se obzvláště zasloužili o rozvoj zdravotnictví v českých zemích.³⁶

³³ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 10.

³⁴ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 11.

³⁵ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 11.

³⁶ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 11-12.

3 ŘÁDY, KTERÉ PŮSOBILY NA ÚZEMÍ DNEŠNÍ ČR

Dále uvádím přehled nejvýznamnějších mužských řádů působících na poli sociální a zdravotní péče na území dnešní České republiky. Jedná se hlavně o řády rytířské, křížovnické, řeholní kanovníky, řády mnišské a žebravé.

Vzhledem k rozsahu diplomové práce nebylo možno zahrnout všechny řády, které kdy na území dnešní České republiky působily. Proto jsem se omezila na řády nejstarší, nejvýznamnější a nejrozšířenější a z nich hlavně na ty, které poskytovaly sociální a zdravotní služby. Nezpracovávala jsem kongregace, řeholní společenství a řády, které na poli zdravotnictví nevyvíjely výraznou činnost. Jsou to především řeholní klerikové, jejichž hlavní činností byla práce v duchovní správě a ve školství.

3.1 Řády rytířské

3.1.1 Maltézští rytíři, suverénní vojenský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského z Rhodu a z Malty

Spiritualita a zaměření

Dříve byl řád zaměřen i na vojenskou obranu Svatých míst a později hranic křesťanského světa. Johaniité jako vazalové Ježíše Krista v souladu s jeho poučením: „*Cokoliv jste učinili jednomu z bratří mých nejmenších, mně jste učinili*“³⁷ se oddávají i ochraně a službě slabým, nemocným, nemohoucím a postiženým, což chápou jako rytířskou službu. To dokládá i jedno z řádových ustanovení: „*Služte ubohým a nemocným jako služebníci svého Pána.*“ Ubohým člověkem je pak míněn ten, kdo si nedokáže pomoci sám a je odkázán na pomoc druhých.

Dnes se řád věnuje výhradně špitální a ošetrovatelské službě a také organizování a provozu zdravotnických a sociálních zařízení. Cílem řádu je oslava Boha a péče o blaho lidí na celém světě, zejména o nemocné, emigranty, exulanty, utečence, bezdomovce, opuštěné děti, chudé, postižené přírodními katastrofami či válečnými následky a o všechny potřebné.³⁸

Organizace a struktura řádu

Řád Maltézských rytířů jako subjekt mezinárodního práva představuje nejmenší nezávislý stát na světě (2 000 m²). Řád představuje přísně výběrové duchovní společenství laiků a kněží s cílem šířit křesťanské a rytířské ideály. Řád je tradičně aristokratický, ale přijímá i členy rekrutující se z významných osobností nešlechtického původu římskokatolického světa.

Členové řádu se dělí do tří základních stavů na: profesní bratry; obediční rytíře, dámy a justiční donáty; skutečné laiky.

³⁷ Bible. Mt 25, 40.

³⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 27.

VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 63.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 21-23.

Dějiny řádu

Maltézští rytíři představují nejstarší rytířský řád celého křesťanstva vůbec, ale jsou zároveň jediným ze všech vojenských řádů, jehož historická kontinuita nebyla nikdy přerušena. Jeho původ je třeba hledat ve Svaté zemi, kam již od 6. stol. putovali četní poutníci, aby navštívili posvátná místa všech křesťanů. Koncem téhož století vznikl z popudu papeže Řehoře I. Velikého³⁹ v Jeruzalémě dům pro poutníky u kostela Panny Marie. Mezi lety 1023 - 1070 převzali a přebudovali tento špitál kupci a námořníci z italského Amalfi. Když roku 1099 dobyli křižáci Jeruzalém, našli tento špitál spravovaný neformálním bratrstvem žijícím podle benediktinské řehole. Po zřízení Jeruzalémského království došlo k rozšíření špitálu, k jehož personálu se přidala řada rytířů křížové výpravy. Bratr Gerard nově zorganizoval špitální bratrstvo do společenství laických bratří a přijal pro ně řeholi sv. Augustina. Známymi se stali jako „špitálníci sv. Jana“ nebo jako „johanité“.

Řád rychle pronikl i do evropských zemí, kde zbudoval celou síť útulků s řádovými sídly (*komendami*). Jedinečnost řádu spočívala i ve skutečnosti, že byl „*persona mixta*“-spojení monastického a vojensko-rytířského principu v jediný církevní rytířský řád.

Od samého počátku poskytoval řád nemocným ty nejlepší služby (vedle lékařské i jídlo, šatstvo a almužnu), což dokládá i skutečnost, že např. v Jeruzalémě byli v nemocnici zaměstnání i židovští a muslimští lékaři, a to jen proto, že jejich tehdejší znalosti a dovednosti byly větší než u jejich křesťanských kolegů. Nemocnice byla schopna pojmout až dva tisíce pacientů a byla první mezinárodní nemocnicí v dějinách lidstva.

Počátkem 14. stol. se začal Evropou šířit nacionalismus, který rozbil dosud jednotné křesťanstvo. Tyto ideje měly vliv i na nadnárodní řád maltézských rytířů, který se posléze reorganizoval do tzv. „jazyků“ (*langues*), čímž byly manifestovány národní tendence. Představený každého jazyka, zvaný *pilier*, zastával zpravidla některý důležitý úřad v řádu. Na Rhodu byl každý jazyk usídlen ve vlastním domě a jen nemocnici měli všichni rytíři společnou. O tom, jaká tam vládla hygiena, svědčí i skutečnost, že v době obležení neměli rytíři, na rozdíl od Turků, žádné infekční choroby.

³⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 74-76, 106.

Vedle vojenských a politických úspěchů řád rozvíjel i svou špitální činnost. Na Maltě byly celkem tři nemocnice, přičemž první špitál v Birgu byl založen již roku 1533. V roce 1595 rytíři založili lékařskou školu a v 60. letech 17. stol. anatomickou školu.⁴⁰

Dějiny řádu v Českých zemích

Johanité byli do Čech uvedeni knížetem Vladislavem II. po jeho návratu z nešťastné II. křížové výpravy. S činností tohoto nově konstituovaného řádu se seznámil ve Svaté zemi. Dojem, který si do vlasti přivezl, musel být silný, protože se rozhodl řád uvést i do Čech. Stalo se tak někdy v letech 1158 - 1169 a johanité se po benediktinech, premonstrátech a cisterciácích stali čtvrtým církevním řádem, který v Čechách zakotvil. Usadili se na levém vltavském břehu u Juditina mostu. Díky přízni velkých feudálů mohl řád brzy založit i další komendy, zejména v Manětíně, Kadani, Ploskovicích a Kladsku. Ve 13. stol. pak komendy v Mladé Boleslavi, Světlé pod Ještědem, respektive v Českém Dubu a v Žitavě. Nejstarším řádovým hradem severně od Alp se stal hrad ve Strakoncích, který johanité získali přízni mocného rodu Bavorů ze Strakoníc.

Dne 8. 5. 1420 dali pražští hejtmané zničit johanitskou komendu na Malé Straně, při tom lehl popelem chrám i konvent. Řád v tomto období přišel celkem o devět komend. Nedostatek peněz johanity přinutil zastavovat a následně rozprodávat další statky. Nového rozmachu nabyt řád postupně až v 16. stol. Od roku 1626 byl v Čechách trvale zaveden pro představeného řádu Maltézských rytířů titul velkopřevora (*magnus prior*).

Roku 1784 připadl řádu do správy chrám Panny Marie Vítězné v Praze se světoznámým Milostiplným Jezulátkem, když Josef II. zrušil karmelitánům tamější klášter.⁴¹

Po ztrátě Malty v roce 1798 a po následujících napoleonských zásazích na kontinentě odolalo všeobecnému hroucení řádových struktur v podstatě jedině velkopřevorství české včetně jediného kněžského konventu v Praze. Rok **1866** představuje významný předěl v dějinách českého velkopřevorství, protože došlo k značnému oživení řádu na poli zdravotnické péče, a to zejména v souvislosti s prusko-rakouskou válkou. Představitelé řádu stáli u zrodu rozsáhlé **sanitní služby** na evropských bojištích a spoluiniciovali realizaci ideje

⁴⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 29-40.
FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 149.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 131.

⁴¹ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha : Zvon, 1991. s. 159-169.

řádových **sanitních vlaků**. Za uznání zásluh byl převor pražského konventu jmenován prvním prelátem v království českém, hned po arcibiskupovi. Za I. světové války odjelo ze Strakonice na jižní a východní frontu osm řádových sanitních vlaků. Do konce války urazily tyto vlaky dohromady 1 062 760 km, z bojišť do zázemí přivezly 359 945 zraněných a nemocných. Po anšlusu Rakouska Hitlerem vznikají 14. 12. 1938 dvě na sobě nezávislá velkopřevorství. Dosavadní velkopřevor zůstává ve Vídni a do čela českého velkopřevorství byl postaven Karel kardinál Kašpar, kníže - arcibiskup pražský a primas český. Po jeho smrti nedošlo kvůli potlačení činnosti řádu k volbě velkopřevora a administrace velkopřevorství se jako regent ujal Karel kníže ze Schwarzenbergu. Podařilo se mu provést řád zbytkem nacistické okupace i počátkem komunistické totality. Jeho zásluhou řád přežil a zůstal zachován v živých strukturách doma a zejména v exilu.⁴²

Významným místem pro působení řádu byly Strakonice. Když Bavor I. ze Strakonice (+ 1260)⁴³, nejvyšší číšník a pak nejvyšší komorník Království českého, poznal během křižáckých výprav do Svaté země řád sv. Jana, učinil slib, že doma řád obdaruje. Již roku 1225 věnovala jeho choť Bolemila řádu šest vesnic v okolí Svijan a roku 1243 založila spolu s Bavorem I. při hradním kostele sv. Prokopa ve Strakonících (původně sv. Vojtěcha) řádový konvent, který byl bohatě nadán osmi vesnicemi. Posledním členem rodu Bavorů ze Strakonice, který obdržel hrad, byl Bavor IV., jenž je zmiňován ještě roku 1381. Ačkoli další člen jejich rodu Vilém, který zůstal bezdětek, zapsal celý majetek rodu řádu, vznikla celá řada nejasností a sporů, které byly nakonec vyřešeny tím, že generální převor johanitů Jindřich z Hradce (1401-1421) vykoupil roku 1403 i světskou polovinu hradu a panství a celý majetek sjednotil do řádových rukou. Tento Strakonický mistr, jak se také představený johanitů v Čechách nazýval, učinil ze Strakonice jedno z nejdůležitějších center odporu proti husitům.

O pevnosti hradu svědčí i skutečnost, že se ho ani Žižka nepokusil dobýt. Co však nezvládlo vojenské umění, dokázala zrada. V prosinci 1619 se města i hradu zmocnilo protestantské vojsko generála Mansfelda, když jeho vojákům otevřel v noci jednu z hradních branek jakýsi mlynářský chasník. Johanité byli buď pobiti, nebo rozprášeni, hrad byl vypleněn, chrám znesvěcen. I když bylo roku 1694 přeneseno sídlo velkopřevorů spolu s konventem zpět do Prahy, ve Strakonících pokračoval řád ve své činnosti.⁴⁴

⁴² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 43-47.

⁴³ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 159.

⁴⁴ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 27-29.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 159.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 48-50.

Kulturní a historický přínos

Řád působil na poli válečném při obraně víry a na poli špitálním při poskytování špičkové péče nemocným. K tomu byli využíváni (a řádem placeni) i tehdy zdatnější židovští, arabští, syrští a řečtí lékaři. Řád zavedl první pravidla hygieny a také první diety. Již od roku 1505 vydával zdravotní průkazy. V roce 1769 založil vlastní universitu v La Valletě. Johanité předešli dobu i v poskytování humanitární pomoci při zemětřeseních.⁴⁵

I když vojenská obrana křesťanství, bitvy se Saracény a Turky, vykupování zajatců a velké flotily a pevnosti jsou již minulostí, dál žije síla příkladu a tradice. Zejména v dnešní době jsou rytířský duch řádu a jeho snaha chránit slabé a nemocné dokladem nadčasovosti a všeobecné potřeby.⁴⁶

---

⁴⁵ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 82.

⁴⁶ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 27.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 53-54.

3.1.2 Řád templářů

Spiritualita a zaměření

Templáři jako vazalové Krista přislíbili nejen střežit všechna posvátná místa spojená s jeho životem a působením, ale ochraňovali také neozbrojené poutníky na cestách po Svaté zemi před beduíny, bojovali proti nevěřícím a plnili také některé charitativní úkoly.⁴⁷

Organizace a struktura řádu

Řádové centrum se nejprve nacházelo v Jeruzalémě (1118/19-1187), pak v Akkonu (1187-1291), v Limisu (Limassol) na Kypru a nakonec v Paříži (1306-1307, respektive 1312).

V čele řádu stál mistr, později zvaný velmistr, který požíval knížecího důstojenství a měl rozsáhlé pravomoce. Bez svolení generální kapituly či konventu v Jeruzalémě však nesměl obsadit žádný vyšší úřad, prodat majetek, vypovědět válku či uzavřít mír.

Generální kapitula byla svolávána nejméně jedenkrát za pět let. V jeruzalémském období nevolila generální kapitula nejvyššího představeného řádu, protože při neustálém ohrožení nešlo s volbou otálet. Voliteli byli tehdy jen rytíři ze Svaté země, přičemž každý musel pocházet z jiné země a být příslušníkem jiného národa. V provinciích zastupovali velmistra velkopreceptoři nebo provincionální mistři. V Orientě bylo provincií pět a v Evropě dvanáct.

Základní jednotkou řádu byla komenda, v jejímž čele stál komtur. V polovině 13. století jich bylo téměř 9 000 (s 20 000 rytíři) a byly zřizovány tak, aby byly vzájemně snadno dosažitelné. Složení řádu bylo obdobné jako u johanitů. Jádro řádu tvořili profesní rytíři, kteří skládali slavné sliby a z jejichž řad byl volen velmistr. Druhou kategorií členů řádu zastávali sloužící bratři. Příslušníky III. třídy byli kněží, kteří vzhledem k řádové exempci podléhali jen papeži. Obdobně jako u johanitů měli rytíři přednost před kněžími. Převážně byl tedy řád tvořen celibatérními laiky, kteří představovali mnicha a válečníka v jedné osobě. Jejich zvláštností bylo i to, že se neholili a nosili plnovous.⁴⁸

⁴⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I, s. 55.*

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých, s. 32.*

⁴⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I, s. 57-58.*

Dějiny řádu

Někdy v roce 1118 nebo 1119 založilo v Jeruzalémě devět zbožných rytířů z Francie bratrstvo a složili do rukou patriarchy Warmunda slib, že budou sloužit Kristu v čistotě, chudobě a poslušnosti. Díky přízni jeruzalémského krále Balduina II. de Le Bourg (1118 - 1130) se jim dostalo jižní části Chrámové hory s částí prostoru královského paláce poblíž Šalamounova chrámu (*templum*) v Jeruzalémě, odkud pak přijali i své jméno (*temparii* nebo *milites templi*). V tomto areálu stála muslimská mešita al-Aksá, kterou templáři později přeměnili na Hospodinův chrám (Skalní dóm), který byl vysvěcen roku 1142. Podzemní klenuté místnosti z doby Herodovy sloužily templářům za maštale (Šalamounovy konírny).

Mimořádnou oporu našli ve sv. Bernardu z Clairvaux, velké autoritě tehdejší církve.⁴⁹ Na provinčním koncilu champagneských a burgundských prelátů ve francouzském Troyes roku 1128 byli oficiálně začleněni do církve.

Templáři měli i podíl na rekonkvistě Španělska z rukou mohamedánů. Svědčí o tom i zvláštní a nesplnitelná závěť bezdětného aragonského krále Alfonse I. Bojovného (1104 - 1134) z roku 1131, která určovala, aby po králově smrti byla země (tj. Aragon a Navarra) rozdělena mezi řády Strážců Božího hrobu, templáře a johanity. Obdarované řády však neprojevíly o splnění Alfonsovy závěti patřičný zájem. Přijaly pouze odškodnění za to, že se vzdaly práva vládnout.⁵⁰

Dějiny řádu v Českých zemích

Do našich zemí se templáři dostali na počátku vlády krále Václava I.⁵¹ Někdy po roce 1230 (do Čech patrně roku 1232 a na Moravu nejspíše 1243) zemský komtur rezidoval do roku 1240 v komendě u sv. Vavřince na Starém Městě pražském, zvané Jeruzalém.

⁴⁹ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 101-103.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 147,149.

⁵⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 58-69.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 32.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 165.

⁵¹ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství (svazek I)*, s. 93.

Po zrušení řádu v roce 1312 připadl konvent i kostel sv. Vavřince johanitům, ti ho prodali dominikánkám od sv. Anny pod Petřínem. Jejich konvent byl znám jako klášter u sv. Anny a sv. Vavřince, ale původní patrocinium chrámu upadalo postupně v zapomenutí.

O druhém domě templářů na Starém Městě pražském existují jen úvahy, které nelze spolehlivě ověřit. Mezi chrámem sv. Jakuba a Celetnou ulicí stál dům, který byl od roku 1363 zván Templem a lokalita pak „v Templu“.

O templářích v Českých zemích se dochovalo málo zpráv. V ústní tradici jsou označovány jako stará templářská sídla Budyně nad Ohří, Blatná, Kopidlno, Nové Hrady, Žleby, Písek, Hradec u Opavy, Veverčí apod., bezpečně je však známo jen několik templářských komend: Uhříněves, Čejkovice u Hodonína, Jamolice u Moravského Krumlova, Templštejn u Moravského Krumlova a dosud nelokalizovaný hrad Friendsberg (Klenov) u Vsetína.⁵²

Kulturní a historický přínos

Řád templářů vytvořil ve Svaté zemi první stálou a profesionální armádu křesťanského světa. Jeho zásluhy při obraně posvátných míst všech křesťanů jsou nepopíratelné. V krátké době dosáhl řád svou odvahou a statečností takové slávy, moci i bohatství, že vzbudil závist i nenávisť. Dochované protokoly z procesů s templáři jsou natolik jednostranné, že nelze posoudit, co je pravda a co není.⁵³

⁵² JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 32.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 70-72.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 159.

⁵³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 72.

3.1.3 Řád Německých rytířů (Bratři německého řádu Panny Marie Jeruzalémské)

Spiritualita a zaměření

Původně byl řád zaměřen na péči o nemocné a strádající poutníky z německých zemí, od konce 90. let 12. stol. pak i na boj s nevěřícími. Po zániku řádového státu (po roce 1525) se začala jeho funkce zužovat převážně na práci v duchovní správě a na špitálnictví. Od roku 1839 dochází k prohloubení zdravotnické činnosti v nemocnicích a k rozvoji válečné zdravotní služby v polních lazaretech. Později se začal věnovat i vzdělávací činnosti.⁵⁴

Organizace a struktura řádu

Původně se řád dělil na rytíře (museli být šlechtické krve), na kněze a sloužící bratry (nešlechtice). Profesionální rytíři, z jejichž řad byli voleni komtuři, zemští mistři i velmistr, skládali dočasné a pak i věčné sliby (chudoby a čistoty) a žili jako celibaterní laikové. Kněží měli za úkol spravovat inkorporované fary. Služební bratři se zúčastňovali bojů, pečovali o zbroj, koně i rytíře.

Základní vojenskou i hospodářskou jednotkou řádu byla komenda, což byl řádový dům, v jehož čele stál komtur, zpravidla profesionální rytíř. Sdružení jednotlivých komend ve vyšší celek vytvářelo řádovou provincii zvanou bailliva (baillie), kterou vedl zemský komtur s výjimkou tří provincií, které měly v čele zemského mistra. Byly to Prusko, Německo a konečně Livonsko. Nejvyšší orgán řádu představovala generální kapitula, která volila velmistra na doživotí. Velmistr řádu, který byl od roku 1226 i říšským knížetem, vládl v Prusku a Livonsku jako absolutistický panovník a podléhal jen papeži.

Řádová statuta byla modifikována v letech 1977, 1979, 1986. Nejvyšší autoritou je i nadále generální kapitula, musí být svolána alespoň jedenkrát za šest let. Generální představený s titulem velmistra je volen generální kapitulou na dobu šesti let s možností znovuzvolení. V čele každé provincie stojí provinciál volený na tři roky. Do funkce jsou

⁵⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I, s 73.*
FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 149.

volení provincionálními kapitulami. Každý konvent nebo řeholní dům má svého představeného (superior), který je také volen na dobu tří let.⁵⁵

Dějiny řádu

Počátky je nutné hledat v Jeruzalémě v malém hloučku německy mluvících rytířů v rámci řádu sv. Jana Jeruzalémského, kteří nerozuměli francouzštině, převažujícímu jazyku Jeruzalémského království. Proto tvořili uvnitř johanitů zvláštní skupinku, která se usadila při kapli Panny Marie, kde (nejspíše roku 1127) vznikly dům a špitální bratrstvo pro potřeby nemocných a strádajících poutníků z německých zemí. Roku 1143 papež Celestin II. podřídil ze své moci tento německý špitál johanitům.

Po pádu Jeruzaléma (1187) se němečtí špitálníci spojili se zbytkem německých houfů III. křížové výpravy při dobývání Akkonu a s kupci a námořníky, kteří poskytli k zastřešení lazaretu plachtoví ze svých lodí. Špitál vzal roku 1190 pod ochranu vévoda Friedrich V. Švábský. Nemocnice dostala jméno Špitál Panny Marie Němců v Jeruzalémě.

Novou instituci vzal bullou ze dne 6. 2. 1191 pod ochranu papež Klement III. V roce 1197 měl špitál ve Svaté zemi již pět domů. Roku 1198 došlo v akkonském sídle templářů ke shromáždění, kde bylo stanoveno, že duchovní členové bratrstva se ve službě nemocným budou řídit řeholí sv. Augustina špitálu johanitů, zatímco rytíři laici pak organizací a řeholí templářů. Tím byla dovršena přeměna špitálního bratrstva v samotný rytířský řád. Tato skutečnost byla potvrzena roku 1199 papežem Innocencem III.

Řádové komendy a špitály začaly vznikat i v Evropě – na Kypru (1219), v Itálii (1219), Francii (1228), Rakousku (1199), Čechách (1204) a pochopitelně také v Německu.⁵⁶

Dějiny řádu v Českých zemích

Do Čech se řád Německých rytířů dostal někdy kolem roku 1200. Usadili se nejprve v dávné německé osadě obchodníků a řemeslníků s kostelem sv. Petra Na Poříčí, kde si zřídili špitál a komendu. Svědčí o tom listina papeže Innocence III. ze dne 15. 4. 1204, v níž potvrdil

⁵⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I, s. 75-79.*

⁵⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I, s. 79-80.*

mitru a bratřím špitálu Panny Marie v Praze majetek získaný v Opavě. Stali se tak druhým rytířským řádem (po johanitech), který se usadil v Českých zemích. V roce 1233 přenesl řád své sídlo ke kostelu sv. Benedikta na Starém Městě pražském, u něhož byla postavena komenda. Roku 1322 věnoval král Jan Lucemburský řádu městský farní kostel (dnes katedrálu) sv. Bartoloměje v Plzni. Na předměstí téhož města pak u kostela sv. Máří Magdaleny vznikl špitál. Dohromady v Čechách, na Moravě a ve Slezsku působilo 105 členů řádu v 28 špitálech a komendách a na 32 farách.

Král Václav IV. na rozdíl od svých předchůdců řádu značně uškodil. Zatěžoval ho zvláštními berněmi, což vedlo k jeho finančnímu vyčerpání. Byly zastaveny některé komendy a po husitských válkách si řád Německých rytířů udržel jen několik far na Moravě a dále v Plzni, Jindřichově Hradci a Chomutově. Tak v podstatě zaniklo působení řádu v Čechách, kde jeho veškerý majetek byl získán formou darů od králů nebo feudálů. Že se jednalo o značný majetek, dokládá např. komenda v Drobovicích, kde se nacházely dva kostely, palác, konírny pro 300 koní a špitál pro 13 nemocných. Češi se pak angažovali ve prospěch řádu především v Prusku.

Řád Německých rytířů se pak na naše území vrátil především v době pobělohorské, kdy začal z konfiskací budovat nové dominium. Tak koupil např. panství Bruntál s Andělskou Horou a Vrbnem nebo panství Sovinec s Rýžovištěm. Na přelomu 17. stol. přibývá hrad a panství Bouzov a Dolní Dlouhá Loučka.

V roce 1806 se velmistr Antonín Viktor Rakouský přestěhoval do Bruntálu, jehož zámek se stal jeho novou rezidencí. Roku 1834 byly oficiálně založeny lázně Karlova Studánka. V letech 1805 - 1809 řád přeměnil svůj zámek v Horní Dlouhé Loučce na nemocnici se 600 lůžky a útulek pro 100 invalidů z napoleonských válek. V letech 1895 - 1909 probíhala náročná přestavba hradu Bouzova v romantický hrad, který měl sloužit za letní sídlo velmistra Evžena Rakouského a za schránu pro řádové sbírky, cennosti a relikvie.

Po pádu habsburské monarchie byl veškerý majetek řádu zkonfiskován. Řád na toto počínání reagoval žalobou u Mezinárodního soudního dvora v Haagu, jehož nález vyzněl ve prospěch řádu. Soud uznal řád Německých rytířů za společnost zasvěceného života papežského práva a jakékoliv zásahy do jeho vlastnictví ve vztahu ke konkrétním osobám byly shledány právně irelevantní.

Po válce byl na základě tzv. Benešových dekretů řádový majetek opětovně zkonfiskován a všichni kněží německé národnosti byli násilně vyhnáni. Řád podal stížnost a nejvyšší správní soud učinil dne 2. 2. 1948 nález, v němž uznal stížnost řádu za oprávněnou a převzetí majetku ministerstvem zemědělství zrušil. Nález byl opětovně potvrzen dne 19. 12. 1948, tedy již po komunistickém převratu. Rozsudek však nenabyl z čistě formálních důvodů právní moci. Po přepadení klášterů a konventů v noci ze 13. na 14. 4. 1950 byl zlikvidován i kněžský konvent v Opavě. Ministerstvo kultury České republiky dne 18. 3. 1993 sice potvrdilo, že Řád bratří a sester Panny Marie Jeruzalémské je uznáván a evidován jako řeholní instituce, nicméně mužské větví řádu nebyl podle stávajících restitučních zákonů navrácen žádný majetek.⁵⁷

Kulturní a historický přínos

Vedle původní špitální činnosti a bojů proti nevěřícím ve Svaté zemi se řád zapsal zejména do dějin severního Polska, Pruska a Pobaltí. Koncem 14. stol. se řád dokonce stal největším exportérem obilí v Evropě. Svých ekonomických úspěchů dosahoval především důslednou kontrolou financí, a to v rozsahu, který byl ve středověku jinde zcela nevidaný. Řád pečoval i o růst vzdělanosti zakládáním škol při katedrálách, ve městech a často i na vesnicích. Za podpory mnoha evropských panovníků sehrál důležitou roli v politických dějinách střední a východní Evropy. Po rezignaci na vojenské aspirace se plně zaměřil na zakládání a provozování špitálů a domovů pro postižené lidi.

Dlouhé a bohaté dějiny řádu Německých rytířů se nevyhnuly často neobjektivnímu a účelově vykonstruovanému stereotypu v chápání a hodnocení. Falešná interpretace cílů řádu jej téměř demonizovala buď v poloze nacionální nebo ateistické. Řád se těšil tradičně dobrým vztahům s českými panovníky přemyslovské a lucemburské dynastie, pro něž byl přirozeným spojencem.⁵⁸

⁵⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 86-91.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 159-160, 306.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 30-31.

⁵⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 94.

VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 82.

3.1.4 Řád sv. Ducha, Hospitalité z Montpellier

Spiritualita a zaměření

Poslání řádu spočívalo v charitativní oblasti, zejména v péči o nemocné ve špitálech, zvláště těch městských, a dále pak v péči o nalezence, sirotky a šestinedělky. Ve sféře vojenské byl cílem řádu boj proti albigenské herezi.⁵⁹

Organizace a struktura řádu

Nejvyšší řádový představitel měl titul *preceptor generalis*, později *praesident*, *velmistr* a nakonec *komandér*. Členové řádu se dělili na profesní rytíře, kněze a laické bratry. V zemích, kde působili, byli sdruženi do velkopřevorství. V čele jednotlivých řádových domů stáli mistři. Laikové (rytíři a služební bratři) skládali sliby jednoduché, kněží slavné, vždy se zvláštním slibem přisluhovat nemocným v řádovém špitále.⁶⁰

Dějiny řádu

V roce 1198 přeměnil papež Innocenc III. podle vzoru johanitů toto bratrstvo v duchovní špitální a vojenský řád a schválil jeho statuta. Zpočátku byli členy řádu jen laici, později i kněží, ale představeným byl vždy laik. Tentýž pontifik uvedl roku 1204 řád do Říma a věnoval mu starobylý anglosaský kostel s klášteřem a špitálem. Osobně stavbu špitálu objednal a financoval a následně ji odevzdal zakladateli špitálního řádu Quidonu z Montpellier. Pro anglosaské poutníky dal postavit hospic a také klášter s kostelem Panny Marie. Také špitál byl přebudován, a to v letech 1473 - 1478 papežem Sixtem IV. po té, co starou budovu zničil požár v roce 1471. Šlo o největší humanitární ústav tehdejší Evropy. Obrovskou nemocnici se sálem (120 m dlouhým, 12 m širokým a 14 m vysokým) finančně podpořili při pozdějších úpravách i papežové Innocenc VIII., Pavel III. a Benedikt XIV.

Řád sv. Ducha disponoval obrovským jměním, neboť papežové uložili všem notářům povinnost, pod hrozbou a trestem neplatnosti testamentu, připomenout pořizovatelům poslední vůle odkaz pro řádové a špitální účely. Tyto prostředky byly pro řád životně důležité, protože vydržování nemocnice, jejíž kapacita postačovala pro 15 000 nemocných všech

⁵⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 97.

⁶⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 97.

národů, bylo mimořádně nákladné. Kromě toho řád ještě vedl a financoval pobočný ústav pro 2 000 nalezců.⁶¹

Dějiny řádu v Českých zemích

Hospitalité z Montpellier se rozšířili hlavně na Moravě a ve Slezsku, kde nejstarší a nejvýznamnější řádový dům byl ve Vratislavi (od roku 1214). Dále pak v Hlohově, Zaháni a Stínově. Na Moravě založil kolem roku 1260 král Přemysl II. Otakar řádový dům v Litovli se špitálem a kostelem Panny Marie, který se časem stal nejvýznamnějším místem řádového působení na Moravě. Litovelský špitál byl však kolem roku 1545 opuštěn a v roce 1548 byl již v majetku města.

Řád sv. Ducha byl uveden i do Brna, když v roce 1238 založil brněnský měšťan Rudger s manželkou Hodavou špitál na Božím poli řízený bratrstvem sv. Ducha. Ovšem po fundátorově vstupu do řádu sv. Jana Jeruzalémského se špitál dostal do správy johanitů. Ostatní moravské řádové domy v Olomouci a Telči zanikly vesměs v průběhu 16. stol.⁶²

---

⁶¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 97-101.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 34.

VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 81.
⁶² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 101-102.

3.2 Řády křížovnické

3.2.1 Křížovníci s červeným křížem – Strážci Božího hrobu Jeruzalémského

Spiritualita a zaměření

Vedle původní péče o poutníky ve Svaté zemi a střežení Božího hrobu je pak posláním řádu zejména charitativní činnost ve špitálech a útlucích, pedagogická činnost a duchovní správa na inkorporovaných farách.⁶³

Organizace a struktura řádu

Nejvyšším představeným byl původně patriarcha jeruzalémský, později titulární patriarcha jeruzalémský se sídlem v Římě.

V 17. století, kdy se řádové centrum nacházelo v Polsku, užíval nejvyšší představitel titulu *generalis supremus*. Jednotlivé provincie byly řízeny preceptorem, později proboštem. Konventy se nazývaly proboštství nebo kanonie a konventuálové pak kapituláry. V každém konventu byl dále převor, podpřevor, komendátor. Členy řádu byli kněží a laičtí bratři. Kněží měli přednost před laiky, čímž se výrazně odlišovali od rytířských řádů.⁶⁴

Dějiny řádu

Po dobytí Jeruzaléma křížáky vzniklo v roce 1099 za účelem hájení Spasitelova hrobu a ošetřování chorých poutníků bratrstvo, které vzal pod ochranu král Godefroy z Bouillonu a svěřil jej pod vedení patriarchy jeruzalémského. V roce 1122 pak přeměnil papež Kalixtus II. toto bratrstvo v řád, jehož cílem bylo chránit církev, Jeruzalém a poutníky proudící k Božímu hrobu. Za císaře Konstantina byl v roce 327 po úporném hledání v základech pohanského chrámu nalezen Kristův hrob. Císař tam dal postavit pětিলodní basiliku zvanou *Martyrium*, která v sobě ukrývala skálu Golgoty a rotundu nazvanou *Anastasis* (Vzkříšení).⁶⁵

⁶³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 109.

⁶⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 109-111.

⁶⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 111-113.

Dějiny řádu v Českých zemích

Řád křížovníků Strážců Božího hrobu představuje čtvrtý řád usazený v Praze. Nejstarší český řádový dům vznikl soukromou nadací bratrů Kojaty a Všeбора roku 1190 při již existujícím kostele sv. Petra na Zderaze. Díky dalším odkazům a donacím mecenášů v průběhu 13. a 14. stol. se Strážci Božího hrobu stali jedním z nejzámožnějších řeholních ústavů v Čechách. Časem se vytvořilo celkem sedm obvodů: Hněvin (Gnevin), Most, sever Plzeňska, okolí Nymburska, Trutnova, Horažďovic a Sušice, Vysokého Mýta a v okolí Prahy. Jediná řádová kanonie v Čechách vznikla v prostoru prastaré osady zvané Zderaz, prý podle Zderada.

V roce 1226 byl v kostele sv. Petra na Zderaze pohřben Budilov (Budivoj, Budislav), 20. biskup pražský. Před husitskými válkami měl prý zderazský konvent na 200 členů. Při něm fungovala znamenitá škola.

Po vypuknutí husitských bouří uprchl včas probošt Bernard s většinou řeholníků do slezské Nisy. Po defenestraci novoměstských konšelů v roce 1419 se husité obořili na zderazský klášter, zpusťovali ho a zbylé řeholníky ztýrali. Táboři a pražská lůza se dali 5. 8. 1420 do boření kláštera včetně špitálu, školy a chrámu sv. Petra a Pavla. Když se někteří řeholníci roku 1440 vrátili, přivezli s sebou sice knihy a listiny, ale klášter našli v rozvalinách a všechny jejich statky byly zabrané. Zderazský klášter živořil až do roku 1531, kdy zcela zašel. Král Ferdinand I. ho tehdy odevzdal světecké převorce Dorotě z Doupova, která se pak zvala převorkou světeckou a zderazskou. Po její smrti v roce 1565 zůstal celý klášter opět prázdný. Mezitím bylo roku 1561 obnoveno pražské arcibiskupství a Ferdinand I. přidělil pozítky klášterů světeckého a zderazského k příjmům arcibiskupství, což se rovnalo vlastně zrušení. Později byl klášter svěcen pod zprávu augustiniánů od sv. Tomáše na Menším Městě pražském. V druhé polovině 17. stol. se konvent začal vymaňovat z vlivu na Nise i z finančních problémů. Na základě darů byl položen základní kámen ke stavbě nového kostela, jenž byl 1721 dostavěn. Když konvent opětovně vzkvétal byl v roce 1785 císařem Josefem II. zrušen, čímž definitivně končí působení křížovníků s červeným křížem v českých zemích. Farnost sv. Petra a Pavla byla zrušena a přenesena ke sv. Vojtěchu. Chrám byl odsvěcen a přeměněn na vojenskou kovárnu, později pak na skladiště dekorací Národního divadla. Zbytek chrámu a konvent potom byly roku 1905 s konečnou platností zbourány,

avšak budova proboštvství spolu s kaplí Božího hrobu zůstala ušetřena a stala se součástí areálu ČVUT.⁶⁶

Řádové špitály v Čechách⁶⁷ se nacházely v Praze u sv. Petra a Pavla a také u sv. Václava na Zderaze, dále u sv. Lazara na Novém Městě pražském, v Trutnově i s kostelem sv. Petra a v Nymburku - špitál situovaný na Labi na ostrově Topol, který však roku 1413 i se špitálem řád prodal obci.

Kulturní a historický přínos

Vzhledem k tomu, že křížovníci s červeným křížem měli v Čechách jen jediný dům, nemohl jejich vliv dosáhnout větších rozměrů. Pokud jim to příznivé poměry dovozovaly, přispívali jednotliví členové řádu ke zmírňování utrpení ve svých špitálech a útulcích, šířili vzdělanost a vykonávali pastorační na farách. Vždy, když se řád nadýchl k novému rozmachu, přišel nějaký úder – nejprve pohroma ze strany husitů, později dokonce i zrušení Josefem II.⁶⁸

⁶⁶ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.*, s. 159-169.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 114-119.

⁶⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 120.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 37.

⁶⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 121.

3.2.2 Křížovníci s červeným srdcem – cyriaci

Spiritualita a zaměření

Posláním řádu byla péče o nemocné ve špitálech a útulcích a také duchovní správa v inkorporovaných farách.⁶⁹

Organizace a struktura řádu

V čele řádu stál generální převor (*prior generalis*) čili *senior*, který byl volen generální kapitulou a sídlil nejprve v Římě, od roku 1340 v Praze a po husitských válkách v Krakově. V čele jednotlivých řeholních domů-konventů, byl převor (*prior*). Od roku 1612 pak vlivem Polska (kde byla probošství) probošt (*praepositus*). Dalšími hodnostáři v kanonii byli děkan a vikář.⁷⁰

Dějiny řádu

Jako všichni křížovníci byli původně bratrstvem, které ošetřovalo nemocné a pečovalo o poutníky. Vznikli někdy v polovině 12. stol. na Východě za křížáckých výprav. V roce 1204 poslal papež Innocenc III.⁷¹ cyriaky do Livonska, aby tam obraceli na víru pohanské Livonce. Tam je při křížovém tažení roku 1255 poznal český král Přemysl II. Otakar a již roku 1256 je uvedl do Prahy, kde jim na památku svého vítězného tažení dal postavit na břehu Vltavy v prostoru zvaném Na Františku klášter s kostelem sv. Kříže Většího. S přestávkami pak cyriaci sídlili u sv. Kříže Většího v letech 1250 - 1783. Z pražské kanonie byly obsazeny i další řeholní domy, které vznikly v Pardubicích, Benátkách nad Jizerou, Klášterci nad Orlicí. Na počátku 14. stol. bylo pražské centrum sídlem provinciála a stalo se významným řádovým střediskem. Proto bylo také roku 1340 hlavní sídlo řádu přeloženo z Říma do Prahy, přičemž generální převor se pak obvykle nazýval „*převorem sv. Kříže*“. Z Prahy, která se tak stala sídlem nejvyššího představeného již druhého řádu (po křížovnících s červenou hvězdou), pak spravoval řádové provincie v Polsku, ve Španělsku a později i v Pobaltí.

⁶⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 123.

⁷⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 125.

⁷¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 160-163.

Od roku 1346 vykonávali cyriaci duchovní správu i v blízkém klášteře benediktinek u sv. Ducha. U pražských cyriaků byl velice silný kult sv. Jana Nepomuckého. Od 17. stol. se vždy v předvečer jeho svátku konala slavná procesí, avšak na loďkách po Vltavě od kláštera cyriaků proti proudu až ke Karlovu mostu, kde se účastníci u sochy světky modlili litanie. Tyto slavné a svým způsobem ojedinělé průvody zakázal v roce 1784 císař Josef II.

Z Polska se cyriaci vrátili na popud krále Zikmunda až roku 1437, kdy obnovili pražský konvent, ale ostatní řeholní domy a fary byly ztraceny nebo zanikly.

K návratu cyriaků do Prahy došlo až po Bílé Hoře, kdy je znovu uvedl ke kostelu sv. Kříže Většího císař Ferdinand II., protože řeholníci přišli z Polska, lidé jim říkali „*polští křížovníci*“ nebo „*vasrpoláci*“, protože se jejich konvent nacházel u vody. Roku 1635 vystavěl probošt Jan Zlatoústý Trembský na pozemku klášterní vinice na levém břehu Vltavy pod Letnou kapličku sv. Máří Magdaleny, dodnes stojící, byť na jiném místě.⁷²

V rámci svých „osvícenských“ reforem zrušil císař Josef II.⁷³ ke dni 4. 8. 1783 i proboštví cyriaků u sv. Kříže Většího. Spolu s konventem a kostelem sv. Kříže Většího byla zrušena a uzavřena i kaple sv. Máří Magdaleny. Protože byl pražský konvent jediný v Čechách, skončilo tímto aktem nejenom působení cyriaků v našich zemích, ale řád tím dostal i smrtelnou ránu pro svou další existenci.

Osud pražské kanonie u sv. Kříže Většího byl mimořádně smutný. Krátce tam byli pavláni z konventu sv. Salvátora. Farnost byla přenesena k nedalekému kostelu sv. Ducha. V roce 1787 daroval Josef II. sousednímu klášteru Milosrdných bratří část bývalého konventu cyriaků, v níž pak byl nakrátko zřízen ústav pro choromyslné kněze. Pak se stal zrušený klášter obydlím chudiny, byla v něm i skladiště a dokonce chlévy. V roce 1890 objekt vykoupila obec, celý areál byl zbořen a na jeho místě byla postavena škola.⁷⁴

⁷² KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 159.

⁷³ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.* 3. přepracované vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. s. 422-428.

⁷⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I.*, s. 125-129.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.*, s. 159-169.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 38.

Kulturní a historický přínos

Cyriaci přispěli k rozšíření a k rozvoji špitálnictví a péče o nemocné. Jako řeholní kanovníci pěstovali vědy (teologii, dějiny, lingvistiku) a zasloužili se o prosazení a rozšíření kultu zemského patrona sv. Jana Nepomuckého.

Křížovníci s červeným srdcem se stali po křížovnicích s červenou hvězdou historicky druhým duchovním řádem, jehož nejvyšší představený sídlil trvale v Praze, v případech cyriaků v letech 1340-1420.⁷⁵

---

⁷⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 131.

3.2.3 Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou

Spiritualita a zaměření

Hlavní patronkou řádu je jeho zakladatelka sv. Anežka Přemyslovna⁷⁶, jejíž liturgický kult byl křížovníkům povolen Svatým stolcem již ve středověku, tedy dávno před jejím blahohřešením.

Křížovníci, kteří vznikli ze špitálního bratrstva, se starali o nemocné, chudé i poutníky, avšak většina jejich špitálů a hospiců zanikla za husitských válek. Došlo k postupnému přetvoření špitálního řádu v řád řeholních kanovníků. Řád dodnes finančně podporuje činnost řady nemocnic, ačkoliv sám žádnou nespravuje.⁷⁷

Organizace a struktura řádu

V čele řádu stál zpočátku mistr, později velmistr a generál, jemuž pomáhala při řízení řádu rada, kterou tvořili probošt na Hradišti sv. Hypolita nad Znojmem, probošt v Chlumu sv. Máří, komtur u sv. Václava v Mostě, komtur u sv. Bartoloměje v Chebu a od roku 1733 také komtur u sv. Karla Boromejského ve Vídni.⁷⁸

Dějiny řádu

Rytířský řád křížovníků s červenou hvězdou je jediný mužský řád, který má výlučně český původ a který měl své centrum vždy v Praze. Vznikl z laického špitálního bratrstva, u jehož zrodu však byli vedle zásad sv. Augustina přítomny i ideje sv. Františka z Assisi a také výjimečná osobnost sv. Anežky Přemyslovny. Anežka Přemyslovna se roku 1231 rozhodla pro duchovní život a ze svého věna zahájila na břehu Vltavy na Starém Městě pražském výstavbu velkolepě pojatého kláštera minoritů, nejenom mužské, ale i ženské řehole. V roce 1234 vstoupila do tohoto kláštera a z rozhodnutí papeže Řehoře IX. se stala abatyší. Již rok předtím v roce 1233 založila Anežka po vzoru sv. Hedviky, kterou osobně viděla v dětství ve Slezské Třebnici ošetřovat nemocné, zestárlé, chudé a opuštěné, a podle příkladu své sestřenice sv. Alžběty Durynské, sv. Františka z Assisi a sv. Kláry, špitál

⁷⁶ PÍŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 85-101.

VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství (svazek I)*, s. 93.

⁷⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 133.

⁷⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 135-137.

u kostela sv. Haštala na Starém Městě pražském, tedy v těsném sousedství jí založeného a budovaného dvojklášteřa. Téhož roku odkoupila Anežčina matka od řádu Německých rytířů kostel sv. Petra Na Poříčí se dvorem a vsí Rybníky, Hloubětín a Borotice, dne 6. 2. téhož roku vše darovala špitálnímu bratrstvu sv. Františka. Brzy se stali členy bratrstva i kněží. V roce 1235 získalo toto bratrstvo i ves Ďáblice a špitál se přestěhoval ke sv. Petru za městské hradby.

Na Anežčinu prosbu vzal papež Řehoř IX.⁷⁹ roku 1237 špitál a bratrstvo v ochranu a pod přímou pravomoc Svatého stolce. Při tom přetvořil původní špitální bratrstvo na samostatný řád. Anežka se v roce 1238 listinou zřekla statků a příjmů hospitálu ve prospěch Svatého otce. Papež Řehoř IX. téměř obratem vydal bullu, jíž odevzdal mistrům a bratřím nového řádu špitál se vším majetkem. Tím bylo osamostatnění řádu dokončeno. Roku 1240 se řád rozšířil na Moravu (Hradiště sv. Hypolita nad Znojmem). Kolem roku 1245 do Slezska.

Dne 21. 5. 1252 sv. Anežka⁸⁰ slavnostně položila základní kámen ke stavbě nového špitálu a chrámu na staroměstské straně Juditina mostu. Kostel byl zasvěcen sv. Duchu a dosud se nachází v podzemí dnešního chrámu sv. Františka ze 17. stol. Poloha nového sídla vynesla řádu v letech 1252 - 1342 privilegium vybírat clo a mýtné, ale také povinnost udržovat a opravovat most. V roce 1253 se řádový majetek rozrostl o Dobřichovice, Tursko, Slivenec a Holyň.

V roce 1252 přidal papež pro rozlišení k dosud užívanému červenému kříži na černém plášti červenou hvězdu. Ke slavnostnímu předání nového řádového znamení došlo v kostele sv. Petra Na Poříčí a od té doby se řád nazývá řádem křížovníků s červenou hvězdou.

V roce 1243 byl řádu svěřen špitál sv. Alžběty ve Stříbře, v roce 1253 v Mostě a roku 1271 v Chebu. Téhož roku 1271 získal řád darem od královny Kunhuty ves Živohošť spolu s kostely v Řevnicích a Vladislavicích. Ve Slezsku pak získal roku 1260 hospitál v Boleslavci s proboštvím sv. Quirina a roku 1273 faru v nedalekých Boleslavicích. Nově pak byly zřízeny špitály v Zembici (1282), ve Svídnici (1283) a Lehnici (1288). V sousedním Velkopolsku řád spravoval špitály v Inowroclavi (1268), v Brześci (1294) a dále v Krakově a Sandoměři (1294). V Čechách řád rozšířil svou působnost i do špitálu v Klatovech (1288).

⁷⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

⁸⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 298.

VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství (svazek I)*, s. 93.

Na přelomu 13. a 14. stol. přišel řád i na pozdější slavné poutní místo sv. Máří v Chlumu u Sokolova. Přibyly i další špitály – v Litoměřicích, v Ústí nad Labem (1327) a také v Kouřimi (1338).

Po založení Nového Města pražského museli křížovníci postoupit své pozemky mezi sv. Petrem a Rybníčkem, za což dostali náhradou duchovní správu při nových farních kostelech sv. Jindřicha a sv. Štěpána. V roce 1351 založil řád nový špitál v Písku a od Karla IV. získal špitál v Českých Budějovicích. Roku 1352 přibyl i špitál v Sušici.

Za nepořádků v průběhu vlády Václava IV. řád hodně utrpěl poklesem zákonnosti a morálky. Husitské bouře a války vypudili křížovníky z Prahy. Řádový majetek byl vydán v plen a jeho rozchvácení se zúčastnil kde kdo. Navždy zanikly špitály v Sušici, Klatovech, Českých Budějovicích a v Litoměřicích, jakož i komendy ve Stříbře, Písku a Ústí nad Labem.⁸¹

Kulturní a historický přínos

Řád křížovníků s červenou hvězdou je jediným mužským řádem, který vznikl na českém území a v Praze měl vždy své hlavní sídlo. Ve středověku vynikal na poli charitativně-špitální, po husitských válkách začala v řádu převládat činnost pastorační.

V řádu křížovníků působili nejen Češi, Moravané a Slezané, ale i Poláci, Jihoslované, Valoni a Němci. Nebyl tedy svým složením ani působištěm ryze českým řádem, jak se někdy nesprávně proklamuje, ale měl výrazně středoevropský charakter. V oblasti kultury a vzdělanosti, i na poli duchovním a charitativním, a to nejen v českých zemích, zanechal řád viditelnou stopu.⁸²

⁸¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 137-142.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 35-36.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 163.

⁸² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 151.

3.3 Řády mnišské

3.3.1 Řád benediktinů

Spiritualita a zaměření

Benediktinská spiritualita je jednou z cest naplňujících touhu po věčných hodnotách, tedy hledání Boha v jisté odloučenosti komunity od jejího okolí. Izolovanost komunity napomáhá k vzdálení se od světských myšlenek a tužeb i všech profánních návyků. Je to boj se smysly, vůlí i pokušením. Základem je pak stálost v komunitě, tedy projev bratrské lásky a život na jednom místě (*stabilitas loci*). Základním kamenem benediktinské spirituality je interpretace evangelia tak, jak ji ve své Řeholi sv. Benedikt podává. Řehole sv. Benedikta⁸³ obsahuje nejenom duchovní rady, ale také životní normy a předepisuje disciplínu v klášteře s důrazem na poslušnost, mlčenlivost a pokoru, jde o mírnou řeholi, podle níž má askeze sloužit dokonalosti, a nikoliv brzdit či tlumit lidského ducha. Každý má mít vše, co potřebuje, a řehole přitom bere i ohled na slabé a nemocné, má porozumění pro slabost lidské povahy i osobní dispozice jednotlivce. Respektuje individuální možnosti každého člena komunity, jíž jako celku stanovuje obecný rámec pro rozvoj jednotlivců pod vedením opata. Ne náhodou začíná řehole slovy „*Naslouchej, synu, kázáním učitele...*“. Proto se v benediktinských kláštěrech čte z řehole denně krátký úryvek, aby se nikdo z bratří nemohl vymlouvat na její neznalost. Základními prvky benediktinského života jsou *lectio divina* (Božská četba), tedy čtení Písma svatého, aby mniši mohli předávat zjevenou pravdu, dále slavení liturgie, konání modliteb a konečně manuální práce (dříve zaměřená na kultivaci krajiny, dnes spíše umělecká řemesla), pastorece, věda či pedagogika. Posláním řádu je šíření víry, ale nikoliv jen prostřednictvím kázání (to zajišťují řády kazatelské), misíí (řády misijní) či vzdělávání laiků (náplň školských řádů). V benediktinské praxi se všechny tyto funkce prolínají.⁸⁴

Jejich heslem je známé: „*ora et labora*“, tj. modli se a pracuj.⁸⁵

⁸³ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 89-91.

⁸⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. svazek – Mnišské řády*. Praha : Libri, 2004. s. 9-10.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 44-45.

⁸⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv., s. 11.*

Organizace a struktura řádu

Benediktini jsou centralizovaným řádem. Každý klášter je samostatnou duchovní rodinou, kde všichni společně žijí, modlí se a pracují. Teprve na popud papeže Lva XIII. dostal řád roku 1893 stávající organizační formu. Kláštery zůstaly autonomní. Teprve následně, na základě území, národnosti nebo vzájemných vztahů se volně sdružují do tzv. kongregací, které pak vytvářejí vyšší právní a organizační formu, jíž je konfederace. V jejím čele stojí opat-primas, který je zároveň opatem římské mezinárodní řádové koleje u sv. Anselma na Aventinu. Jako představený celého řádu reprezentuje řád u Svatého stolce, zprostředkovává styk mezi jednotlivými benediktinskými kongregacemi a kláštery. Mezi ostatními opaty je prvním mezi rovnými. Hlavou kongregace je předseda (*praeses*), kterého zastupuje místopředseda. Musí být zvolen většinou opatů nebo převorů, kteří stojí v čele klášterů, jež kongregaci tvoří. K roku 1999 se benediktinská konfederace skládala z 21 kongregace.

Všechny benediktinské domy (konventy) jsou samostatné. Jednotlivé kláštery se nazývají opatství, jimž stojí v čele opat, popř. arciopat, menší se nazývají převorství a jsou řízené převorem. Opat je vždy infulovaný a jeho zástupcem v konventu je převor. Někteří opati významných klášterů mají titul *abbas nullius*, tj. opat exemptní, tedy vyňatý z pravomoci diecézního biskupa a podléhající Svatému stolci. Exemptní opatství je de iure vlastně samo jakousi diecézí, přičemž opat takového kláštera přijímá současně z titulu opatské volby i biskupské svěcení a na území opatství také biskupský úřad se všemi pravomocemi vykonává.

U benediktinů kromě tří obvyklých slibů – čistoty, chudoby a poslušnosti – existují i sliby stálosti k určitému domu – komunitě a slib změny mravů podle předpisů řehole sv. Benedikta. Členové řádu přijímají vždy řeholní jméno, které předchází jménu křestnímu.

Členy řádu jsou tedy řádoví kněží a laičtí bratři. Ti jsou známí i jako konvrši, což je však pojem spíše cisterciácký. Život v klášteře je rozdělen mezi modlitbu, práci a odpočinek. Modlitba je buď veřejná liturgická nebo soukromá osobní. Práce se volí podle polohy kláštera (ve městě, na venkově), potřeb okolí a vloh každého z bratrů v konventu.⁸⁶

⁸⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 11-14.

Dějiny řádu

Benediktini představují nejstarší formu řeholního života v latinské oblasti, která, byť s dobovými přizpůsobeními, přetrvávala jako jediná z dob pozdně antického mnišství na území západní části bývalé římské říše až do naší přítomnosti. Jejich původ je spojen s osobou zakladatele sv. Benedikta z Nursie⁸⁷, jehož jméno je odvozeno z latinského *benedictus* (požehnaný, blahoslavený) a který se stal skutečným požehnáním nejen pro církev, ale pro celou západní civilizaci. Sv. Benedikt v Subiacu a jeho okolí postupně založil a vybudoval dvanáct klášterů, každý o dvanácti mniších pod správou vlastního opata, přičemž si pro sebe vyhradil vrchní dozor. Svou vzrůstající popularitou vzbudil zášť. Proto opustil i Subiacum a založil roku 529 na Monte Cassinu klášter, pozdější světoznámou metropolí benediktinského řádu.⁸⁸ Tam napsal pravděpodobně někdy v letech 523 – 526 (a po té uvedl v život) vlastní řeholní pravidla, v nichž využil nejenom starších asketických a duchovních pravidel mnišského života sv. Jana Cassiana⁸⁹, sv. Basila Velikého⁹⁰, ale především Řeholi tzv. Magistra, jakož i spisy sv. Augutina s mnišskou, resp. asketickou tematikou. K tomu přidal i své vlastní zkušenosti z tehdejší klášterní praxe. Benediktova sestra sv. Scholastika (asi 480 – 543) založila ženskou větev.

Sv. Benedikt byl člověk prostý, vyrovnaný, mírumilovný a přímý. Odvrátil se od přemrštěné a jednostranné askeze orientálních mnichů a novou mnišskou společnost zřídil po vzoru římské rodiny, v níž otec (tj. opat) přikazoval a od svých synů vyžadoval poslušnost. Vyžadoval disciplínu, ale zároveň respektoval osobnost a individuální schopnosti druhého člověka. Z kláštera učinil domov, kde vládne mír, ne však ten světský, ale mír, jaký dává Kristus⁹¹. Svou řeholí vytvořil trvalé základy pro další vývoj řeholnictví v prostředí latinského Západu. Rehabilitoval lidskou práci a dal jí na úroveň modlitby, což dokládá i řádové heslo *ora et labora*.⁹²

Když Benedikt zemřel, existovaly již tři kláštery jeho řehole (Monte Cassino, Sacro Speco v Subiacu a Terracino). Zpočátku se řehole šířila především v Itálii. Dobře ji znal

⁸⁷ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 89-91.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 89.

⁸⁸ VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. s. 29-36.

⁸⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 80.

⁹⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 66.

⁹¹ Bible. J 14, 27.

⁹² LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 89-91.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I.*, s. 205-206.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 82.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 89.

i papež Řehoř I. (590 – 604), který sepsal životopis sv. Benedikta. Za jeho pontifikátu se benediktinské řeholní ideály dostaly prostřednictvím misí do Francie a do Anglie. O století později vznikly první benediktinské kláštery na dnešním německém území. Syn Karla Martella⁹³ (714 – 741) Karlmann se vzdal vlády nad francouzskou říší a stal se mnichem na Monte Cassinu (747). Císař Karel Veliký⁹⁴ přiměl všechny kláštery v někdejší Galii, aby přijaly benediktinskou řeholi. Po pět století byla řehole sv. Benedikta jedinou řeholí evropského Západu, která postupně vytlačila irskou řeholi sv. Kolumbána a další lokální řehole. Řád se šířil celou Evropou a benediktinští misionáři se stali apoštoly mnoha národů. Zakládali také značné množství klášterů, jež se pak staly významnými středisky christianizace a křesťanské civilizace. Časem význam benediktinských klášterů vzrůstal a postupně se z nich stala střediska nejen víry a kultury, ale i centra moci. V Anglii je to zejména Canterbury, v Itálii Monte Cassino. Ve Francii vyniká významem klášter Saint-Denis, dnes součást Paříže, založený prý již v 5. stol., pohřebiště francouzských králů, jejichž hroby byly za francouzské revoluce zhanobeny a zničeny lůzou. Ve Švýcarsku je to především významný klášter Sankt Gallen u Bodamského jezera. Ze španělských klášterů vyniká zejména klášter Montserrat (tj. Zubatá hora) ve stejnojmenném pohoří v Katalánsku. V Rakousku je významný klášter Kremsmünster, založený roku 777 bavorským vévodou Tassilem II. V Německu má výsadní postavení hesenský klášter Fulda, založený roku 744 apoštolem Německa sv. Bonifácem (689 – 754).⁹⁵

Samostatnost jednotlivých klášterů, nárůst majetku a zásahy světských autorit do klášterního života vedly dvě stě let po smrti sv. Benedikta k laicizaci řeholního života a k poklesu disciplíny. Proto již sv. Benedikt z Aniánu usiloval o návrat k původní řeholi. Tím byl položen základ k dalším reformním proudům, z nichž vystoupilo do popředí tzv. clunyjské hnutí, nazvané podle kláštera Cluny v Burgundsku. Od samého počátku bylo z Cluny⁹⁶ proklamováno právo na svobodnou volbu opatů. Opat sv. Berno (910 – 927) zavedl v Cluny přísnou askezi a důraz na poslušnost opatovi. Duchovním otcem clunyjské reformy se stal až Bernonův nástupce sv. Odo. V Cluny byl dokonce kolem roku 1068 sepsán nejstarší dochovaný sborník znakové řeči, který obsahuje 296 hesel. Opatu Odonovi, který nařídil pečovat o nuzáky, mrzáky a nemocné, je také přičítáno zavedení umyvadel a ručníků. V roce 931 potvrdil papež Jan XI. klášteru jeho svobody a pověřil opata provedením reformy tím, že

⁹³ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 109.

⁹⁴ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 111.

VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 46.

⁹⁵ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 106.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 31-33, 87.

⁹⁶ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 133-135.

ho ustanovil představeným všech klášterů, které přijaly clunyjskou reformu. Spojení pastoračních zájmů s asketickým odpoutáním od pozemského života vedlo k rozkvětu liturgie a vzdělanosti. Roku 998 bylo zavedeno slavení Památky zemřelých. Papež Řehoř V. (996 – 999) pozvedl hodnost opata v Cluny na úroveň biskupů a papež Jan XIX. (1024 – 1032) vyloučil možnost, aby clunyjská mniši byli exkomunikováni biskupem. Protože byly clunyjské kláštery závislé na papeži, podporovaly Svatý stolec v boji o investituru. Z Cluny dokonce vzešli papežové Řehoř VII.⁹⁷ a Urban II. Clunyjská reforma neposílila jenom postavení Svatého stolce, ale učinila z Cluny mocenské centrum. V 11. a 12. stol. bylo totiž na Cluny závislých více než 2 000 opatství s téměř 12 000 mnichy.

Během let se v řádu objevovala různá reformní centra. Některé reformní snahy nakonec vyústily v úplné osamostatnění a vytvoření zcela samostatných řádů. Jde především o kartuziány, cisterciáky a celestiny. Existovaly i menší odnože, např. grammontini, humiliati atd. Nutný pořádek udělala až bulla *Summi magistri dignatio* papeže Benedikta XII. z roku 1336, běžně zvaná „benediktinská“, která ustanovila 36 benediktinských kongregací (provincií), mezi nimi i kongregaci českomoravskou, jejímiž vizitátory byli určeni opat břevnovský a opat třebičský. Rozmach a rozkvět benediktinské rodiny pak zasáhlo několik těžkých ran. V Čechách to bylo husitství, ve Skandinávii, v severním Německu a v Anglii reformace. V letech 1524 – 1540 bylo na Britských ostrovech zrušeno asi 578 klášterů, z nichž to byla 63 benediktinská opatství a převorství. Destrukce benediktinského klášterního života pokračovala dál. Ve Francii zrušila královská komise ve jménu Ludvíka XV. od roku 1766 asi 386 klášterů. Přesto v roce 1770 existovalo ještě 412 benediktinských klášterů, avšak za dvacet let, po revolučním běsnění, již ani jediný. Revoluční a následně napoleonské pořádky postupovaly shodně i jinde v Evropě - v dnešní Belgii, v Toskánsku, v Německu.⁹⁸ K tomu přibývaly josefínské sekularizace v podunajské monarchii. Na počátku 19. stol. zůstalo v Evropě z asi 1 500 benediktinských klášterů pouhých 30. V Polsku zrušil car Alexandr II. všechny katolické kláštery. Z Portugalska byly po pádu monarchie všechny řády vypovězeny. Téměř zároveň se sekularizační zkázou, kdy byl celý řád takřka zničen, začala jeho postupná obnova. Nejprve se benediktini vrátili do Uher (1802), pak do Bavorska (1830). Ve Francii byl roku 1833 obnoven klášter Solesmes i další opatství. Roku 1846 pronikli benediktini do Austrálie a téhož roku do Ameriky. Významným počinem byl i návrat benediktinů do Svaté

⁹⁷ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 136-137.

⁹⁸ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 428-431.

země, tentokrát na horu Sion v Jeruzalémě. V době největšího rozkvětu měl benediktinský řád 37 000 opatství, převorství a řeholních domů.⁹⁹

Dějiny řádu v českých zemích

Do českých dějin zasáhl řád benediktinů ještě dříve, než jeho členové začali v zemi působit. Stalo se tak prostřednictvím řezenského biskupa sv. Wolfganga¹⁰⁰, který se zasloužil o založení pražského biskupství. Sv. Wolfgang získal vzdělání v klášterní škole v Reichenau na Bodamském jezeře a v dómské škole ve Würzburgu. Po té odešel do benediktinského kláštera v Einsiedeln. V roce 970 byl vysvěcen augsburským biskupem sv. Ulrichem¹⁰¹ na kněze a o rok později odešel na misi do Uher. Na přání císaře Otty II. se stal roku 972 biskupem v Řezně, a tedy i biskupem pro české země. Dobrovolně a nezištně dal souhlas k oddělení Čech od řezenské diecéze a umožnil tak vznik pražského biskupství.

O vlastní uvedení řádu do Čech se však zasloužil až druhý pražský biskup, sv. Vojtěch (982 – 996).¹⁰² Na cestě do Itálie za císařem Ottou II.¹⁰³, který ho ve Veroně dne 3. 6. 983 investoval (tj. předal mu prsten a berlu jako odznaky důstojenství), se biskup Vojtěch v Pavii setkal s opatem sv. Majolem z Cluny a nadšeně přijal ideje clunyjského reformního hnutí. V Čechách však narazil na odpor, opustil roku 988 nevděčnou diecézi a vydal se do Říma, aby papeži Janu XV. složil úřad. V roce 989 vstoupil se svým nevlastním bratrem Radimem do římského kláštera sv. Bonifacia a Alexia na Aventinu, kde složil roku 990 do rukou opata Lva slavné sliby. České poselstvo i papež Jan XV. přesvědčili ale sv. Vojtěcha k návratu. Aby měl nějakou oporu vzal s sebou dvanáct aventinských mnichů jako základ budoucího kláštera; prozatímně byli usazeni v malém provizoriu v Kostelci (dnes Plzeň-Doubravka). Společně s knížetem Boleslavem II. pak založili břevnovský klášter.¹⁰⁴

Záhy na to (999) byl založen klášter na Ostrově a poté i Sázava (1032), kde byla pěstována slovanská liturgie. V 11. stol. vznikly ještě kláštery ve Sv. Janu pod Skalou, Rajhradu, Hradisku u Olomouce, Opatovicích a snad i v Litomyšli. Ve 12. stol. byly založeny

⁹⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 15-37.

¹⁰⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 127.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 61.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 94, 101.

¹⁰¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 127.

¹⁰² PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 30-62.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 63-70.

¹⁰³ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 127.

¹⁰⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I*, s. 41.

kláštery v Třebíči, Kladrubech, Vilémově, Postoloprtech, Želivě a v Podlažicích. V témže století však byli benediktini nuceni z vůle fundátorů přenechat své kláštery v Hradisku, Želivě a Litomyšli premonstrátům. Třinácté století přineslo založení klášterů v Polici nad Metují a v Broumově. Z vůle Karla IV. došlo ve 14. stol. v Praze k zvláštním fundacím, a to na Novém Městě v Emauzích (obnova zaniklého slovanského ritu) a pak u sv. Ambrože na Starém Městě (pro mnichy ambroziánského ritu). Husitství zcela vyvrátilo kláštery u sv. Ambrože, Ostrov, Postoloprty, Vilémov, Opatovice a Podlažice a částečně také Břevnov. V následujícím 16. stol. pak zanikly ještě konventy v Třebíči a v Uherčicích na Moravě. Pobělohorská konsolidace náboženských poměrů přinesla nový rozmach řeholního života, a to i řehole sv. Benedikta. Ferdinand III. přeložil roku 1635 konvent slovanského kláštera v Emauzích na Staré Město pražské ke kostelu sv. Mikuláše a do Emauz povolal španělské mnichy z Montserratu. Celé 17. a 18. stol. pak znamenalo rozkvět benediktinských klášterů ve středoevropském prostoru. V duchu baroka docházelo k přestavbám kostelů a klášterních budov, pěstovala se vědecká, kulturní, misijní a charitativní činnost, řeholníci se věnovali školství a pastorači.¹⁰⁵

Z řádu vzešel i sv. Vojtěch (Adalbertus)¹⁰⁶ – 2. biskup pražský (982-996, resp. 982-988, 992-996). Narodil se kolem roku 956 asi v Libici a zemřel 23. 4. 997 někde v Sambii. Je označován jako biskup-mučedník, je patronem Čech, Polska a Uher, patron českého kněžstva. Hlavním patronem pražské arcidiecéze byl prohlášen apoštolským listem *Praga urbs* papeže Pavla VI. roku 1665. Byl jednou z největších postav nejen českých, ale i celoevropských dějin církve. Stal se prvním Čechem evropského formátu.¹⁰⁷

Kulturní a historický přínos

Řád sv. Benedikta, nejstarší monastický řád západního mnišství, stál u počátků křesťanské civilizace. Zasloužil se o přenesení pozůstatků starobylé antické kultury, včetně jejích duchovních hodnot, z hasnoucího starověku do počínajícího se středověku. V době stěhování národů, kdy trpěla víra, mravnost a křesťanský duch, představovaly benediktinské kláštery výhradní střediska kultury a vědy. V klášterních skriptoriích byli opisováni antičtí

¹⁰⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 41-43.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 44-45.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 91-93, 158, 216.

VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 37-40.

¹⁰⁶ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 295.

PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 30-62.

¹⁰⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 144.

klasikové i církevní Otcové, čímž došlo k zachování odkazu řecko-římského a starokřesťanského písemnictví. Benediktini zakládali školy, šířili víru, vzdělanost a umění. Obrátili 20 zemí na křesťanství. Následovníci sv. Benedikta kolonizovali krajiny, mýtili lesy, odvodňovali bažiny a močály, zakládali pole, luka, sady, zahrady a vinice, stavěli sirotčince, nemocnice a chudobince a byli první, kteří poskytovali péči pocestným. Vzhledem k ekonomické samostatnosti jednotlivých klášterů museli být benediktini na výši i v hospodářských pracích všeho druhu. Proto se stali učiteli zemědělských prací a řemesel. Obrovský podíl řádu na civilizačním rozkvětu Evropy byl dán již samotným způsobem života mnichů podle řehole zakladatele řádu, což nakonec vedlo ke kultuře ducha. Manuální práce (zemědělství, řemesla), vyučování ve školách (vedle klášterů irskoskotské provenience, jediné vzdělávací ústavy na úsvitu křesťanské Evropy), kolonizace pustin daleko od měst, to vše dohromady pomáhalo vzniku nové křesťanské kultury, jejímiž středisky byly právě benediktinské kláštery – oázy ticha, bezpečí, krásy, duchovnosti a lidskosti. Bez geniálního základu, který položil sv. Benedikt, by nebyla Evropa tím, čím je. Proto je také sv. Benedikt plným právem patronem Evropy (od roku 1964).¹⁰⁸

---

¹⁰⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 146-147.

LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 89-91.

Kol. autorů *Die Geschichte des Christentums (Religion – Politik – Kultur), Band 4 - Bischöfe, Mönche und Kaiser (642 – 1054)*. Freiburg : Verlag Herder, 1994. s. 617, 700, 784-785, 790, 792, 802, 804, 894.

3.3.2 Cisterciáci, šedí mniši, bernardiní

Spiritualita a zaměření

Řád cisterciáků vznikl z touhy po návratu k prostému životu v odloučenosti, věnovanému práci a rozjímání. Svým způsobem šlo o obnovu prapůvodní benediktinské observance. Cisterciáci omezili činnost skriptorií a vrátili se k manuální práci.

Hlavním prvkem cisterciácké spirituality byla jednoduchost a prostota, která prostupovala vnitřní i vnější život mnichů. Cílem jejich života bylo být chudými s chudým Kristem. Kontemplativnost řádu klade na první místo chórovou modlitbu, duchovní četbu a osobní rozjímavou modlitbu a na druhé místo pak manuální práci. Při plnění těchto cílů žili cisterciáci oddělení od světa na vzdálených a odlehlých místech v přísné klauzuru. Jejich askeze nebyla extrémní, ale byla důsledná.

Kostel považovali cisterciáci za konventní soukromé oratorium, nepřístupné laické veřejnosti. Sv. Bernard¹⁰⁹ sice nikdy nestanovil, jak by měl konventní kostel vypadat, ale své představy vymezil negativně. Vyslovil se proti veškeré nádheře, která by mohla odvádět pozornost mnichů od niterného prožívání modliteb. Protože připouštěl obrazy a sochy jen v biskupských katedrálách, měly cisterciácké kostely téměř holé stěny. Tak časem vznikl zcela osobitý a charakteristický stavební styl cisterciáckých chrámů.¹¹⁰ Byly stavěny na půdorysu latinského kříže, přičemž prostor pro mnichy a konvrše byl oddělen chórovou přepážkou. Na konci 12. století byl v Citeaux kolem presbytáře přidán věnec kaplí, čímž vznikl typický chrám katedrálního typu. Typickým, byť ne výlučně, se stalo velké kruhové okno se složitou kružbou nad portálem v západní chrámové zdi. Chrámová okna nebyla zdobena barevnými vitrážemi a ke kostelům se nestavěly věže. Generální kapitula vydala směrnice týkající se výstavby a výzdoby řádových kostelů a ty nepovolovaly stavby kamenných zvonů (*kampanil*), ale jen malých zvoníček (*sanktusníků*). Konventní chrámy nebyly, na rozdíl od benediktinů, přístupny laické veřejnosti. Kostely pro laiky bývaly stavěny mimo klauzuru u vstupní brány.¹¹¹

¹⁰⁹ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 101-103.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 143-144.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 132.

¹¹⁰ VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 41-43.

¹¹¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 149-150.

Klášterní kostely bývaly spojeny s ambitem (křížovou chodbou) konventu, jehož západní křídlo bylo vyhrazeno pro konvrše a východní křídlo obsahovalo kapitulní síň, auditorium a v patře společný dormitář mnichů. V protilehlém křídle bývala kuchyně, refektář a také studniční stavení (kaple). Každý klášter byl rozdělen na klauzuru (velký chrám a konvent), na klášter vnitřní (prelatura, dům noviců a nemocnice – *infirmarium*) a klášter vnější (kostel laiků, příbytky konvršů, dům pro hosty, špitál - *hospicium*, hospodářská stavení apod.). Časem se však tyto předpisy uvolňovaly.¹¹²

Pro cisterciácké kláštery je charakteristická poloha a výběr lokality. Vyžadovala se izolovanost místa, vhodná pro meditace mnichů. Spirituální motivace diktovala stavět kláštery v nížinách u vodních toků. Na vodu bylo nahlíženo buď jako na symbol temné moci zla, kterou cisterciáci krotili a proměňovali v užitek (mlýny apod.), anebo jako na pramen živé vody a zdroj úrodnosti a energie (pily, hamry apod.). Cisterciáci dokázali podle potřeby krajinu odvodňovat nebo zavodňovat a uměli vodu přivádět kanály a akvadukty i na velkou vzdálenost.

Pro cisterciáckou spiritualitu je charakteristická úcta k Panně Marii a všechny řádové kostely jí byly zasvěceny. Řád cisterciáků byl největším šířitelem modlitby Zdravas Maria. Původ modlitby Zdravas Královno je dokonce připisován sv. Bernardu z Clairvaux. Sv. Bernard byl první, kdo nazval Pannu Marii jako Naše Paní (Notre Dame).¹¹³

Organizace a struktura řádu

Řád cisterciáků vytvořil pevnou a velice funkční organizační strukturu. Jejím středem byl prvoklášter v Cîteaux (lat. *Cistercium*)¹¹⁴, který se stal mateřským domem dalších čtyř hlavních řádových klášterů: La Ferté, Pontigny, Clairvaux a Morimond. Odtud pak cisterciáci odcházeli zakládat nové řádové domy, přičemž byla důsledně zachována přesná posloupnost mateřských a dceřiných klášterů. Opat mateřského domu, tedy kláštera, z něhož byl založen nový konvent, měl titul otce - opata, zvláštní dozorcí práva nad dceřinými konventy a musel být přítomen při volbě opatů ve svých dceřiných kláštorech. To se opakovalo při dalších filiacích, takže dceřiný klášter jednoho opatství mohl být mateřským klášteřem jiného řádového domu. Časem se tak vyvinul jakýsi rodokmen cisterciáckých klášterů a byla přijata i genealogická terminologie – hovořilo se například o vnučkách,

¹¹² VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 41-43.

¹¹³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 150-151.

¹¹⁴ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 143.

pravnučkách apod., přičemž se takováto označení vždy vztahovala k základnímu a původnímu klášteru v Citeaux. Jeho opat byl zároveň generálním opatem celého řádu a v Citeaux se konaly generální kapituly řádu za přítomnosti opatů všech klášterů. To byla novinka, kterou řád zavedl. Institut generální kapituly a mechanismus filiací vytvořily systém vzájemného dozoru a daly řádu pevnou strukturu. Dokonale byl vypracován i systém vizitací, které zajišťovaly dohled nad zachováním řehole a dodržováním nařízení generálních kapitul.

Řád se dělil do provincií zvaných kongregace, jejichž představeným byl generální vikář a vizitátor zastupující otce-opata zakládajícího kláštera.

Jednotlivé kláštery měly statut opatství nebo převorství, malé domy pak proboštství. Nové kláštery bývaly zpravidla osazovány opatem a dvanácti mnichy (*Kristus a jeho učedníci*). Opat bydlel ve vlastním domě, ostatní žili v klauzuře v konventu. Až do 20. století byli opati voleni doživotně (*ad vitam*).

Druhým hodnostářem v klášteře byl převor (*prior*), který stál v čele konventu a zastupoval opata. Dalšími klášterními funkcionáři byli pokladník, hospodář, ošetřovatel nemocných bratří, novicmistr, fortnýř apod.

Mniši skládali kromě obvyklých tří slibů i slib věrnosti místu. Děлил se na kněze (chórové bratry) a na konvrše (laické bratry), kteří byli od chórové služby osvobozeni a působili hlavně v grangiích (zemědělských dvorech).

Konvrši (z latinského *conversus* = obrácený), zpravidla negramotní, nosili řeholní oděv, ale žili od chórových mnichů odděleně. Ve 13. století se z grangií stávaly malé napodobeniny mateřského kláštera, tedy s kaplí, dormitářem, refektářem apod. Grangie bývaly od sebe vzdáleny asi 12 km, tedy jeden den pochodu, a vedl je zpravidla konvrš jako správce, který byl podřízen klášternímu hospodáři.

Řeholní kněží sice také pracovali na polích, ve stájích, v dílnách, ale vždy poblíž kláštera nebo v jeho areálu, aby mohli plnit své chórové povinnosti, sloužit mše a vychovávat dorost. Cisterciáci odmítali v klášteřích oblaty (tj. jedince, kteří vstupovali do kláštera již jako děti). Život cisterciáka býval velice tvrdý, rozdělený mezi modlitbu a práci.

Dnes sídlí generální opat řádu v Itálii. Cisterciácké kláštery jsou sdruženy do třinácti kongregací, v jejichž čele stojí opat-praeses.¹¹⁵

Dějiny řádu

Cisterciácký řád vznikl na přelomu 11. a 12. století jako výraz reformního hnutí uvnitř benediktinského řádu, které reagovalo na vzniklý rozpor mezi původními ideály mnišského života a skutečným stylem, jímž žily kláštery v 11. století. Hnutí si kladlo za cíl návrat k prostému způsobu života v odloučenosti, věnovanému práci, modlitbě a rozjímání.

Clunyjská reforma benediktinského řádu v té době ztratila na síle a nacházela se ve stadiu, kdy se původní důraz na bohoslužbu změnil na náročný a složitý ceremoniál.

Ve snaze obnovit vznešené hodnoty střídmosti, askeze a hlubokého duchovního života odešel Robert, opat burgundského kláštera Molesme, s dvaceti mnichy a 21. 3. 1098 (na Květnou neděli a na svátek svatého Benedikta z Nursie) založil klášter, který dostal jméno Cistercium (francouzsky Cîteaux), a podle tohoto prvotního kláštera byl pak později pojmenován celý řád.

Přísnost nové řehole odrazovala případné kandidáty. V roce 1112 žilo v Cîteaux pouhých šest řeholníků a zdálo se, že komunita brzy zanikne. Pak se stalo něco neobvyklého. V dubnu 1112 přišlo do Cîteaux¹¹⁶ třicet mužů, které vedl dvaadvacetiletý Bernard. Sv. Bernard z Clairvaux¹¹⁷, bezesporu nejvýznamnější muž 12. století a jeden z největších duchů středověku, roznítil v Cîteaux horlivost duchovního života a svými mimořádnými schopnostmi dal novému ideálu řeholního života nový impuls a obrovskou sílu. Právem je nazýván druhým zakladatelem řádu (*secundus fundator*).

Roku 1115 byl severně od Cîteaux založen klášter v Clairvaux¹¹⁸, který stál v čele klášterů v Anglii, Skotsku, Španělsku, ve Skandinávii, v Nizozemí a ve Francii, Itálii a v Uhrách. Opatství Clairvaux uskutečnilo vůbec největší počet filiací – bylo jich více než 80. Všechny tyto kláštery se nacházely v okruhu 100 km od Cîteaux, ale brzy přestaly stačit

¹¹⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 153-156.

¹¹⁶ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 80.

¹¹⁷ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 101-102.

¹¹⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 143.

zvyšujícímu se počtu nových zájemců o řeholní život. Již roku 1118 založily dceřiné řeholní domy kláštery La Ferté a Clairvaux.

Citeaux, kolébka řádu, však zůstalo jeho hlavním sídlem, kde se scházela každoročně generální kapitula. Cesty do Citeaux obohacovaly znalosti opatů a jejich doprovodu o nových způsobech hospodaření, chovatelství ryb či pěstování ovoce a vína. Opat kláštera v Citeaux se stal generálním opatem či otcem celého řádu, kde byl první mezi sobě rovnými. Nebyl volen jen mnichy v Citeaux, ale i opaty dceřiných klášterů.¹¹⁹

Na generální kapitule konané roku 1118 byla 112 opatům předložena ke schválení definitivní podoba řádové konstituce, nazvané *Charta caritatis* (charitatis), tj. Listina lásky.¹²⁰ *Charta caritatis* byla schválena a potvrzena dne 23. 12. 1119 papežem Kalixtem II.¹²¹ Tak byla potvrzena existence nového řádu a zároveň došlo k uzákonění monastického a liturgického pořádku, předpisů o vztazích mezi jednotlivými kláštery a také jejich postavení vůči společnému mateřskému klášteru. Filiační princip dal řádu pevnou a funkční strukturu, jakož i jednotu a stejnost (architektura, liturgie, modlitby, svátky, zvyky, zasvěcení Panně Marii apod.). Filiační vazby byly chápány jako vazby rodové. Navíc byli cisterciáci vyňati z pravomoci místních biskupů a jejich kláštery byly i jinak plně autonomní.

K oblibě nové řehole přispěla i skutečnost, že zakládání cisterciáckých klášterů bylo velmi levné. Mniši a konvrši si vše dělali sami. Tak vznikl specifický cisterciácký ekonomický model. Kláštery zakládaly tzv. grangie, hospodářské zemědělské dvory, kde kromě soli a někde i železné rudy bylo vše získáváno vlastní prací. Grangie bývaly vzdáleny od mateřského kláštera vždy jeden den chůze, aby kterýkoliv řeholník mohl vždy nocovat na domácí půdě. Časem získaly grangie ráz malého kláštera, kde vedle kaple bývaly i společný refektář, dormitář, kapitulní síň, pokoje pro hosty apod. Tento výkonný ekonomický model byl však narušen již ve 13. století, kdy se postupně začal projevovat úbytek a pak i nedostatek konvršů. Tím byly kláštery donuceny pronajímat půdu a přijímat dávky poddaných. Tak začaly i cisterciácké kláštery bohatnout a přibližovat se profánnímu světu.

Největší zásluhu na formování a šíření řádu měl sv. Bernard z Clairvaux.¹²² Tento charismatický muž vynikal silou své osobnosti, zbožností a organizačními schopnostmi.

¹¹⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 157-160.

¹²⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 161.

¹²¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 168.

¹²² LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 101-103.

Navíc měl dar prorockého vidění, lidské předvídatosti a moudrosti. Přínos a význam sv. Bernarda byl obrovský. Jeho spiritualita byla založena na dvou ctnostech – lásce a pokoře. Svému řádu vtiskl dva atributy: umělecké ztvárnění klášterů a úctu k Panně Marii. Z Clairvaux, kde v době jeho smrti žilo 700 řeholníků, osadil 68 klášterů. Zemřel vyčerpán, vysílen a zdrcen neúspěchem II. křížové výpravy dne 20. 8. 1153 v Clairvaux.¹²³

Řád cisterciáků se šířil neuvěřitelnou rychlostí. Zatímco v roce 1115 existovalo jen pět klášterů, v roce 1130 jich bylo na sedmdesát a v roce 1140 již plných 160. V roce úmrtí sv. Bernarda (1153) existovalo přes 350 klášterů, z toho 183 ve Francii, 55 na Britských ostrovech, 42 v Německu, 25 v Itálii, 18 ve Španělsku, 9 v Irsku, 7 ve Skandinávii, 5 v Portugalsku, 3 v Čechách a zbytek v Polsku a Uhrách. Do konce 12. století vzrostl počet cisterciáckých klášterů na 530, v roce 1250 dosáhl počet klášterů čísla 650 a do poloviny 14. století existovalo 728 opatství s více než 2 000 řeholními domy. Řád cisterciáků se šířil do celé Evropy a také do Asie a Afriky.¹²⁴

Za sto let existence se cisterciácký řád dostal přesně k tomu, proti čemu jeho zakladatelé bojovali. Kláštery vlastnily rozsáhlá panství a kostely s přílehlými budovami začaly být zdobeny uměleckými předměty. Na počátku 13. století cisterciáci rezignovali na způsob obživy vlastní prací. Od roku 1208 směly kláštery využívat nájemné pracovní síly, od roku 1215 směly získávat obdělvanou půdu a hospodářská zařízení a od roku 1219 bylo povoleno získávat jakýkoliv majetek.

Během první poloviny 13. století začali cisterciáci pod vlivem žebravých řádů působit v duchovní správě a rovněž začali nabývat vyššího vzdělání. Výuka byla zahájena v roce 1250. Generální kapitula také nařídila, aby ne-li v každém klášteře, tedy alespoň v každé církevní provincii bylo zřízeno řádové studium teologie.

Řád se těšil vysoké prestiži a získával různá privilegia. Nepřekvapí proto, že se uvnitř řádu objevila snaha o reformu, respektive o založení přísnější, na řádovém svazku nezávislé, kongregace. Tak vznikla reformní větev floriacensů, jejichž zostřené předpisy potvrdil roku 1196 papež Celestin III.¹²⁵ U jejího vzniku stál Jáchym z Fiore¹²⁶, původně opat cisterciáckého kláštera Corazzo. V době největšího rozkvětu měli floriacensové 35 mužských

¹²³ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 132.

¹²⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 161-163.

¹²⁵ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 158.

¹²⁶ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 105.

klášterů a čtyři kláštery ženské. Samotná kongregace se rozpadla roku 1505, kdy část floriacensů přešla zpět do řádu cisterciáků, jiné kláštery se připojily buď k dominikánům nebo ke kartuziánům.¹²⁷

Řád postihla i krize ekonomická. Poprvé byla generální kapitula donucena nařídit řádovou daň v roce 1235, podruhé v roce 1250 a od 14. století byly v rámci řádu daně vybírány již pravidelně. Následně přišla další krize, kterou zavinilo papežské schizma (1378 - 1417). To rozdělilo i řád cisterciáků.

Po prvních ztrátách, které řádu přineslo husitství, zasadila cisterciákům těžkou ránu reformace v 16. století, kdy došlo ke zhroucení centrálního systému a kdy každý klášter musel bojovat o přežití sám. Reformací byly zrušeny všechny skandinávské kláštery a také řada slavných opatství v Německu (kde byly zrušeny dvě třetiny cisterciáckých klášterů). Ještě horší situace byla na Britských ostrovech, kde bylo Jindřichem VIII.¹²⁸ zrušeno obrovské množství cisterciáckých klášterů. Také ve Francii došlo ke značným ztrátám, zejména v době náboženských válek, kdy byl například v roce 1572 pobořen klášter Morimond. Neutěšený stav církve a nedostatek katolického kléru přiměl cisterciáky působit i v pastoraci, a to počínaje 16. stoletím.

Ještě v roce 1675 existovaly 752 mužské kláštery řádu cisterciáků, ale v průběhu 18. a 19. století došlo pod vlivem francouzské revoluce a osvícenských sekularizací ke zrušení 90 % klášterů nejen ve Francii, ale i v Německu, Rakousku, Prusku, Španělsku, Portugalsku, Švýcarsku, Polsku a v Itálii. Nejbolestivější byla pro řád francouzská revoluce. Roku 1789 byl církevní majetek zkonfiskován a dne 13. 2. 1790 byly dekretem zrušeny všechny kláštery v zemi. Řeholníci přehali před terorem do emigrace. Ti kteří zůstali, byli buď popraveni, anebo deportováni na Guyanu.¹²⁹

Tragický osud stihl ve Francii nejstarší a nejvýznamnější řádový klášter. V Citeaux byly pozemky a budovy z 12. století prodány dne 4. 5. 1791 za 862 000 franků a převážně rozebrány na kámen. Zachováno zůstalo jen několik budov ze 16. až 18. století. V Clairvaux byly roku 1808 přeměněny konventní budovy ve věznici pro 2 000 trestanců. Zbytek starobyklých budov byl na počátku 19. století zbořen.

¹²⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 164-165.

¹²⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 216-218.

¹²⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 166-167.
KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 428-431.

V roce 1892 se oddělila kongregace trapistů a pod jménem „reformovaní cisterciáci“ vytvořili samostatný řád přísné observance.

V současnosti má řád cisterciáků 13 kongregací (provincií). V roce 1993 existovalo ve světě celkem 80 cisterciáckých klášterů (46 opatství a 34 priorátů), v nichž působilo 1 327 řeholníků, z toho 781 kněží. Jistou zvláštností je, že řád působí i v Japonsku, kde na ostrově Hokkaidó získali cisterciáci od vlády 600 jiter neplodných pozemků, které odlesnili, vysušili a přeměnili v pole. Kraj zbavili komárů a postavili tam i moderní nemocnici.

Řád dal církvi velký počet světců a blahoslavených a 2 papeže. Cisterciáci si našli místo i v moderní době, což bylo patrné i na oslavách 900. výročí založení řádu 21. 3. 1998 v Cîteaux.¹³⁰

Dějiny řádu v českých zemích

Do Čech se cisterciáci dostali na počátku 40. let 12. století, za vlády knížete Vladislava II. Iniciátorem jejich příchodu byl však bezesporu olomoucký biskup Jindřich Zdík¹³¹, který se se sv. Bernardem osobně znal. První fundace v Sedlci byla šlechtická a přesné datum je nejisté. Muselo se to však stát před založením Strahova, protože cisterciáci měli vždy na zemském sněmu před premonstráty přednost (podle stáří řehole v zemi: benediktini, cisterciáci, premonstráti). Záhy poté následovaly hned dvě panovnické fundace – Plasy (1144) a Pomuk (1145). Všechny tyto kláštery byly osazeny německými mnichy: Sedlec z Waldsassenu, Plasy z Langheimu a Pomuk z Ebrachu. I později přicházeli do českých klášterů řeholníci z Německa, a proto je Češi nazývali „rýnskými mnichy“. Dne 30. 7. 1348 žádal Arnošt z Pardubic generálního opata v Cîteaux, aby byl tento stav změněn. V prosinci pak opakoval tutéž prosbu i Karel IV.¹³², který nelibě nesl, že se opaty cisterciáckých klášterů stávali cizinci neznalí domácí řeči ani zvyků v království, což pokládal za škodlivé nejen pro zemi, ale i pro samotný řád.

¹³⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 157-169.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 44-45.

¹³¹ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 134.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 114, 129-130.

¹³² VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství (svazek I)*, s. 106-108.

Nejstarší české cisterciácké kláštery (Sedlec, Plasy, Nepomuk) byly tedy osazeny z Německa, jihočeské (Vyšší Brod a Zlatá Koruna) z Rakouska. Další česká opatství jsou již odnožemi starších cisterciáckých klášterů v zemi. Celkem bylo v Čechách a na Moravě 18 cisterciáckých klášterů (13 mužských a 5 ženských). Nejvyšší postavení měl Pomuk, který byl potomkem Citeaux ve třetí generaci. Podobné postavení měla i Zlatá Koruna, která však byla o poznání mladší. Z domácích klášterů pak Plasy měly dva dceřiné kláštery a dvě vnučky, Sedlec dvě dcery, Velehrad, Hradiště a Pomuk po jedné dceři.¹³³

Cisterciácké kláštery v českých zemích se vyznačovaly několika zvláštnostmi. Především nebyly zakládány v úplně neosídlené krajině, ale zpravidla byly kláštery obdarovány několika již existujícími vesnicemi s poddanským obyvatelstvem.

Řada opatů cisterciáckých klášterů v českých zemích sehrála významnou roli i na poli politickém. Stačí jen připomenout opaty Konráda ze Zbraslavi, Heidenreicha (Sedlec) a Jana (Plasy), kteří se podíleli na sesazení Jindřicha Korutanského z českého trůnu a dojednání sňatku Elišky Přemyslovny s Janem Lucemburským.

Snad proto, že mezi cisterciáky převažovali řeholníci německé národnosti, byl řád postižen husitstvím patrně ještě více než ostatní řehole. Tak byly nenávratně zničeny některé kláštery. Obnova zničených objektů, znovunabytí ekonomického zázemí a vnitřní stabilizace řeholníků trvala dlouho a postupovala jen pomalu.

Od počátku 17. století tvořily české země jeden vikariát, v jehož čele stál jeden ze zemských opatů s titulem vizitátora a generálního vikáře. Ve druhé polovině 17. století se cisterciáci podíleli i na vzdělávacím procesu v rámci arcibiskupského semináře v Praze, kde rozhodnutím arcibiskupa Waldsteina učili od školního roku 1693/1694 spolu s premonstráty a benediktiny. V té době měli již pro vlastní dorost vlastní kolej Bernardinum.

Těžkou ránu zasadilo cisterciákům josefínské rušení klášterů, jemuž padly za obět' opatství Sedlec, Velehrad a Žďár a konečně i Plasy, Zbraslav a Zlatá Koruna. Tuto sekularizační vlnu přežily jen Vyšší Brod a Osek.¹³⁴

¹³³ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 125-128.

¹³⁴ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 422-428.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.*, s. 159-169.

Kol. autorů *Die Geschichte des Christentums (Religion – Politik – Kultur), Band 10 - Aufklärung, Revolution, Restauration (1750 – 1830)*. Freiburg : Verlag Herder, 2000. s. 15-25.

Osecký opat Zahradka se zasloužil o vytvoření nové rakousko-uherské cisterciácké kongregace. Avšak až v roce 1859 byla potvrzena existence této kongregace, kam spadaly i Osek a Vyšší Brod.

Se zrušením monarchie a vznikem republiky byla dosavadní kongregace rozdělena na tři nové útvary: rakouskou kongregaci, maďarskou kongregaci a českou kongregaci, která byla založena dne 23. 1. 1923.

Další ranou pro nepočetnou kongregaci byl nástup komunismu v ČSR a zrušení zdejších klášterů. Teprve po zhroucení totality po roce 1989 dal generální opat řádu podnět k obnovení české kongregace. Proto proběhla dne 14. 7. 1990 volba 45. opata oseckého, který se zároveň stal opatem - praesesem celé kongregace. Ke dni 1. 1. 1995 byly v Čechách 2 mužské kláštery, v nichž žilo 5 kněží, 2 bratři spolupracovníci a 3 novicové.¹³⁵

Kulturní a historický přínos

Cisterciáci přišli s novým modelem organizace řádu. Jednotné vedení jinak samostatných klášterů a zároveň jejich spoluúčast na řádovém vedení a zákonodárství, demokratičnost volebního práva, jednota právního a trestního řádu, dozor a kontrola podřízených i nadřízených složek ve prospěch celku - to byl princip generálních kapitul a filiací. Generální kapituly v Citeaux byly, kromě koncilů, jediným mezinárodním zákonodárným orgánem své doby.

Na zasedáních generálních kapitul se čeští opati seznamovali s vymoženostmi západoevropského zemědělství a pak je zaváděli na svých statcích a pozemcích. Západní kláštery poskytovaly našim klášterům semena rostlin a sazenice nových odrůd, zejména v zelinářství a sadařství.

Cisterciáci systematicky zlepšovali výnosnost půdy, ale mnohem častěji ji teprve kultivovali. Obdobně přinášeli do našich zemí i nové postupy řemeslné výroby. Byli vynikajícími staviteli a zasloužili se i o rozšíření gotiky. Zkušenosti z bažinatých a močalovitých končin učinily z cisterciáků nejlepší odborníky na vodní stavby. Uměli

¹³⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 177-180.
 JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 44-45.
 KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 158, 214, 306.

nejenom zavodňovat, odvodňovat a odvětrávat, ale dokonale si osvojili i znalosti týkající se nezbytné výše hladiny vody.

Od josefínských reforem¹³⁶ se i cisterciáci zapojili do duchovní správy ve farnostech a každý klášter měl celou řadu inkorporovaných far. Rovněž se zapojili do procesu výchovy a vzdělávání mládeže. Cisterciácké kláštery se také staly ve svých regionech středisky duchovního života, věd, vzdělanosti, kultury a umění. Zejména jejich knihovny patřily, s výjimkou knihoven premonstrátských, k těm nejbohatším mezi všemi řeholemi. I u cisterciáků platilo, že klášter bez knihovny je jako hrad bez zbrojnice.¹³⁷

---

¹³⁶ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

¹³⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 303-304.

3.3.3 Celestini, poustevníci sv. Damiána, poustevníci z Murrone, bratři sv. Ducha

Spiritualita a zaměření

Celestini, jakožto reformovaná odnož benediktinského řádu, kladli při svém založení důraz na poustevnický způsob života, modlitbu a na práci. Zvláště silně prožívali úctu k Duchu svatému, jemuž byly zasvěceny všechny jejich konventy. Celestini se také zaměřovali na soustavnou vědeckou práci. Některé zvyklosti přejali od řádu menších bratří, a to od jeho přísné observance.¹³⁸

Organizace a struktura řádu

Nejvyšším orgánem řádu byla generální kapitula, která se scházela každoročně a které se zúčastňovali zástupci jednotlivých řádových provincií. Hlavním sídlem řádu byl klášter S. Spirito in Monte Morrone u Sulmony, který měl jako jediný v celém řádu statut opatství. Tam sídlil řádový představený s titulem generálního opata, volen na období tří let. Ostatní řádové domy, zvané paraklet, byly převorstvími a v jejich čele stáli převorů, volení řádovým definitorem. Každý převor měl svého zástupce – podpřevora. Řád byl územně organizován podle provincií řízených provinciály. Řád měl kněze i laické bratry.¹³⁹

Dějiny řádu

Celestini vznikli jako reformovaná odnož benediktinů, a to z poustevnické družiny v Italských Abruzzách. Jejich zakladatelem byl již tehdy proslulý asketa Pietro del Morrone.

Pietro Angeleri del Morrone (de Morone) se narodil buď v letech 1209/1210, nebo roku 1215 v městečku Isernia v Neapolsku jako jedenácté dítě v chudé rolnické rodině. Po vysvěcení na kněze v Římě vstoupil před rokem 1230 do benediktinského kláštera S. Maria di Faifoli u Beneventa a pak se usadil ve slují na lesnatém Murranském vrchu (Monte Morrone) u Sulmony (Solmony), kde vedl přísný kající život. Poustevnickou družinu povolil dne 1. 6. 1263 papež Urban IV. a 1264 byla tato benediktinská kongregace

¹³⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 351.

¹³⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 352.

inkorporována do tohoto řádu jako větev žijící podle způsobu života egyptských poustevníků. Dostalo se jim označení „poustevníci sv. Damiána čili z Murrone“.

Řehoř X. udělil roku 1274 řádu nejenom četné výsady (např. vynětí z biskupské jurisdikce a osvobození od odvádění církevního desátku), ale povýšil klášter Ducha svatého na Majellské hoře na opatství a opata pak ustanovil hlavou celého řádu.

Petr z Murrone si ještě nechal dne 22. 3. 1275 vystavit od papežské kanceláře privilegium, které potvrzovalo stávající majetek celé kongregace. V čele opatství setrval do roku 1284 (nebo 1286) a pak se odebral do své původní poustevny na Murronské hoře.

Roku 1292 zemřel papež Mikuláš IV.¹⁴⁰ Konkláve dvanácti kardinálů se dlouho (po 27 měsíců) nemohlo shodnout na jeho nástupci. Roku 1294 byl zvolen inspirací, nikoliv formálním sčítáním hlasů, za nástupce sv. Petra mnich Petr. Když mu toto rozhodnutí oznámilo dne 18. 7. v jeho cele sv. Onofria poselstvo kardinálů, zděsil se. Byl stár, odvykl ve své samotě životu ve světě, a tak odmítal volbu přijmout. K poustevně přijeli i Karel II. Neapolský a Karel, král uherský a na kolenou ho prosili, aby se stal pontifikem. Dne 20. 7. sestoupil Petr z poustevny sv. Onofria do kláštera S. Spirito. Když mu kardinálové namluvili, že odmítnutí se rovná smrtelnému hříchu, podrobil se. Vsedl na osla a v průvodu kardinálů, biskupů a knížat odjel do L'Aquile, kde byl dne 29. 8. 1294 konsekrován na biskupa a korunován na papeže. Přijal jméno Celestin V.¹⁴¹

Záhy se ukázalo, že ačkoliv šlo o hluboce zbožného muže, jeho nepříliš velké vzdělání, absence zkušeností v světských i pastoračních záležitostech a také částečná naivita mu znemožňovaly řádně vykonávat svěřený úřad. Proto upadl do závislosti na Karlovi z Anjou. Papež Celestin V. se neorientoval ve spletité problematice politických, ekonomických i kulturních vazeb a vztahů nejenom uvnitř církve, ale i v profánním světě. Byl zmaten složitostí a tíhou povinností papežského úřadu. Těžce snášel politické intriky a klamání rádců, kteří zneužívali jeho prostoty.

Většinu svého pontifikátu věnoval Celestin V. péči o svůj řád, který v době jeho volby měl v Itálii na dvacet klášterů s asi 600 mnichy. Ti s vděčností přijali podle jeho papežského jména název celestini. Papež kreoval z jejich řad dva kardinály. Když zjistil, že se v církvi

¹⁴⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

¹⁴¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

děje mnoho věcí za jeho zády a bez jeho vědomí, seznal, že úřad nezvládá a že je nad jeho síly. Proto se obrátil na tehdejšího největšího odborníka na církevní právo Benedetta kardinála Caetaniho s otázkou, zda může jako papež odstoupit. Kardinál (a Celestinův nástupce, který přijal jméno Bonifác VIII.) vypracoval dobrozdání, že to kanonické právo umožňuje, sestavil dokonce abdikaci formulí. Tu Celestin V. přečetl na konzistoři kardinálů v Neapoli roku 1294, kdy ve zvláštní a působivé ceremonii odložil papežské insignie a roucho a oblékl si hrubý a prostý šedý šat mnicha. Jeho pontifikát trval pět měsíců a osm dní. Byla to první a poslední abdikace nástupce sv. Petra v celých dějinách církve.

Dojímavý osud zbožného poustevníka a nešťastného papeže značně přispěl k oblíbě celestinů. Kolem roku 1300 povolal král Filip IV. Sličný dvanáct mnichů do Francie, kde jim založil dva kláštery a v roce 1366 přicházejí celestini z vůle Karla IV. na Ojvín. Řád se rozrůstal a sílil. Největšího rozkvětu dosáhli celestini na počátku 15. století, kdy existovalo více než 150 klášterů.

Soumrak celestinů nastal v souvislosti s náboženskými válkami v 17. století. Počet konventů postupně klesal. Koncem 18. století členové řádu zcela vymřeli. Jejich konventy přešly do cizích rukou a řada z nich dostala nové využití.¹⁴²

Dějiny řádu v českých zemích

Celestini byli do českého království uvedeni Karlem IV. Přivedl dva mnichy do Prahy, která jim však svým hlukem a přelidněností nevyhovovala. Podle Václava Hájka z Libočan přišel císař v rámci jakéhosi nočního vidění na to, že by jim mohl poskytnout nový domov na pustém místě na periferii království. Tak prý mělo dojít k rozhodnutí usadit celestiny v Horní Lužici na hradě Ojvíně. Na pravém břehu Botiče pod Vyšehradem (na konci dnešní ulice Na Slupi a naproti klášteru servitů Na Trávníčku) stávala kaple sv. Michala. Převorství však bylo souzeno existovat pouhých 33 let, protože dne 3.6. 1420 bylo zničeno Tábory.¹⁴³

¹⁴² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 352-358.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 48.

¹⁴³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 357-360.
KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 217.

Kulturní a historický přínos

Relativně krátké působení (180 let na Ojvíně a 33 let v Praze) a hlavně značná odlehlost od center dění v zemi způsobily, že se celestini nezapsali do českých dějin významnější měrou. Jistě měli nějaký vliv na Karla IV., který jim přál. Shromáždili na Ojvíně bohatou a cennou knihovnu. Podstatná její část po zániku parakletu posloužila jezuitům k vytvoření vlastních knižních fondů, které ovlivňovaly a vzdělávaly další generace studujících na školách Tovaryšstva Ježíšova.¹⁴⁴

---

¹⁴⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 360.

3.3.4 Kartuziáni, řád kartuziánů

Spiritualita a zaměření

Kartuziáni představují životní styl anachoretů východních pouští. Opustili doslovné znění Benediktovy řehole a vypracovali vlastní zvyklosti. Jejich charakteristickým rysem je úplné odloučení od světa a společné pěstování bezprostředního kontaktu s Bohem. Asi po padesáti letech existence se kartuziáni přeměnili v řád poustevnicko-cenobitský. Pro zachování původních cílů si vypracovali zvláštní zvyky a strukturu, jimiž se odlišili od kamaldulů a cisterciáků. Náplní jejich života je práce, modlitba a kontemplace.

Kartuziáni zachovávají strohou prostotu v obřadech liturgie a oficia, naprostou chudobu, přísné mlčení a samotu ve svých celách. Protože opouštějí poustevnu (kartouzu) jen výjimečně, nepůsobí v pastoraci, ale věnují se apoštolátu psaného slova. Kartuziáni se výhradně zaměřují na kontemplaci a na studium. K tomu jim pomáhá život v odloučení (nejen od profánního světa, ale i v rámci kartouzy) a zachování mlčenlivosti a půstů. Přes svou uzavřenost (mezi sebou se dorozumívají posunky) řád podporuje chudé a věnuje se vědám.

Kartuziáni představují jeden s nejpřísnějších řádů vůbec. Svým způsobem života slučují prvky monastické (cenobitské) s anachoretskými.¹⁴⁵

Organizace a struktura řádu

V čele řádu stojí generální převor, který dodnes sídlí v mateřském klášteře řádu – velkokartouze. Proto užívá také titulu *Prior Cartusiae Majoris*, popřípadě generálního ministra.

Jednotlivé konventy, podle mateřského kláštera zvané kartouzy řídí převor, jeho zástupce má titul vikáře. V každém konventu jsou však ještě další funkcionáři. Prokurátor řídí a vede nejenom laické bratry, ale i administrativu a také zprostředkovává styk s vnějším světem. Lector refectorii čte vybrané a předepsané texty při společném jídle, sakristán pečuje o kultovní místa a novicmistr dohlíží na novice, které zároveň vede.

¹⁴⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 307-309.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 49.

Členy kartouzy jsou vedle kněží (patres) i laičtí bratři, kteří zastávají nižší funkce (např. kuchař, pekař, švec, kovář) nebo pracovali na polích a starali se o dobytek.

Každá kartouza je zcela samostatná, ale vzájemně se sdružují v provincie, které řídí tzv. definitoři. Představení z jednotlivých provincií se pak scházejí na generální kapitule v Chartreuse.

Kartuziáni si vypracovali zcela zvláštní klášterní schéma. Jádrem kartuzie je kostel. Původně byl laikům zcela nepřístupný, později však býval vybaven alespoň emporou pro hosty. Šlo vždy o jednoduchou jednodílnou stavbu bez věží. Vnitřní prostor je rozdělen tzv. lettnerem na část pro mnichy (kněze) a na část pro laické bratry. Ke kostelu se sakristií přiléhal menší ambit s kapitulní síní, refektářem a knihovnou. Na něj navazoval ambit větší, po jehož obvodu byly vybudovány domky – samostatné poustevny, určené vždy pro jednoho mnicha. Za ideální je pokládán konvent, který se skládal z převora a dvanácti mnichů (Kristus a jeho apoštolové), laiků bývalo až šestnáct. Každý z domků má zahrádku a v přízemí dílnu, popř. komoru. Domky jsou zásobeny vodou, aby mniši nemuseli opouštět poustevnu a aby si mohli vařit z dodávaných potravin. V jídelničce chybí maso, sádlo, máslo a oleje. Kartuziáni nesnídají a jedenkrát týdně (zpravidla v pátek) se postí o chlebu a vodě. Půst se také drží od svátku Povýšení Svatého Kříže až do Velikonoc, kdy jedí jedenkrát denně.

O nedělích, řádových svátcích a při úmrtí člena komunity jedí kartuziáni společně v refektáři. Společná mše svatá se slaví jedenkrát denně a v chóru se kartuziáni shromažďují i při *matutinu* (jitřních hodinkách) a *laudech* (chválách). Za kostelem býval zpravidla hřbitov.

Přijímat jakékoliv almužny bylo zakázáno. Kartuziáni byli tak chudí, že byli osvobozeni od všech církevních daní. Později směli s papežským dovolením držet světské statky. Tak byl plněn základní cíl řádu – askeze získávaná samotou, pústy, modlitbami a prací. Proto byly původní kartouzy budovány na osamocených místech.¹⁴⁶

Dějiny řádu

U počátků řádu kartuziánů stál sv. Bruno. Narodil se kolem roku 1035 ve šlechtické rodině v Kolíně nad Rýnem, kde započal ve škole sv. Kuniberta i svá studia. Pro své mimořádné vlohy byl poslán do Remeše ve Francii, kde studium nejen dokončil, ale stal se

¹⁴⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 309-311.

i představeným remešské katedrální školy. Na kněze byl vysvěcen kolem roku 1055. Vyučoval od roku 1057 přes dvacet let a odchoval velký počet žáků. Dvakrát byl na doporučení papežského legáta Hugona kandidátem na úřad remešského arcibiskupa, ale vždy na biskupský stolec usedl muž, který si úřad koupil. Bruno neváhal svého nadřízeného napomínat, za což u něho upadl v nemilost. Zklamán poměry složil Bruno roku 1083 všechny funkce a obročí a odebral se se šesti druhy do Molesme ke sv. Robertovi. Ten mu daroval malý pozemek zvaný S'eche-Fontaine (Suchá studnice), kde se svými druhy pobýval, aniž by se stal členem komunity v Molesme. Po čase se všichni odebrali do Grenoblu k biskupu Hugovi, který kdysi býval Brunovým žákem. Biskup je přijal, vyslechl a daroval jim údolí předalpského masivu pustinu La Chartreuse asi 24 km severně od Grenoblu. Tam se v roce 1084 odebrali, postavili si oratorium a chýše a začali žít přísným životem po vzoru starých poustevníků. Převzali sice řeholi sv. Benedikta, ale Bruno ji velmi zostřil. Tak došlo ke spojení egyptského anachoretismu se západním koinobitismem podle benediktinských zvyklostí.

Oficiálně sice nebyl sv. Bruno nikdy kanonizován, ale jeho kult byl v uvedených letech 1514 a 1623 Svatým stolcem potvrzen. Sv. Bruno nezamýšlel založit vlastní řád. Počet zájemců o vedení takového způsobu života však narůstal a byly zakládány další řeholní domy, přičemž – La Grande Chartreuse – se stala hlavním sídlem nové řehole. Začala se tam scházet generální kapitula a představený Velkokartouzy (generální převor) byl přijímán za hlavu všech kartuziánů. Podle Velké kartouzy převzaly všechny řádové domy své jméno a podle ní byl nazván i celý řád.

Za letopočet oficiálního vzniku řádu se pokládá rok 1128, kdy již existující kartuzie přijaly Guigovy stanovy. Teprve dne 2. 9. 1176 potvrdil řeholi papež Alexandr III.¹⁴⁷

Počet členů tohoto velice přísného řádu nebyl nikdy veliký. Kartuziány se mohli stát jen hluboce nábožensky cítící a asketicky zaměření lidé. Kartuziáni zůstali vždy věrni myšlenkám svého zakladatele sv. Bruna. Přísnost jejich řehole téměř vylučovala proniknutí nehodných a pochybných jedinců do řádu. Pokud byly kartouzy zasaženy různými dobovými myšlenkovými proudy, pak vždy jen okrajově – např. zájmem o alchymii. Kartuziánský řád zůstal uchráněn jakýchkoliv krizí.

¹⁴⁷ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

Když v roce 1132 lavina zabila několik bratří, ostatní se přesunuli níže do údolí, kde postavili novou Vekou Kartouzu. V té době bylo věhlasné především místní skriptorium. V roce 1141 se ve Velké Kartouze sešla poprvé generální kapitula. Řád byl rozdělen na provincie, které byly svěřeny pod dozor vždy dvěma vizitátorům. Protože kartuziáni nepůsobili v pastoraci na farách, udělil roku 1164 papež Alexandr III., řádu exempci z biskupské jurisdikce. Všechny kartouzy byly podřízeny La Grande Chartreuse a její převor mohl sesazovat jejich představené.

Ve 12. století vzniklo celkem 38 kartouz, ve 13. století dalších 34 a ve 14. století došlo k založení 107 nových klášterů řádu kartuziánů. Tyto kláštery byly vesměs zničeny za francouzské revoluce.

Druhou zemí, kam sv. Bruno uvedl zvyklosti nové řehole, byla Itálie. Do historie vstoupila Certosa di Val d'Ema, asi 4 km jižně od Florencie. Kde byl roku 1798 vězněn francouzským direktoriem papež Pius VI. Nejslavnější italskou kartouzou je Certosa di Pavia, po La Grande Chartreuse nejvýznamnější a nejkrásnější řádový klášter na světě.

V roce 1625 byl k jižní straně kartouzy přistavěn vévodský palác. V roce 1782 kartouzu zrušil Josef II.¹⁴⁸, ale císař Ferdinand vrátil památnou stavbu řádu. Kartouza měla 24 domky o třech místnostech. Obdivuhodná je však především křížová chodba se 128 arkádami a chrám s hrobkami Viscontiů a Sforzů.

V Anglii byla první kartouza založena z iniciativy krále Jindřicha II.¹⁴⁹ v roce 1178 ve Withamu, jako součást pokání za zavraždění sv. Tomáše Becketa. Převážná část řádu však sídlila ve Francii. V roce 1300 existovaly 72 kartuzie.

Řád kartuziánů také trpěl nepřízní historických událostí. Ve střední Evropě byl postižen husitstvím, ale mnohem větší ránu mu zasadila reformace. Zrušeno bylo 39 klášterů a 50 členů řádu zemřelo pro víru. Postiženy byly kartuzie v Německu, v Nizozemí a ve Francii, kde hugenoti totálně zničili La Grande Chartreuse v roce 1562. Také na Balkáně byly kartouzy likvidovány Turky. Nejhorší byla situace v Anglii. V roce 1535 byli John Houghton, Augustine Webster a Robert Lawrence, převorů kartouz v Londýně, uvězněni v Toweru, protože odmítli přijmout zákon o odluce od Říma (Act of Supremacy). Neopustili církev

¹⁴⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 142-143.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 422-428.

¹⁴⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 153.

a dali přednost smrti před odpadnutím. Proto byli odsouzeni k oběšení a čtvrcení. John Houghton byl prvním mužem, který trpěl v Anglii pro víru od pohanských dob. Údy byly vhozeny do kotle s vroucí smůlou, aby se zabránilo jejich hnití, protože byly určeny k vystavení v různých částech Londýna jako důkaz toho, že Jindřich VIII. je skutečnou hlavou církve v Anglii. Ironií dějin je skutečnost, že kartuziány uvedl do země jiný Jindřich (II. toho jména) jako akt pokání za vraždu sv. Tomáše Becketa (1170).

Osvícenství kartuziánům nepřálo, protože je pokládalo za neúčinný řád. Josef II. zrušil všechny kartouzy na svých územích. Před vypuknutím francouzské revoluce bylo v Evropě ještě 126 kartouz, z toho 75 jich bylo ve Francii. Teror, který přinesla francouzská revoluce, končil buď popravami nebo nuceným exilem. Za Napoleona zbylo v celé zemi jen pouhých pět kartuzií. Velká Kartouza byla v roce 1793 zrušena, budovy byly pobořeny, vzácné památky zničeny. Rozkraden a zničen byl i archiv generálních kapitul. Další vlna rušení kartouz nastala v Portugalsku (1834), ve Španělsku (1835) a ve Švýcarsku (1848). Cíl revolučních sil byl všude stejný – zmocnit se majetku řádu.

Řád kartuziánů nebyl nikdy reformován, ale jeho stanovy byly několikrát doplňovány nebo mírně upravovány. Dnes má řád 24 konventy, z toho 5 ženských. Řeholníků je zhruba 380, z toho necelých 200 má kněžské svěcení. Řád kartuziánů dal církvi řadu světců a blahoslavených, 4 kardinály, 70 arcibiskupů a biskupů a velký počet vědců, umělců a spisovatelů.¹⁵⁰

Dějiny řádu v českých zemích

Řád kartuziánů byl do Čech uveden za vlády Jana Lucemburského, který po smrti své dcery Markéty a patrně z podnětu svého strýce Balduina, arcibiskupa trevírského, povolal kartuziánské mnichy a daroval jim pozemky za Újezdskou bránou v Praze. Tam vznikla kartouza Mariánská zahrada a zanikla násilně roku 1782. Pražská kartouza nezůstala jediným řádovým domem v českých zemích. Další vznikly v Králově poli u Brna (1375), v Tržku u Litomyšle (1378), v Dolanech u Olomouce (1379). Všechny tyto kartouzy, s výjimkou Králova Pole, byly zničeny husity. V roce 1440 vznikla kartouza v Olomouci. K poslední fundaci došlo roku 1627 ve Valdicích u Jičína. Ani jeden z těchto řeholních domů

¹⁵⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 311-318.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 49.

nepřežil sekularizace klášterů Josefem II. Ten pokládal kartuziánský způsob života za neúčinný a nebezpečný pro osvícenskou společnost.

V literatuře se někdy objevuje i kartouza v Poděbradech, kterou uvádějí Hájek, Balbín a Crugerius. Podle nich měla být založena někdy kolem roku 1360 a měla zaniknout vypálením husity roku 1421. Tato tvrzení jsou však dnes historicky nedoložitelná. Ani jedna z kartouz na území Čech a Moravy již nebyla obnovena, a tak rokem 1782 mizí řád kartuziánů a jeho spiritualita z českého kulturního povědomí.¹⁵¹

Kulturní a historický přínos

Kartuziáni, kterých nebylo nikdy mnoho, si vždy uchovali v modlitbě a vnitřní usebranosti ducha pravou zbožnost. Kartouzy se tak staly významnými středisky náboženského myšlení. Smíchovská kartouza udržovala například čilé styky s pražskou univerzitou a někteří mistři artistické fakulty do ní dokonce vstoupili.

Zámožnější kartuzie se věnovaly i podpoře chudých, pěstování věd a umění. Kartuziáni jsou lidé, kteří chtějí odumřít tomuto světu, aby se mohli snáze přiblížit Bohu. Jejich zakladatelé dokázali geniálně zajistit samotářský život uprostřed komunity. V našich zemích zanechali stopu, která je patrná jen těm, kteří jí hledají a chtějí nalézt.¹⁵²

¹⁵¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 322-323.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 213, 305-306.

¹⁵² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. sv.*, s. 348.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 49.

3.4 Řeholní kanovníci

3.4.1 Řád řeholních kanovníků sv. Augustina

Spiritualita a zaměření

Posláním řádu je nejen přinášet Bohu obět' chval důstojným slavením liturgie a společnými modlitbami v chóru, ale i modlitbami kontemplativními. Řád se také zaměřuje na pastorační práci v duchovní správě a na vědeckou práci, popřípadě na charitativní činnosti (špitálnictví) a dále na pořádání misí.¹⁵³

Organizace a struktura řádu

Jednotlivé řádové domy zvané kanonie, propojené jen společnou řeholí, jsou zcela samostatné správní celky s vlastními statuty. Ve většině kanonií je zavedeno řeholní jméno a kapitulárové některých kanonií mají před jménem označení Dominus. Kanonie se sdružují do kongregací, kterých je dnes osm a jsou spojeny od roku 1959 v jednotné konfederaci na čele s opatem primasem, který sídlí v Římě.

Jednotlivými kongregacemi, které mají v Římě zastoupení svými generálními prokurátory, jsou italská (*Congregatio*), rakouská, švýcarská, francouzská a německá.

Zástupci všech konventů se scházejí na generální kapitule, kterou řídí představený kongregace. Institut laických bratří zanikl u augustiniánů-kanovníků v 18. století.

V čele kanonie stojí někdy opat, výjimečně arcioopat (např. v Praze na Karlově vzhledem ke královskému založení), většinou však probošt. Má-li méně než šest členů, jde o filiální dům a v jeho čele stojí převor. Členové kanonie byli vázáni na svůj klášter (tzv. *Stabilitas loci*).¹⁵⁴

¹⁵³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. svazek – Řeholní kanovníci*. Praha : Libri, 2003. s. 11-13.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 39.

¹⁵⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 13-17.

Dějiny řádu

Řád řeholních kanovníků sv. Augustina vznikl v 11. století z již existujících kapitul (katedrálních i kolegiálních), jejich členové (kanovníci) žili ve společné komunitě. Podnět k reformě světských kapitul a k zakládání nových kanonií, odvolávajících se na sv. Augustina, dala Lateránská synoda v roce 1059, která na čele s papežem Mikulášem II. schválila nová pravidla řeholního života kanovníků při lateránském chrámu v Římě. Na rozdíl od dómských a kolegiálních kapitul se tyto kanovníci zříkali soukromého majetku a zachovávali pevná pravidla soužití. Protože žili ve společenství podle pravidel, byli nazýváni řeholními kanovníky a tyto ideje se brzy rozšířily po celé Evropě. Tak vznikly další kongregace – v Avignonu, v Paříži či ve Velkém sv. Bernardu a posléze i v Čechách si roudnický klášter vytvořil svou vlastní kongregaci.

Augustiniánští kanovníci se později stali šířiteli raného humanismu. V Nizozemsku se stal horlivým reformátorem duchovního života Gerhard Groote (1340-1384), který zanechal zahálky a požitkářství a obrátil se k evangelní chudobě. Stal se potulným kazatelem a spolu s těmi, kteří se k němu přidali, vytvořil laické bratrstvo, jehož členem se stal i Tomáš Kempenský. Nazývali se Bratři dobré vůle.

Mimořádnou osobností se stal Tomáš Hamerken Kempenský¹⁵⁵ (1380-1471), jeden z největších propagátorů nové zbožnosti, kterou šířil zejména ve svých četných spisech, např. v *Následování Krista*. Roku 1399 vstoupil do kanonie St. Agnetenberg v Nizozemsku, kde se později stal převorem. V současné době řád usiluje o jeho blahorečení.

Papež Martin V. (1417-1431)¹⁵⁶ prohlásil všechny řeholní kanovníky za jednu kongregaci. Jeho nástupce Evžen IV. obnovil kanonii v Lateráně a nazval je řeholními kanovníky lateránskými, později sv. Salvátora. Papež Sixtus IV. (1471-1484)¹⁵⁷ udělil augustiniánům dne 17. 8. 1477 plnou exempci, tj. vyjmul kostely, kláštery a řeholní osoby z pravomoci legátů, nunciů, patriarchů, arcibiskupů a biskupů, zprostil je daní, berní, papežského desátku, osvobodil je od biskupských vizitací a dal jim právo spravovat farnosti. Řádové stanovy potvrdil také papež Julius II.¹⁵⁸

¹⁵⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 19.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 185.

¹⁵⁶ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 333.

¹⁵⁷ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 333.

¹⁵⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 333.

Skutečnou pohromu v době vzrůstající prestiže i významu řádu znamenala anglická reformace, kdy Jindřich VIII. zrušil všechny kláštery na území svého království. U augustiniánů-kanovníků to byla celá řada významných opatství a převorství.

Rovněž reformace v Německu přinesla zkázu řadě významných řádových center. Konec 18. století představoval pro řád augustiniánů-kanovníků smrtelné ohrožení. Nejprve řád potlačily josefínské sekularizace v rakouských dědičných zemích a poté francouzská revoluce zničila (1790) všechny tamější kláštery bez výjimky. Řád přežil bez pohrom jen v Itálii a ve Švýcarsku.

Dnes má konfederace augustiniánů-kanovníků více než 90 řeholních domů, asi 830 řeholníků, z toho více než 670 kněží.

Řeholním kanovníkem sv. Augustina byl (od roku 1486) i snad největší ze všech humanistů, Erasmus Rotterdamský(1467-1536). Měl však zvláštní povolení pobývat mimo konvent a volně cestovat Evropou.¹⁵⁹ Z řad řeholních kanovníků vzešel i papež Hadrián IV. (1154-1159), Angličan, vlastním jménem Nicolas Breakspeare, předtím opat v klášteře sv. Rufa v Avignonu, od roku 1149 kardinál.¹⁶⁰

Dějiny řádu v českých zemích

Řád uvedl do země pražský biskup Jan IV. z Dražic, který neměl v oblibě žebravé řády. S augustiniány-kanovníky se seznámil v klášteře sv. Rufa na předměstí Avignonu, odkud je přivedl do Prahy. Město však zmařilo jeho záměr zřídit tam kanonii, a tak svou nadaci uskutečnil na svém biskupském panství v Roudnici (1333). Karel IV. založil k počtě svého patrona Karla Velikého roku 1350 opatství na nově založeném Novém Městě pražském. Arcibiskup Arnošt z Pardubic pak založil kanonie v Kladsku, v Jaroměři, v Rokycanech a v Sadské. Dalšími fundátory se stali Rožmberkové v Třeboni (1367), litomyšlský biskup Petr zvaný Jelito v Lanškrouně (1371) a šlechtická založení mají také moravské kanonie ve Šternberku (1371), ve Fulneku (1387/89) a v Prostějově, stejně jako jihočeské Borovany (1455).

¹⁵⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 186 -188.

¹⁶⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 17-21.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 41.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

Úžasný rozvoj a rozmach augustiniánů-kanovníků podnítila především tzv. roudnická reforma, která prosazovala duchovní hnutí obrody a podle níž se řídily mnohé kláštery v Evropě. Roku 1398 nařídil arcibiskup Olbram ze Škvorce, aby roudnická pravidla platila ve všech kláštorech pražské církevní provincie. Z Čech byly obsazeny také kanonie ve Vratislavi, v Zaháni, Kaziměři u Krakova a v Novém Městě nad Váhom. Také rakouské kláštery v Dürnsteinu (1410) a ve Vídni (1414). Aby se kapitulárové mohli plně a nerušeně věnovat vědecké práci a umělecké činnosti, obdrželi papežská povolení rozdělit společný dormitář na menší samostatné cely.

Husitství znamenalo zánik augustiniánských kanonií v Sadské, Jaroměři a v Lanškrouně. Konventy v Roudnici a v Rokycanech byly obnoveny a nějaký čas ještě živořily. Trochu lepší situace byla v Praze na Karlově. A zcela bez pohromy zůstala jen kanonie v Třeboni, která byla chráněna mocnými Rožmberky. Roku 1455 byla založena nová kanonie v Borovanech, zatímco z Lanškrouna a ze zničeného Prostějova se kapitulárové odstěhovali do Olomouce. Vytvořili spolu s kanovníky ze Šternberka a Fulneku kolem roku 1500 samostatnou kongregaci podle statut lateránských kanovníků.

Takzvaný osvícený císař Josef II.¹⁶¹ zrušil v Čechách a na Moravě všech šest zbývajících kanonií, čímž ukončil na dlouhých 195 let působení a činnost řádu řeholních kanovníků sv. Augustina v českých zemích. Až v roce 1980 byli augustiniáni-kanovníci obnoveni v rámci tzv. podzemní církve v Brně.¹⁶²

Nepřehlédnutelným členem řádu řeholních kanovníků v Čechách byl Konrád Waldhauser (kolem 1326-1369 Praha), původně kapitulár kanonie Waldhausen v Horních Rakousích a dvorský kazatel rakouských vévodů, od roku 1363 reformní kazatel, povoláný do Prahy Karlem IV., který brojil ve svých homiliích v chrámu sv. Havla na Starém Městě pražském proti nepořádkům v církvi.¹⁶³

¹⁶¹ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 422-428.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.*, s. 159-169.

¹⁶² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 21-22.

¹⁶³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 57.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 39-40.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 212-213, 305-306.

Kulturní a historický přínos

Řád řeholních kanovníků sv. Augustina se v 11. století zasloužil o reformu kapitul a ve 14. století hnutí *devotio moderna* o rozšíření duchovní obrody církve. Hluboké prožívání víry se odrazilo i v architektuře. Přečeské chrámové a klášterní stavby patří k vrcholným dílům gotického stavitelství. Řád přispěl i k rozšíření humanismu i k rozvoji a prohloubení vědecké práce.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 57.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 39-40.

3.4.2 Řád premonstrátů

Spiritualita a zaměření

Původním řádovým ideálem byla duchovní čistota, kterou symbolizoval bílý řádový oděv – odtud i neoficiální název řádu *Candidus Ordo* (tj. Bílý řád). Vedli odříkavý život podle apoštolských vzorů v komunitě. Součástí povinností premonstrátů byla i fyzická práce, avšak jejich řehole nebyla tak přísná jako u cisterciáků.

Poslání a zaměření řádu spočívá v konání chórových modliteb a slavnostních bohoslužeb, v pěstování eucharistické a mariánské úcty, v praktikování kajícího života, v apoštolátu formou duchovní správy na inkorporovaných farách, v pěstování vědecké práce, kultur, umělecké a osvětové činnosti a v pedagogickém působení na školách všech typů a stupňů.¹⁶⁵

Organizace a struktura řádu

Jednotlivé domy nazývané kanonie (*canonia*) nebo opatství (*abbatia*) jsou řízené opatem. Opat někdy mívá koadjutora. Menší domy se označují jako převorství. Kanonie jsou vzájemně samostatné, v jednotlivých zemích a státech vytvářejí provincie zvané cirkarie. Domy každé cirkarie podléhají generálnímu vikáři, kterého jmenuje generální opat. Kanonie, jež byly založeny z jiných kanonií, si k mateřským domům zachovávají dceřiný vztah a opat kanonie, z níž byla založena kanonie nová, má ve vztahu k ní titul otce-opata. V čele celého řádu stojí generální opat, který do roku 1790 sídlil v arcioopatství v Prémontré (*Praemonstratum*), od roku 1937 zpravidla v Římě.

Obvyklými funkcemi kapitulárů v kanoniích byly nebo jsou převor, podpřevor, novicmistr, kostelník či sklep mistr. V tepelské kanonii existoval v 19. století i inspektor lesů a pramenů. Představeným řádových kleriků byl *magister clericorum*. Vedle kněží existovala již od dob sv. Norberta v rámci řádu instituce laických bratří, která u nás na počátku 19. století dočasně zanikla. Dnes je instituce terciářů obnovována, ale někde (např. v tyrolském Wiltenu) nikdy nezanikla. Tato myšlenka spojení laiků žijících mimo

¹⁶⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 59.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 41.

klášter s duchovním životem kapitulárů byla u premonstrátů uvedena do života vůbec poprvé v dějinách církve.

Představení a zástupci všech kanonií se shromažďují na generální kapitule, která se zpočátku scházela každoročně v Prémontré, pak jedenkrát za tři roky. V Prémontré se konala naposledy roku 1738, pak různě po Evropě.

Řeholní jméno je v řádu zavedeno a v nové době je užíváno spolu s křestním jménem, kterému předchází. Podmínkou pro vstup do řádu je dnes středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou.¹⁶⁶

Dějiny řádu

Řád premonstrátů založil roku 1120 sv. Norbert z Xanten. Narodil se jako druhorozený syn roku 1082 ve šlechtické rodině pánů z Gennepu, a proto byl rodiči určen k vojenské nebo duchovní dráze. Jeho počáteční lehkomyšlný způsob života změnil roku 1115 nebezpečný pád ze splašeného koně při velké bouři, kdy byl omráčen bleskem a zázračně vyvázl životem. Stal se postupně kajícím, horlivým kazatelem, knězem, zakladatelem řádu a posléze arcibiskupem v Magdeburgu.¹⁶⁷

Již jako chlapec obdržel Norbert kanovnické místo s bohatým beneficiem v kapitule sv. Viktora v Xanten. Získal hluboké vzdělání a byl vysvěcen na podjáhna. Nad své vrstevníky vynikal literárními schopnostmi, taktem i slovním projevem, což jej jako šlechtice předurčovalo k výhodné kariéře u císařského dvora. Roku 1106 se stal sekretářem císaře Jindřicha V. Když panovník v zápase o investituru zajal papeže Paschala II.¹⁶⁸, Norbert se od tohoto činu distancoval, avšak císař ho ponechal ve službě. V roce 1113 mu dokonce nabídl biskupství v Cambrai v severní Francii, ale Norbert ho nepřijal. V té době byla církev závislá na světských feudálech a trpěla jejich zasahováním do obsazování církevních funkcí. Šlo o tzv. laickou investituru, jejímž prostřednictvím se na farní a ostatní benefícia dostávali většinou poplatní a nečestní lidé. Norbert odešel po události s bleskem roku 1115 ode dvora

¹⁶⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 61-62.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 41-42.

¹⁶⁷ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 145-146.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 133.

¹⁶⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

a v benediktinském klášteře v Siegburgu se připravoval na kněžskou dráhu. Někjaký čas pobyl i u augustiniánů-kanovníků v Klosterrathu.

V adventu roku 1115 byl v Kolíně nad Rýnem vysvěcen na kněze a na hromnice následujícího roku měl primici. Vrátil se do Xanten, kde chtěl získat tamější kanovníky pro reformní ideály, ale porozumění u nich nenašel. Proto se roku 1118 zřekl xantenského kanonikátu, svůj majetek rozdál chudým a začal žít životem potulných kazatelů, kteří v chudobě a odříkávání povzbuzovali věřící k životu podle evangelia. Měl k tomu dokonce souhlas papeže Gelasia II.¹⁶⁹ Prošel část Francie, dnešní Belgie a Porýní a s úspěchem smířil několik zneprátelených měst, za což se mu dostalo přezdívky *apoštol míru*.

Roku 1120 založil Norbert s několika druhy v severní Francii v údolí zvaném Prémontré (lat. *Pratum monstratum*, tj. Ukázaná niva, luh, nebo *Praemonstratum*, tj. Místo předem určené), kde stál malý kostelíček sv. Jana Křtitele, první klášter, který zničila až francouzská revoluce v roce 1790. Toto místo dalo název novému řádu (premonstráti, kteří byli po svém zakladateli nazýváni také norbertini). Toto řeholní společenství přijalo reguli sv. Augustina a Norbert mu vytyčil jako zvláštní úkol posvěcování kněžstva, duchovní správu na venkově a kázání lidu, čímž došlo ke spojení života monastického s apoštolskou prací. Podkladem k tomuto úkolu bylo důkladné studium. Roku 1124 byl řád schválen papežskými legáty. Řád byl definitivně potvrzen bullou vydanou v Lateráně dne 16. 2. 1126 papežem Honoriem II.¹⁷⁰

Sv. Norbert zajistil duchovní a teologickou formaci kleriků pro potřeby apoštolátu tím, že stanovil pět zásad života svého společenství:

1. Úcta eucharistická (*adorace*)
2. Úcta mariánská (*služba*)
3. Chvála a oslava Boží (*liturgie*)
4. Kající život (*sebeovládání*)
5. Horlivost pro spásu duší (*apoštolát*)

Svým evangelním radikalismem byl řád přitažlivý pro bohaté i chudé a rychle se šířil. Již v roce 1121 došlo k založení opatství Floreffe. V roce 1140 byl založen i první

¹⁶⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

¹⁷⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 63-65.

premonstrátský klášter v Čechách (v Praze na Strahově), který byl roku 1143 osazen prvními řeholníky z německého Steinfeldu. Roku 1143 byl řád uveden na britské ostrovy a později pronikl i do Španělska, Švýcarska, Rakouska, Uher, Nizozemska, Dánska, Lotyšska a do Skandinávie.

Ještě po založení první komunity pokračoval Norbert v apoštolských cestách jako kazatel. V roce 1126 byl jmenován arcibiskupem v saském Magdeburgu. Ihned se pustil do reformy arcidiecéze, která byla zasažena pokleslostí mravů kléru a jejíž statky byly rozchváceny okolní šlechtou. Aby snáze prosadil své cíle, povolal si na pomoc několik premonstrátů, se kterými založil roku 1129 klášter. Norbertův reformátorský zápal mu způsobil řadu nepřátel, kteří se dokonce třikrát pokusili zbavit ho života. I po odchodu do Magdeburgu si sv. Norbert zpočátku ponechal i přímou správu kláštera v Prémontré, roku 1128 však předal vládu do rukou svého druha a žáka Huga de Fosses, který inklinoval spíše k životu rozjímavému než k apoštolátu. Ten sepsal první řádová statuta. Tak vznikl reformní řád podle představ pozdějšího papeže Řehoře VII.¹⁷¹

Norbert zemřel dne 6. 6. 1134. Byl pochován v magdeburském premonstrátském kostele, který založil. Hned po smrti byl věřícími ze zemí, v nichž působil, uctíván jako světec, ale oficiálně byl kanonizován až papežem Řehořem VIII. roku 1582. Do Norbertovy smrti vzniklo 35 opatství a za prvních 100 let existence řádu již existovaly kláštery po celé Evropě a dále v Palestině a na Kypru.

V roce 1310 udělil papež Klement V. celému řádu premonstrátů privilegium, které zaručovalo, že jim nikdo nesmí ukládat žádné dávky, že ani arcibiskupové či biskupové nemají právo nad nimi vznášet interdikt, exkomunikaci ani suspenzi, že v soudních záležitostech podléhají jen soudům z řad premonstrátů.

Jako kterýkoliv jiný řád trpěli i premonstráti válkami, reformací a sekularizacemi. V Čechách a na Moravě to bylo v 15. století husitství, které silně utlumilo řádový život, v Německu pak v 16. století přinesla reformace zkázu řadě významných premonstrátských center včetně kanonie v Magdeburgu, kde byl pohřben zakladatel řádu sv. Norbert. Rovněž anglická reformace zničila do roku 1541 všechny premonstrátské kláštery na území ovládaném Jindřichem VIII. V 18. století pronikli premonstráti i do Ameriky a Afriky.

---

¹⁷¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

Největší ránu zasadila řádu francouzská revoluce přímo v jeho srdci – v Prémontré, kde se ještě v roce 1738 konala generální kapitula. Dne 2. 11. 1789 prohlásilo Národní shromáždění církevní majetek za majetek národní a zakázalo přijímat nové členy. Ke dni 23. 2. 1790 pak byly zrušeny všechny řády kromě těch, které se zabývaly výukou mládeže a ošetřováním nemocných. Tou dobou měli premonstráti ve Francii 90 opatství a řád obsazoval 633 farnosti. Budovy staroslavného Prémontré byly mezitím přeměněny v azylový dům pro duševně choré a chrám byl zbořen.¹⁷²

Neméně bolestné byly i osvícenské zásahy a josefínské sekularizace v rakouských dědičných zemích. Roku 1772 bylo dekretem zapovězeno spojení jednotlivých klášterů s generálním opatstvím v Prémontré, čímž vznikla samostatná rakouské kongregace. Roku 1781 byla zrušena exempce a kláštery byly podrobeny biskupům, aby pak následně byly některé starobylé kanonie úplně zrušeny a rozpuštěny.¹⁷³

Celé 19. století představuje pro řád jistou krizi a úpadek, avšak v říjnu 1883 došlo k obnově řádové jednoty až dosud na sobě zcela nezávislých klášterů. V roce 1903 měl řád 20 opatství a sídlo generálního prokurátora řádu v Římě. Dnes má řád 31 opatství s mnoha závislými domy, členů řádu je více než 1 300, z toho téměř 1 000 kněží.¹⁷⁴

Dějiny řádu v českých zemích

Zásluhy o uvedení premonstrátů do českých zemí má především olomoucký biskup Jindřich Zdík (1126-1150)¹⁷⁵, který řád poznal během II. lateránského koncilu v Římě a na své pouti po Svaté zemi. Po návratu domů se zasadil o to, aby byl řád uveden i do Čech a na Moravu, protože ztělesňoval reformní snahy usilující o vymanění církve z područí světské moci. Přiměl pražského biskupa, aby nový klášter nadal pozemky a přesvědčil o nezbytnosti tohoto kroku i knížete (potomního krále) Vladislava II., kterého podporovala jeho choť Gertruda. Panovník provedl fundaci v roce 1140 a pro stavbu kláštera byl vybrán vrch nacházející se západně od Pražského hradu.¹⁷⁶ Velice záhy následovaly další fundace, a to nejen v Čechách, ale i na Moravě.

¹⁷² KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 428-431.

¹⁷³ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 422-428.

¹⁷⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 63-70.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 41-42.

¹⁷⁵ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 134.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I.*, s. 114, 129-130.

¹⁷⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 75.

Řád premonstrátů požíval v českých zemích vždy velké vážnosti. V počátcích nahradili původní benediktinské osazení hned ve třech lokalitách: Litomyšl, Želiv a Hradisko. Strahovskému opatovi byl navíc v roce 1791 přiznán úřad stálého almužníka českého královského dvora. Prestiž řádu významně zvýšilo přenesení ostatků sv. Norberta z Magdeburgu do Prahy a jeho prohlášení za spolupatrona české země (1627).¹⁷⁷

Vedle husitství premonstráty silně zasáhlo osvícenství a josefinismus. Roku 1772 bylo všem kanoniím zapovězeno spojení s generálním opatstvím v Prémontré. A roku 1778 byla zrušena exempce řádu, takže všechny kláštery byly podrobeny biskupům. Posléze byla zrušena starobylá opatství v Hradisku, Milevsku, Louce a v Zábrdovicích.

Před josefínskou likvidací zachránil Teplou její opat Trauttmansdorff jednak svými vlivnými styky u dvora a jednak tím, že v roce 1770 zřídil v klášteře šlechtický konvikt a normální školu (1772). Opat prosazoval povinnou školní docházku a v osvícenském duchu dokonce zrušil nevolnictví na klášterním panství ještě před vydáním příslušného patentu. Za jeho vlády však klášter připomínal spíše knížecí dvůr.

V roce 1779 pověřil opat Trauttmansdorff klášterního lékaře Dr. Jana Nep. Josefa Nehra (1752-1820) průzkumem pramenů. Když opat pobýval v hamrnickém zámku, docházel pít Křížový pramen a na koupele k prameni Ferdinandovu. Po zlepšení jeho zdravotního stavu pak nabídl komukoliv, kdo o to požádal, zdarma pozemek i dříví z lesa na stavbu dalších domů. Roku 1790 byla zbudována i malá kaplička, mlýn, pila a později i hamr. Roku 1791 byla postavena první lázeňská budova se čtyřmi kabinami pro koupele. Budově se říkalo Lázně (něm. Bad), a protože stála u Mariina pramene, vžil se název Mariánské Lázně (Marienbad). Roku 1805 tam přesídlil dr. Nehr, který na vlastní náklady dal postavit u Křížového pramene zděný jednopatrový dům se 14 pokoji a začal pečovat o přijíždějící nemocné.

Opat Reitenberger pak přetvořil ještě nedávno skromnou osadu ve světoznámé lázeňské místo, jímž bylo prohlášeno dne 6. 11. 1818. Někteří tepelští konventuálové však nelibě nesli velkorysé financování rozvoje Mariánských Lázní. Obvinili opata, že mrhá majetkem kláštera a roku 1827 ho donutili k rezignaci a k odchodu do tyrolského kláštera ve

¹⁷⁷ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 128-131, 159, 305.

Wiltenu, kde roku 1860 zemřel zcela izolován od svých milovaných Mariánských Lázní. Až v roce 1906 byly jeho ostatky převezeny do Teplé.¹⁷⁸

Také komunismus se neúspěšně pokusil zničit vedle jiných řádů i premonstráty. Nejen že nevymřeli, ale vrátili se po listopadu 1989 na svá místa, která jim byla před staletími svěřena. K české provincii premonstrátů náleží i opatství ve východoslovenském Jasově a nově zřízený (1996) konvent v Holíči. K roku 1995 bylo u nás v sedmi konventech 128 premonstrátů. K 1. 1. 2000 pak již 142 řeholní členové.¹⁷⁹

Kulturní a historický přínos

Sv. Norbert uskutečnil poprvé v dějinách církve myšlenku III. řádu, tj. spojení laiků žijících v rodinách mimo klášter, vykonávajících občanská zaměstnání, ale řídících se určitými pravidly, která je poutají s duchovním životem kapitulárů. Tak bylo prakticky dokázáno, že duchovní život nemusí být oddělen od života občanského.

Řád přispěl ke kolonizaci českých zemí, především kultivací krajiny, hospodářským pokrokem a zaváděním novinek v zemědělství.

Řád dal českým zemím vedle řady biskupů i množství vynikajících učenců, umělců a pedagogů. Premonstráti se zasloužili o rozvoj školství, které sami provozovali, dále o rozvoj knihovnictví a knihtisku, shromáždili a zachránili poklady písemnictví i výtvarného umění a v současné době pořádají, ve snaze povznést kulturu i vědění, nejrůznější přednášky, symposia a koncerty duchovní hudby, vydávají vhodnou literaturu, zpřístupňují veřejnosti poklady svých sbírek apod.¹⁸⁰

¹⁷⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 124-125.

¹⁷⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 74-75.

¹⁸⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 144-145.

3.4.3 Antonité

Spiritualita a zaměření

Jako řád špitální spatřovali i antonité v každém nemocném samotného Krista, a proto mu sloužili. Hlavním zaměřením řádu byla léčba tzv. růže (*erysipelu*), přičemž tato choroba byla nazývána *oheň sv. Antonína* (*fuogo di S.Antonio, fuoco di S.Antonio*).¹⁸¹

Organizace a struktura řádu

Jako u všech špitálních řádů stál v čele mistr, který získal roku 1297 i důstojenství opata. Jednotlivé domy byly komendami či komturiemi, v jejichž čele stál komtur.¹⁸²

Dějiny řádu

Antonité vznikli ve Francii jako laické špitální bratrstvo v roce 1095. Jejich zakladatelem se stal v St. Didier de la Mothe šlechtic Gaston, který tak vzdal dík za zázračné uzdravení svého syna Guérina trpícího tehdy nevyhléditelnou infekční a nakažlivou chorobou zánětu kůže, která byla pro zrudlé zabarvení nazývána růže (*erysipeles*). V té době pomáhala nemocným výhradně přímluva sv. Antonína Poustevníka, popř. dotyk jeho ostatků. Tehdy trpělo v celé tamější oblasti mnoho lidí onou kožní zánětlivou chorobou a podle očitých svědků byli nemocní, kteří došli až do Arles nebo tam, kde se ostatky sv. Antonína nacházely, poté, co se jeho ostatků dotkli, zázračně vyléčeni. Proto se od těch dob této nemoci říká také *oheň sv. Antonína* nebo *antonínská nemoc*.

Otec i syn splnili Bohu dané slovo a vystavěli u Vienne kostel sv. Antonína a u něho špitál, kde se pak s dalšími druhy věnovali péči a ošetřování nemocných, hlavně těch, kteří trpěli růží. Při léčení erysipelu dosahovali pozoruhodných úspěchů a jejich věhlas se rychle šířil. Roku 1096 potvrdil a schválil papež Urban II. vznik bratrstva. Roku 1218 jim povolil papež Honorius III. skládat obvyklé tři řeholní sliby. Řeholní společenství dostalo řeholi sv. Augustina a bylo přetvořeno v řád řeholních kanovníků.

¹⁸¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 147.

¹⁸² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 147.

Antonité se proslavili tradicí tzv. *Antonínova prasátka s přivěšeným zvonečkem*. Vždy 17. ledna byl poražen, vepřové maso bylo požehnáno a rozděleno mezi chudé. Sv. Antonín byl uznáván jako patron řezníků, pasáků vepřů, ale i tkalců, cukrářů, hrobníků a košíkářů.

Antonité se záhy rozšířili do většiny evropských zemí, kde spravovali několik set (uvádí se až 369 komturství) vesměs menších špitálů, hlavně ve Francii, Itálii, Anglii, Nizozemsku, Dánsku a v Německu. V letech 1616 a 1630 byly učiněny pokusy o reformu řádu, který však postupně ztrácel na dynamice a slábl. Když pak byl řád početně nedostatečně zastoupen již jen několika šlechtickými členy, vydala v roce 1768 Svatá stolice zákaz přijímání nových členů a ponechala na vůli antonitů, aby se přidružili k některému jinému řádů. Volba padla na řád maltézských rytířů.

V roce 1776 byli antonité bullou *Rerum humanorum conditio* papeže Pia VI. zrušeni a přivtěleni k řádu maltézských rytířů, s nimiž během roku 1777 splynuli. Absorpce špitálníků sv. Antonína z Vienne byla napadena velmistrem řádu sv. Lazara. Tím byl vlivný hrabě z Provence (potomní Ludvík XVIII.), který dosáhl v roce 1781 toho, že ty komendy, které řád sv. Antonína sdílel s řádem sv. Lazara, byly odděleny ve prospěch řádu sv. Lazara.

Je nutné odlišovat antonity a antoniány, kteří náležejí k řeholním společenstvím církvi východního ritu.¹⁸³

Dějiny řádu v českých zemích

Poprvé je v českých zemích zmiňována existence bratrstva počátkem 13. století. Antonité se nejspíše chtěli usadit i v Čechách, o čemž svědčí i skutečnost, že v roce 1329 prohráli spor o špitál sv. Máří Magdalény v Plzni.

Protože neexistují přímé doklady o působení řádu v Čechách, lze se jen domnívat, že antonité mohli eventuálně po nějaký čas působit např. v Domažlicích. Patrně neprávem je některou literaturou spojována s antonity poustevnická komunita v Přední Výtoni nedaleko Vyššího Brodu.

¹⁸³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 149-150.
KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 199.

Na území Koruny české však existoval řádový dům antonitů ve slezském Břehu (Brzeg), který byl založen kolem roku 1300 a byl spravován z hessenského Rossdorfu.

Kulturní a historický přínos

V českých zemích, kde není působení řádu plně historicky doloženo, byl jeho vliv nepatrný. Nicméně v evropských dějinách přispěli antonité nejenom běžnou péčí o nemocné, ale vynikli zejména při léčbě tzv. růže, která sužovala značný počet lidí.¹⁸⁴

---

¹⁸⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. sv.*, s. 151.

3.5 Řády žebravé

3.5.1 Dominikáni, řád bratří kazatelů

Spiritualita a zaměření

Řád byl založen na principu pravdy poznané sv. Dominikem „*pro kázání a pro spásu duší*“. Jeho hlavním cílem je hlásání evangelia a nejvyšší povinností každého dominikána je kázat, studovat a hledat nové a stále účinnější cesty evangelizace, vést k víře a k jejímu prohlubování.

Řádová spiritualita je teocentrická, kristologická, kontemplativní, monastická, kněžská a apoštolská. Veškerá činnost členů řádu musí směřovat k Božímu řádu. Mimořádný důraz je proto kladen na studium a vědeckou práci. Největší řádovou autoritou je sv. Tomáš Akvinský.¹⁸⁵ Každý dominikán je prostředníkem a nástrojem v rukou Božích. Zvláštní pozornost je věnována Kristu a eucharistii. Důraz je kladen na slavení liturgie (řád má vlastní mešní ritus) a na modlitbu. Monastický prvek je zastoupen v zachovávání evangelních rad. Kněžský aspekt je vedle běžných povinností zastoupen především ve vysvětlování pravd víry a upevňování ve víře. Nejvýznamnějším prvkem života dominikánů je apoštolský způsob života po vzoru apoštolů v prvotní církvi. Neustále kázat, šířit pravdy Božím slovem i příkladem, to je shrnutí ducha, spirituality a poslání bratří kazatelů.¹⁸⁶

Organizace a struktura

Řád kazatelů má v rámci církve autonomní postavení, je řádem *exemptním*. Řeholní kněží stojí mimo diecézní klérus, jsou spolupracovníky biskupa, nikoliv jeho podřízenými.

Nejvyšší výkonnou, legislativní a soudní autoritou řádu je generální kapitula, která se v počátcích scházela každoročně a dnes jedenkrát za tři roky. Skládá se z převorů jednotlivých provincií a dalších volených nebo jmenovaných zastupitelů. Generální kapitula volí magistra řádu, který jí pak předsedá. Vzhledem k demokratickým a zastupitelským zvyklostem v řádu

¹⁸⁵ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 158.

¹⁸⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. svazek – Žebravé řády*. Praha : Libri, 2006. s. 11-13.

nemá magistr výsadní postavení, ale v rámci generální kapituly je první mezi rovnými. V čele řádu stojí generální magistr, který je podřízený papeži. Býval volen doživotně, ale mohl ze zdravotních důvodů rezignovat. Dnes je volen na devět let a má právo kohokoli z bratří přímo řídit. V řízení řádu mu pomáhá generální rada, jejíž členové se nazývají asistenti. Těch je dnes deset. Po jednom pro apoštolský život a pro studia a osm pro regionální oblasti (Afriku, Latinskou Ameriku, Asii a Pacifik, USA, Pyrenejský poloostrov, Itálii a Maltu, západní Evropu a Kanadu, střední a východní Evropu). Generální magistr sídlí v Římě. Důležitým úřadem je úřad generálního prokurátora, který má na starosti jednání se Svatým stolcem. Existuje od dob počátku schizmatu v západní církvi, kdy se Řím stal sídlem generálního magistra.

Středním článkem v řádové organizaci jsou provincie, tedy spojení konventů jednoho administrativního celku, přičemž tato území se nemusí shodovat s hranicemi konkrétního státu. Každá provincie musí mít alespoň tři konventy. V čele stojí provinciál, který je v současnosti volen provinciální kapitulou na čtyři roky, s možností být zvolen dvakrát po sobě. Provinciál má také svou provinciální radu. Provinciální kapitula není zákonodárným shromážděním, nemůže měnit stanovy, ale řídí a upravuje život řádu v dané oblasti podle místních potřeb. V rámci provincie probíhají vizitace jednotlivých konventů.

Základní složkou struktury řádu je konvent (z latinského *conventus* – sejití), tedy místo, kde řeholníci čerpali síly pro další cesty a který je samostatnou správní jednotkou. V něm dominikáni společně žijí, modlí se a pracují. Konvent musí mít nejméně šest řeholníků, z toho alespoň čtyři kněze. V čele konventu stojí převor. Při všech konventech je zaveden III. řád sv. Dominika pro laiky.

Dominikáni přijímají od 15. stol. řeholní jméno a dělí se na kněze, trvalé jáhny a laické bratry, ti vypomáhají v konventu ve funkci vrátných, kuchařů apod. Každý dominikán složením řeholních slibů slibuje poslušnost generálnímu představenému a odevzdává se do služeb a pro potřeby řádu jako celku. Dnes působí dominikáni ve značném počtu jako vysokoškolští učitelé nebo vyučují náboženství a občanskou nauku na středních školách.¹⁸⁷

¹⁸⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 15-18.

Dějiny řádu

Řád kazatelů byl založen sv. Dominikem¹⁸⁸, po němž dostal i jedno za svých jmen. Ještě než se světec narodil, měla jeho matka vidění, v němž pes s hořící pochodní v tlamě vyskočil z jejího klína a pochodní zapaloval zemi. Dostalo se jí výkladu, že dítě se stane šířitelem (zapalovatelem) lásky a pravé víry, tedy že počala kazatele, který svým štěkotem svatého učení probudí hříšné duše a že bude šířit po světě oheň, který na zemi přinesl Ježíš. Proto si také dominikáni říkali „*Domini canes*“, tj. psi Páně.¹⁸⁹

Sv. Dominik od čtrnácti let studoval v katedrální škole v Palencii. Asi ve dvaadvaceti letech se stal knězem a pak kanovníkem kapituly katedrály v Osmě. Jeho horlivosti si všiml tamní biskup Diego de Azabes, který ho přibral roku 1203 jako člena poselstva kastilského krále Alfonse VIII. Jejich úkolem bylo dojednat v Dánsku sňatek kastilského prince s tamní princeznou.

Na pouti se setkali s dvojím nebezpečím. Na jihu Francie to byli albigenští a v německých krajích pak kočovný kmen Kumánů. Albigenští (nazvaní podle města Albi, v jehož okolí se rozšířili) nebo také kataři (z řeckého *katharoi* – čisti)¹⁹⁰ byli sektáři, žijící ve 12. stol. v jižní Francii a severní Itálii. Toto bludařské učení se tak rozšířilo, že v roce 1167 měli kataři svůj vlastní koncil. Tito heretici vyznávali dualismus: dobrý Bůh (Stvořitel) poslal na svět Ježíše Krista a stvořil duchovno (Nový zákon), zatímco zlý bůh (d'ábel) stvořil hmotný svět a lidská těla (Starý zákon). Obě božstva podle nich měla stejný vliv ve světě. Neuznávali manželství (při spojení těl prý nelze dojít spásy), nejedli maso a neuznávali války ani trest smrti. Stejně tak neuznávali světskou moc, církevní hierarchii, mši svatou, kříž ani svátosti. Vraždu katolického kněze či mnicha pokládali za bohubíby skutek.¹⁹¹ Sv. Dominik, který se po setkání s pohany a heretiky při modlitbách ptával: „*Pane, co se stane s hříšníky?*“, se rozhodl bludaře přesvědčovat.

V roce 1205 se vypravil do Říma k papeži Innocenci III.¹⁹², aby ho požádal o povolení opustit Osmu a hlásat evangelium mezi pohanskými a krutými kumány. Papež ale nesouhlasil, protože krize, kterou vyvolali kataři byla důležitější a naléhavější. Hereze zachvátila všechny

¹⁸⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 156.

¹⁸⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 18.

¹⁹⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 152.

¹⁹¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 19.

¹⁹² KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 167-170.

vrstvy obyvatelstva, včetně šlechty, která začala zabírat církevní majetek. Svatý stolec vysílal mezi bludaře misionáře, ale ti vystupovali s okázalostí a neměli úspěch. Nic nepořídili ani cisterciáci. Sv. Dominik, biskup Diego a cisterciáci se roku 1206 v Montpellier dohodli, že se bludařům musí přiblížit alespoň způsobem života. A tak začali chodit pěšky, bez peněz a jen se snažili vykládat a vysvětlovat pravdy své víry, především v největších střediscích hereze. Biskup Diego zemřel v prosinci roku 1207 a cisterciáci po neúspěších rezignovali a odešli. Sv. Dominik s Vilémem Klaretem zůstali sami ve vsi Prouille u Fanjeaux, kde shromáždili několik obrácených žen, které se modlily za zdar Dominikova díla. Pro ně tam pak světec založil klášter, který se stal nejen kolébkou dominikánských mnišek (II. řád), ale i základnou pro další misie.¹⁹³

Již roku 1197 prohlásil aragonský král Petr II. katary za nepřátele státu a nařídil je upalovat. Svatý stolec byl mnohem trpělivější, teprve když byl zavražděn papežský legát Petr z Castelnau, ztratil Innocenc III.¹⁹⁴ trpělivost a vyhlásil proti bludařům kruciátu, která přerostla ve feudální válku. Sv. Dominik nehlásal válku, ale lásku ke Kristu a k bližnímu po celém kraji. Odmítl biskupský úřad, protože chtěl zůstat nsvázán s církevním úřadem. Dominik viděl, jak malý úspěch měla hrubá síla při obracení kacířů a nabytí přesvědčení, že mnohem účinnější je horlivé kázání slova Božího. V roce 1209 zorganizoval Dominik spolek obránců víry a církve nazvaný *Milites (Jesu) Christi*, tj. Vojáci (Ježíše) Krista.

V dubnu 1215 odešel sv. Dominik k biskupu do Toulouse, které bylo právě dobyto křižáky. Biskup vzal sv. Dominika a několik jeho druhů pod ochranu jako misionáře. V červnu vydal dokument, jímž potvrdil své diecézní schválení slovy: „*My Fulk, ...ustanovujeme bratra Dominika a jeho druhy za kazatele v naší diecézi... Chtějí putovat pěšky. Kázat Boží slovo v evangelní chudobě jako řeholníci*“. Dominik nařídil bratrům studovat a spolu s biskupem Fulkem odjet do Říma na IV. lateránský koncil a k papeži se žádostí o potvrzení řádu. Koncil stanovil, že pro řeholní komunity nesmějí existovat žádné jiné řehole než Benediktova a Augustinova. Tím se koncil bránil vzniku nových řeholí a řádů. Papež Innocenc III. doporučil Dominikovi, aby se svými druhy přijal některou z již existujících řeholí. Po návratu do Toulouse vybral Dominik roku 1216 řeholi sv. Augustina. Nebyla podrobná, ale obecná a kladla důraz na bratrskou lásku a modlitbu. Nový papež Honorius III.¹⁹⁵ potvrdil ještě roku 1216 nový řád a roku 1217 označil jeho členy za bratry

¹⁹³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 19-20.

¹⁹⁴ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 160-163.

¹⁹⁵ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 51.

kazatele. Poprvé v dějinách církve se tak z pověření papeže stala integrální součástí života nějakého řádu složka dosud vyhrazená biskupům (kázání Božího slova). Nový kazatelský řád byl určen na pomoc biskupům a stal se prvním apoštolským řádem v dějinách církve. Roku 1218 povolil Honorius III. členům nového řádu kázat po celém světě a nazval ho Řádem kazatelským.

Sv. Dominik přednostně zřizoval konventy v universitních městech (Paříž, Bologna, Montpellier, Oxford apod.), kde do řádu přijímal universitní studenty. V Paříži byl dominikánům roku 1218 přidělen hospic a kostel sv. Jakuba, kde vzniklo převorství Sant-Jacques. Podle patrocinia bývali pak dominikáni zvaní i jako jakobíni. Další konventy byly založeny v Madridu, Lyonu, Remeši atd.¹⁹⁶

Na letnici 1220 byla do Bologne svolána první generální kapitula řádu. Tam byly dohodnuty důležité zásady, které platí dodnes. Nejvyšší moc řádu náleží kapitule a nikoliv magistrůvi. Tomu do rukou však skládají slib poslušnosti členové řádu. Postulant vstupoval do řádu jako celku a nikoliv do některého kláštera (nebyl vázán na místo), čímž byla zajištěna mobilita dominikánů. Také druhá generální kapitula se konala v Bologni a vstoupila do dějin řádu tím, že zřídila provincie.¹⁹⁷

Sv. Dominik přinesl do církve nové impulsy. Konventy byly zakládány jen ve městech, kde bylo více hříchu a více možností žít z almužen. Někde se dominikáni přímo podíleli na zakládání měst. Jejich konventy byly stavěny na obvodu města, při hradbách (často i jako součást fortifikací). Největšího rozmachu dosáhli dominikáni ve 13. stol., a to i navzdory morové ráně z let 1248 - 1249, která způsobila drastický pokles počtu členů řádu.¹⁹⁸

Prestiž řádu stoupala, k tomu přispívali především vynikající mužové, jež řád světu a církvi dal. Prvním byl sv. Albert Veliký. Největším zjevem řádu kazatelů byl sv. Tomáš Akvinský.¹⁹⁹ Narodil se kolem roku 1225 a byl spřízněn s císařským rodem Hohenstaufů.²⁰⁰ V pěti letech byl Tomáš dán na výchovu do benediktinského kláštera v Monte Cassinu,

¹⁹⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 20-21.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 196-198.

¹⁹⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 22.

¹⁹⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 23.

¹⁹⁹ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 111-115.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 218-220.

²⁰⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 25.

později začal studovat filosofii v Neapoli. Nemravný a zhýralý život spolužáků ho přivedl v šestnácti letech ke vstupu do řádu kazatelů. Rodina se ale postavila rozhodně proti, a tak ho jeho bratři unesli a uvěznilo na rodném hradě. S pomocí sester se mu podařilo po čase uprchnout do Neapole, kde roku 1245 složil řeholní sliby. Ještě téhož roku se stal v Paříži žákem sv. Alberta Velikého. Po studiích přijal kněžské svěcení a roku 1252 začal vyučovat na universitě v Paříži. Celý život učil, vědecky pracoval a psal. Zemřel cestou na II. lyonský koncil v cisterciáckém opatství Fossanuova roku 1274. V roce 1527 byl papežem Piem V. prohlášen učitelem církve a roku 1879 Lvem XIII. za prvního učitele církve. Zároveň stanovil jeho učení závazné pro celou církev. Sv. Tomáš Akvinský představuje nejenom vrchol scholastiky, ale především vrchol katolické teologie. Celé jeho učení je od 13. stol. nazýváno tomismem a nově uchopené v 19. stol. pak novotomismem.²⁰¹

Po roce 1240 vzniklo nepřátelství velké části diecézního kléru vůči žebravým řádům, zvláště pak dominikánům. Důvodem byla exempce, tedy možnost členů kázat, zpovídat, pohřbívát a vybírat almužny bez kontroly biskupů, čímž kazatelé ve městech silně konkurovali farnostem a ekonomicky je oslabovali. Rivalita mezi žebravými řády a diecézním klérem se pak táhla celým 14. stol. Na II. lyonském koncilu roku 1274 dokonce vznesli mnozí biskupové požadavek na zrušení žebravých řádů.²⁰²

Inkvizici (z latinského *inquisitio* – vyšetřování, stíhání) lze datovat od roku 1229, kdy toulouská synoda nařídila biskupům zřídit v každé farnosti komisi pro vyhledávání heretiků. Již roku 1231 ji papež Řehoř IX. biskupům odňal a svěřil ji žebravým řádům. Papežové zřizovali svoji vlastní inkvizici tam, kde to bylo bludy nejvíce zamořeno. Přitom si ji panovníci sami vyžadovali, např. český král Přemysl II. Otakar v roce 1257 pro potlačení mrskačů a bekyní. Církevní inkvizice spočívala v pátrání, usvědčování, poučení, výzvě k odvolání, a teprve po odmítnutí docházelo k předání kacíře světské moci k potrestání. Upalování neměla církev ve svém zákoníku a inkvizice nesměla uložit trest smrti. Za tresty odpovídaly světské instituce. Obvykle bývala ukládána pokání, např. nošení kříže, pouť či konfiskace majetku.²⁰³ Dominikáni se ujímali inkvizice jen pro obranu víry a obracení heretiků. Jinak je však tato činnost odváděla od jejich původního poslání.²⁰⁴

²⁰¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 26.

²⁰² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 27.

²⁰³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 28.

²⁰⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 29.

Čtrnácté století znamenalo pro řád krizi, i když počátek tohoto věku tomu nenasvědčoval. V roce 1303 měl řád 18 provincií s 590 konventy. Pokles kázně v řádu způsobilo několik faktorů. Bylo to především papežské schizma²⁰⁵, které rozdělilo i řád kazatelů. První příznaky krize se objevily kolem 1290, naplno propukla kolen roku 1325 a největší hloubky dosáhla v letech 1348 - 1349 po epidemii hlízového moru, kterému podlehl mnoho bratří. Rychlé doplňování stavu v konventech krizi prohloubilo, protože do řádu vstupovali méně kvalitní jedinci. Dalším důvodem byla skutečnost, že od 14. stol. začaly dominikánské kláštery vlastnit pozemky, dědičné nájmy, důchody atd. Byly zaznamenány i snahy o získání poct či ocenění.²⁰⁶

Patnácté století přineslo řádu mnoho změn, protože původní přísná chudoba byla ve změněných společenských poměrech již nepraktovatelná. Papež Martin V. povolil roku 1425 jednotlivým konventům nabývat nemovitý majetek, a tím došlo k opuštění principů ustanovení z dob počátků řádu. Začaly také vznikat teologické koleje s právem udělovat akademické tituly. Nastupující renesance podnítila mezi dominikány zájem o knihy a začaly vznikat rozsáhlé a cenné knihovny, např. v konventu sv. Marka ve Florencii.²⁰⁷

Rozporuplnou osobností 15. stol. se stal Girolamo (Jeroným) Savonarola. Narodil se 1452 ve Feraře a v roce 1475 odešel do Bologne, kde vstoupil do dominikánského kláštera. Po studiu a vysvěcení na kněze se vrátil roku 1479 do rodného města a v roce 1482 byl poslán do kláštera sv. Marka ve Florencii. Kolem roku 1490 začal emotivně kázat, kritizoval všeobecnou zkaženost mravů a zesvětštělé služebníky církve. Měl obrovský úspěch a v roce 1491 byl zvolen převorem kláštera sv. Marka. Zavedl přísnou a tuhou kázeň a šel všem příkladem. V roce 1494 vytáhl francouzský král Karel VIII. s armádou, aby si vymohl svůj dědický nárok na neapolské království. Savonarola v králi spatřoval nástroj trestající ruky Boží a reformátora církve. Byl svržen Pietro Medici a Savonarola nastolil teokratickou republiku, resp. quasi království, v jehož čele měl stát Ježíš Kristus. Prosadil řadu tvrdých opatření (uzavření hostinců, nevěstinců a zakázal zábavy a tance). Tyto kroky, stejně jako jeho profrancouzská orientace mu způsobily mnoho nepřátel, mezi nimi byl i papež Alexandr VI. Papež ho povolal do Říma, ale když se nedostavil, zakázal mu roku 1495 kázat. Pro opakující se neposlušnost papež Savonarolu roku 1497 exkomunikoval. Savonarola to ignoroval a navíc vyzval papeže ke zkoušce ohněm. Florencie byla v politické izolaci, vznikla

²⁰⁵ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 150-154.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 185-189.

²⁰⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 33.

²⁰⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 34.

hospodářská krize, která ukončila Savonarolovu křesťanskou utopii a vyústila ve vzpuru lidu. Roku 1498 byl klášter přepaden, Savonarola uvězněn a odsouzen k trestu smrti oběšením. Rozsudek byl vykonán na náměstí před vládním palácem.²⁰⁸

Dějiny řádu v 16. Stol. jsou ve znamení misii a protestantské reformace. Misie probíhaly na obrovských územích Afriky, Cejlonu, Siamu a Malajska. V roce 1510 dorazili první dominikánští misionáři do Západní Indie a v roce 1559 na území Číny. Od roku 1586 působili dominikáni na Filipínách, kde byly již roku 1592 zřízeny provincie, odkud putovali i do Japonska. Dominikáni pronikli v 16. - 18. stol. i do Arménie, Chile a Peru.²⁰⁹

Protestantismus zasadil řádu dominikánů tvrdou ránu, zanikly tři provincie (Anglie, Skotsko a Skandinávie) a mnoho členů řádu ztratilo životy. Reformací byl ale posílen vliv bratří v Itálii, Francii a ve Španělsku. Tridentského koncilu se účastnilo téměř dvě stě dominikánských biskupů a teologů a podíleli se na práci na novém katechismu, breviáři a dalších dokumentech. Koncil stanovil, že absolutní chudoba se vztahuje jen na františkány a kapucíny.²¹⁰

Do dějin 16. stol. vstoupil ještě další dominikán – Giordano Bruno.²¹¹ V patnácti letech vstoupil do dominikánského řádu, kde získal rozsáhlé vzdělání. Upadl však do bludu a tajně prchnul z kláštera v Římě. Dal se do služeb anglické protikatolické vlády a později přešel ke kalvinistům do Ženevy. Ti jej však také vyvrhli ze svého středu. Neměl štěstí ani mezi luterány. Když pojal úmysl vrátit se do kláštera, odvolal své panteistické názory. Nesouhlasil však s učením Tomáše Akvinského. Inkvizice ho vylákala do Benátek, kde byl roku 1592 zatčen. Byl obviněn nejen z hereze, ale i z vraždy převora římského konventu, který byl po Brunově útěku nalezen utopený v Tibeře. Více než sedm let trval jeho proces a když odmítl odvolat své bludy, byl římskou inkvizicí odsouzen. Nezávisle na Svatém stolci byl roku 1600 v Římě upálen.²¹²

²⁰⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 35-36.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 179-180.

²⁰⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 36-37.

²¹⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 37-38.

²¹¹ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 186.

²¹² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 39.

Sedmnácté století přineslo změny v Anglii. V roce 1669 také došlo ke zničení řecké řádové provincie Turky. Oproti tomu roku 1645 byla ve filipínské Manile zřízena dominikánské universita sv. Tomáše.²¹³

Roku 1724 byl v konkláve zvolen papežem Pietro Francesco (Vincenzo Maria) Orsini, O. P., který přijal jméno Benedikt XIII. Do dějin Říma vstoupil tím, že založil nemocnici San Gallicano, zakázal loterii a dal postavit Španělské schody. Zemřel roku 1730.²¹⁴

Rozmezí let 1789 – 1850 bylo vyplněno sérií katastrof a pohrom, které začala francouzská revoluce. Při tom paradoxně řada dominikánů změnu režimu vítala. Ve Francii se dominikánům také říkalo *Les Jacobins* (jakobíni), a to podle kláštera sv. Jakuba v Paříži. V tamní knihovně řeholníci povolili jedné revoluční frakci, aby se tam scházela. Odtud také označení této strany – jakobíni. Svatojakubský konvent se pak stal i místem soudního dvora, odkud rozsudky smrti šířily revoluční teror. Rozčarování dominikánů přišlo pozdě a v roce 1790 zrušilo Národní shromáždění všechny řehole. Následoval buď exil nebo vězení, popř. poprava.²¹⁵

V roce 1910 měl řád 4 474 bratry (z toho 20 biskupů) žijících ve 30 provinciích. Řád spravoval tři university a vysokou školu biblistiky v Jeruzalémě. V roce 1929 se dominikáni vrátili po 400 letech do Oxfordu a roku 1939 do Cambridge. Těžké ztráty utrpěl řád za občanské války ve Španělsku (245 mučedníků). Za druhé světové války ztratilo život více než 100 dominikánů. Komunismus ve střední a východní Evropě zcela potlačil tamní řádový život a totéž potkalo i bratry kazatele v Číně. Dnes řád spravuje dvě university v Římě a v Manile a má kolem 8 000 bratří.²¹⁶

Z řad dominikánů byli zvoleni i čtyři papežové. Prvním byl Innocenc V. (1276), druhým Benedikt XI. (1303 - 1304), třetím pak sv. Pius V. (1566 - 1572) a čtvrtým Benedikt XIII. (1724 – 1730).²¹⁷

²¹³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 39.

²¹⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 40.

²¹⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 40.

²¹⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 42.

²¹⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 54.

Dějiny řádu v českých zemích

Uvedení řádu kazatelů do českých zemí spojuje tradice se jmény sv. Hyacinta a bl. Česlava. Byli rodnými bratry a narodili se na hradě Lance ve Slezsku. Česlav získal od krále Přemysla I. Otakara²¹⁸ svolení k založení prvního dominikánského kláštera v českých zemích. Stalo se tak u sv. Klimenta Na Poříčí asi roku 1226. Pak odešel do Vratislavi, kde založil konvent. V něm pak s přestávkami žil až do smrti. Od roku 1235 byl provinciálem polským a podle tradice přijal do řádu i sv. Zdislavu z Lemberka²¹⁹ jako terciárku.²²⁰ Mladší Hyacint²²¹ se vydal na Moravu, kde podle tradice založil klášter v Olomouci a ve Znojmě. Roku 1223 získal v Krakově chrám Nejsvětější Trojice, vedle něhož byl postaven první polský dominikánský klášter. Pak odjel na misijní cestu po Prusku a Pomořansku a zakládal tam další konventy. Založil také konvent v dánské Kodani. Prošel Halič (založil klášter ve Lvově) a dorazil až do Kyjeva, kde u chrámu Panny Marie vznikla dominikánská komunita. Tuto pozici však musel roku 1240 pod náparem Tatarů vyklidit. Sv. Hyacint se stal faktickým zakladatelem polské řádové provincie, do níž tehdy spadaly i konventy v Rusku, Čechách, na Moravě, v Braniborsku, Slezsku, Prusku a Pomořanech. Zemřel v Krakově roku 1257.²²²

V roce 1227 doporučuje papež Řehoř IX. olomouckému biskupu Brunovi ze Schaumburgu nový řád kazatelů. Týž pontifik pak roku 1236 vydal bullu určenou všem dominikánům v Čechách. V ní je vyzýval a nařizoval jim, aby hlásali křížovou výpravu proti pohanským Prusům a aby při křížovém tažení pomáhali řádu Německých rytířů. V průběhu 13. stol. zaznamenali dominikáni v českých zemích prudký rozvoj. Jejich těžiště (na dvacet klášterů) bylo v královských městech, ale objevily se i fundace ve městech poddanských (Jablunné, Turnov, Sezimovo Ústí a Šumperk). V roce 1300 bylo v Čechách 15 klášterů, na Moravě 7 a ve Slezsku 2. V předbělohorském období dosáhla řada dominikánů vynikajícího postavení, byli zповědníky na královském dvoře a mezi českými dominikány byli i papežští penitenciáři. Řada dominikánů dosáhla biskupské hodnosti.

Dominikáni byli také v Čechách zapojeni do inkvizičních procesů. První bulla proti kacířům v Čechách byla vydána papežem Innocencem IV. roku 1244. V roce 1257 požádal

²¹⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 51.

²¹⁹ PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 73-84.

²²⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Dil III, 1. sv.*, s. 54-55.

²²¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 298.

²²² FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 298.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Dil III, 1. sv.*, s. 55.

Přemysl II. Otakar papeže Alexandra IV. o pomoc proti heretikům. Ten pověřil úřadem inkvizitora dva brněnské minority, kteří měli stíhat albigenké, valdenské a flagelanty. V roce 1315 bylo v Praze upáleno čtrnáct kacířů. To již byla inkvizice svěřena dominikánům v klášteře sv. Klimenta na Starém Městě pražském. V roce 1318 sesadil pražský biskup Jan IV. z Dražic inkvizitory, kteří podle jeho názoru trestali bludaře příliš tvrdě. Odmítal totiž torturu a planoucí hranice. Tehdy proti Dražicovi vystoupil Jindřich ze Schönburgu, kanovník vyšehradský a kancléř královny Elišky, který biskupa obvinil mezi jiným i z ochrany heretiků. Papež Jan XXII. Roku 1318 biskupa suspendoval a jmenoval inkvizitory pro Prahu a Olomouc. Byli to dominikán Kolda z Koldic a minorita Hartman z Plzně.²²³ Roku 1341 přeložili dominikáni úřad inkvizitora ke kostelu sv. Jana Na Zábradlí, kde setrval až do začátku husitství. I Karel IV.²²⁴ chtěl zajistit úplnou likvidaci kacířství v zemi, a tak v letech 1369 – 1372 rozšířil moc inkvizice v království. Trest upálení byl obsažen i v *Maiestas Carolina* jako nejvyšší možný trest.²²⁵

Ani našemu teritoriu se nevyhnul spor mezi farním duchovenstvem a žebravými řády, které ubíraly farnostem příjmy. Na Moravě musel olomoucký biskup Bruno ze Schaumburgu vzít roku 1253 dominikány a minority v ochranu proti farnímu duchovenstvu, které je šikanovalo a nárokovalo si monopol na pohřbívání, kázání a zpovídání. Ještě roku 1272 musel biskup Bruno klérus znovu napomínat.²²⁶

Karel IV. využil vzdělanosti dominikánů při budování university. Roku 1374 požádal generální kapitolu, aby své učiliště v konventu u sv. Klimenta povýšila na *studium generale*.²²⁷

Dominikáni záhy rozpoznali nebezpečí viklefismu a husitismu.²²⁸ Mezi první kritiky patřil Pavel z Brna, český provinciál, doložený v letech 1410 – 1413. Protože studoval v Oxfordu, byl obeznámen s naukou Johna Wicklefa a patřil i mezi odpůrce Husa. Totéž platí i o učeném teologovi Petru z Uničova a dalších dominikánech. Není proto divu, že byli kazatelé u husitů špatně zapsáni. Přitěžoval jim i úřad inkvizitorský. Stávali se proto vyhledávaným terčem útoků a husitskému běsnění jich padlo za obět' přes tři sta. Již v prvním

²²³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 57.

²²⁴ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství (svazek I)*, s. 106-108.

²²⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 58.

²²⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 58.

²²⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 58.

²²⁸ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 268.

týdnu po smrti krále Václava IV.²²⁹ (16. 8. 1419) byla napadena řada dominikánských konventů a později následovaly další. Bez úhony přežily jen kláštery v Českých Budějovicích a v Litoměřicích, kde město přistoupilo na Čtyři artikuly a kališníci nechali řeholníky odejít do německých klášterů.²³⁰

V letech 1572 – 1573 žili v celém království pouze tři čeští dominikáni. Zdálo se, že řád je na vymření. Je pochopitelné, že tito dominikáni nežili podle řehole, protože nebylo s kým tak žít. Byli pokládáni za nejzkaženější řád v českých zemích. V roce 1565 psal hněvivě arcibiskup Antonín Brus magistrovi řádu, že dominikáni se nikde nedrží řehole a že žijí svobodněji než světští kněží. S nástupem luterství nastal útek z již tak bídne obsazených klášterů dominikánského řádu. V roce 1577 nařídil král na prosbu provinciála Jana Salutiensise všeobecnou honbu na zběhlé řeholníky.²³¹

V roce 1556 žili u sv. Klimenta v Praze jen tři dominikáni. Proto byl z příkazu Ferdinanda I. objekt předán Tovaryšstvu Ježíšovu a dominikáni odešli do opuštěného kláštera klarisek Na Františku. Neutěšenou situaci posoudil osobně v rámci vizitace magistr řádu Hippolit M. Beccaria. Zjistil, že neplechty páchají především cizinci a učinil opatření, že do Čech mají ze zahraničí přicházet jen kvalitní jedinci. Generální kapitula pak rozhodla posílat do Čech hlavně Poláky, kteří byli schopni se v zemi domluvit. Magistr Augustin Galamini pak vzhledem k nedostatku členů řádu připojil všechny rakouské kláštery k české provincii. Do ní byl roku 1608 začleněn i konvent v Chebu. Král Rudolf II.²³² a po něm i Matyáš vydal nařízení, aby českým provinciálem byl volen jen domácí (český) dominikán.²³³

V roce 1626 došlo k přestěhování dominikánů z kláštera Na Františku ke sv. Jiljí. Tam bylo přemístěno od sv. Máří na Újezdě i řádové generální studium. Filosofická studia zůstala v Plzni, v Brně a v Praze u sv. Máří Magdaleny. Za finanční podpory císařského dvora, nejvyššího hofmistra Kryštofa Ferdinanda Popela z Lobkovicz a dalších dobrodinců, začalo postupně docházet k obnově řádového řeholního života. Situace řádu v českých zemích se pomalu zlepšovala, což dokládá statistika z roku 1646, kdy měl řád 87 členů. Navzdory obtížím získávat dorost (monopol na školství měli jezuité, v jejichž řadách zůstávali nejlepší jedinci) bylo roku 1652 v české provincii již 112 řeholníků. V roce 1706 bylo k české

²²⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 299.

²³⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 59.

²³¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 60.

²³² VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 242, 267.

²³³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 60.

provincii přiřčleněno osm slezských konventů, čímž provincie čítala 27 klášterů. Po ztrátě Slezska (1742) zůstaly v provincii jen Opava a Těšín.²³⁴

Velkou ránu pro řád znamenaly josefínské reformy. Byl zrušen II. řád (ženská větev), III. řád i všechna růžencová bratrstva. V Čechách byly zrušeny konventy v Praze u sv. Máří Magdaleny (1784), v Nových Dvorech (1784), v Českých Budějovicích (1784), v Plzni (1785), v Nymburku (1785), v Klatovech (1785), v Jablonném (1786), v Chomutově (1786) a v Písku (1787). Na Moravě Josef II. zrušil konventy v Boskovicích (1784), v Jihlavě (1784) a v Šumperku (1786). Ve Slezsku byly zrušeny kláštery v Opavě (1786) a v Těšíně (1790). Existenční nejistota způsobila pokles členů řádu a téměř zastavila příchod nových členů. Obdobná situace byla i v Rakousku. V roce 1844 žilo v české provincii 46 bratří a v Rakousku jich bylo 40.²³⁵

Proto se magistr řádu rozhodl roku 1857 sloučit obě provincie v jednu, tzv. říšskou, provincii. Reorganizace přinesla úspěch - kláštery se naplňovaly, došlo k obnově III. řádu. V roce 1881 měla provincie 14 konventů (z toho 4 v Čechách, 3 na Moravě, 3 v Rakousku a 4 v Uhrách) čítajících 128 členů.²³⁶

Touha po samostatnosti české provincie však neutuchala. Magistr řádu Hyacint M. Cormier vydal roku 1905 dekret, kterým obnovil českou provincii. Sídlem provincialátu se stal konvent u sv. Jiljí v Praze. Již o rok později roku 1906 žilo v provincii 80 bratří. Za první světové války muselo narukovat 20 bratří laiků, kteří se po válce již nechtěli vrátit. V meziválečném období vyvíjela česká dominikánská provincie bohaté aktivity. Plně fungovalo řádové nakladatelství Krystal, byl oživen III. řád a pro studenty a mladou inteligenci byly pořádány Akademické týdny. V důsledku politických událostí se ve třicátých letech česká provincie zmenšila nejprve o Ústí nad Labem (1935) a Cheb (1936). Na počátku druhé světové války došlo k odtržení konventu v Litoměřicích, Znojmě a Košicích. Bylo zastaveno vydávání knih a časopisů. Během války řád neušel obětí. Po únorovém puči se začala projevovat komunistická zvěle a již roku 1948 byli zatčeni a odsouzeni první bratři.²³⁷

²³⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 60-61.

²³⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 61-62.

VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 422-428.

²³⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 62.

²³⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 62-63.

Po pádu komunismu byla roku 1990 obnovena činnost československé provincie. Na základě restitučního zákona 298/1990 Sb. a jeho novely 338/1991 Sb. se dominikáni, s výjimkou Chebu a Litoměřic, vrátili do konce roku 1991 na všechna místa, kde působili v meziválečném období. Roku 1997 došlo k rozdělení československé provincie a ke vzniku samostatné provincie české a slovenské. K tomuto datu měla česká provincie 75 členů. I v současnosti se dominikáni věnují studiu všech možných oborů ve snaze odstranit údajný rozpor mezi vědou a vírou.²³⁸

S historií řádu v českých zemích je neodmyslitelně spjata sv. Zdislava z Lemberka.²³⁹ Světička byla terciářkou řádu kazatelů a zasloužila se o založení konventu s chrámem sv. Vavřince v Jablonném v Podještědí. Klášter byl založen před rokem 1252 jejím manželem Havlem z Jablonného a z Lemberka současně s městem v blízkosti hradu Lemberk. Protože Havel upřednostňoval jiné řády, je jisté, že vyhověl prosbám své choti sv. Zdislavy, aby do nově zakládaných měst (Jablonného a Turnova) uvedl dominikány, které poznala na Moravě. Zdislava také iniciovala založení špitálu, kde pak osobně pomáhala při samaritánské práci. Nedostatek dalších zpráv o konventu zavinili husité, kteří roku 1425 celé město vypálili a klášter byl zničen s archivem i knihovnou. Jablonné a Zdislava však nezůstaly zapomenuty a roku 1907 zakladatelku kláštera papež Pius X. blahorečil. Roku 1995 kanonizoval bl. Zdislavu v Olomouci papež Jan Pavel II.²⁴⁰

Kulturní a historický přínos

Řád dominikánů přispěl významnou mírou k duchovnímu utváření Evropy, později i dalších kontinentů. Jako novum přinesl řád pravomoc dispenze (pro dosažení vyšších cílů) a princip osobního svazu, kdy jednotliví členové nevstupují do kláštera, ale do řádu. Dominikáni se stali prvním apoštolským řádem (potulní kazatelé), který však přijal i základní prvky života řeholních kanovníků, zejména pak statut kněžského řádu. Aby měli řeholníci dostatek času na studium, byly minimalizovány ruční práce, zestručněno officium a došlo k rezignaci na majetek, jehož správa by odváděla dominikány od vlastního poslání. Chudoba řeholníků byla dobrovolná, nikoliv přikázaná, nebyla cílem, ale prostředkem k účinnému působení. Dominikáni se stali šířiteli vzdělání, včetně všeobecného, které poskytovali na

²³⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 65.

²³⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 298.

PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 73-84.

²⁴⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 94-96.

PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 73-84.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 164, 214-215.

svých skvělých vysokých učeních (Paříž, Řím, Bologna, Oxford, Kolín, Vídeň, ale i Praha a Olomouc). V období 13. až 16. stol. stáli dominikáni v čele vědecké církevní tvorby. Jejich největší přínos byl naukový a největšími představiteli dominikánské teologie a vědy byly sv. Albert Veliký a sv. Tomáš Akvinský.²⁴¹ Dominikáni se zapsali do historie i jako vynikající misionáři a ze svých cest poskytli Evropě nové poznatky z dějin, etnografie, geografie a také o jiných náboženstvích.²⁴²

---

²⁴¹ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 218-220.

²⁴² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 127-128.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 51-52.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 156-159.

3.5.2 Minorité, řád menších bratří konventuálů

Spiritualita a zaměření

Spiritualita sv. Františka²⁴³ byla založena na důsledném následování Krista formou života podle evangelia. Zakladatel řádu neurčil vnější činnost řádu přesnými hranicemi. Jeho prvotním cílem bylo oslavovat nebeského Otce a stávat se podobným Synu Božímu Ježíši Kristu. Nabádal své bratry, aby se nezatěžovali starostmi o tento svět a jeho pomíjivou slávu. K tomu bylo potřeba vykonat především cestu obrácení a vydat se na pozemskou pouť hledání Boha. Aby bylo toto poslání účinné, opíral se sv. František o modlitbu, posty, chudobu, bratrskou lásku, pokoru, prostotu srdce, radost a odpuštění. Samotné označení *fratres minores* (menší bratři), které sv. František dal svému společenství, vymezuje jeho podstatu, menší (tj. k ostatním, zejména k Bohu) bratři (tj. vyjádření vzájemného vztahu mezi členy).

Láska je u sv. Františka téměř kultovní záležitostí, protože miloval vše celým svým srdcem, neboť ve všem (lidé, zvířata, rostliny i neživá příroda) spatřoval dílo Spasitele. I smrt nazýval sestrou. Velký důraz je kladen na poslušnost, zejména vůči církvi a její autoritě. Činnost minoritů je zaměřena na chudé vrstvy obyvatelstva, na mládež a na ty, kteří byli za pobytu v nemocnici nebo ve vězení vytrženi z běžného života. Menší bratři se také zabývají duchovní správou na inkorporovaných farách, studii, kazatelskou činností, popř. i vyučováním na školách.²⁴⁴

Organizace a struktura řádu

Zpočátku nemělo bratrstvo žádnou organizovanou strukturu a sv. František je řídil intuitivně a sám. Řídil se příkazem Spasitele: „*Kdo chce být první, ať je ze všech poslední a služebníkem všech.*“²⁴⁵ Roku 1221 rezignoval na vedení a *Ministerium totius fraternitatis* (služebnictví celého bratrstva) odevzdal Eliášovi z Cortony. Po jeho sesazení roku 1239 byla moc generálního ministra omezena a jeho nástupci jen svolávali kapituly a vizitovali konventy. Původně byli generální ministři voleni doživotně, ale později papežové zkracovali

²⁴³ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 83-86.

LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 107-108.

²⁴⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 131-132.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 53-54.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 154-156.

²⁴⁵ *Bible*. Mk 9,35.

dobu jejich úřadu. Dnes jsou voleni na jedno šestileté období. V současné době generální ministr (*minister generalis*) sídlí spolu s generální řádovou kurií v Římě. Při řízení řádu mu pomáhají sekretář (*secretarius ordinis*), asistent (*assistens generalis ordinis*) a prokurátor (*procurator ordinis*). Generální prokurátor je volen kapitulou a jeho úkolem je zajišťovat styk se Svátým stolcem. Po smrti generálního ministra řád řídí až do volební kapituly. V minulosti plnil důležitou roli kardinál protektor, který v některých obdobích de facto řád řídil. Tato funkce byla zavedena na základě schválení řehole z roku 1223. Tak byla zdůrazněna zvláštní vazba poslušnosti vůči papeži a řád sám žádal, aby kardinál patron „*byl správcem, ochráncem a napravovatelem tohoto bratrského společenství*“. Nejvyšším řádovým orgánem je generální kapitula (*capitulum generale*), která se tradičně koná v době svatodušních svátků. Původně šlo o shromáždění všech bratří, později, když se řád rozrostl, jen provinciálů a kustodů. Řádovou provincii řídí provinciál neboli provinciální ministr (*minister provincialis*), který má na pomoc provinciálního tajemníka (*secretarius provinciae*). Velké provincie s mnoha domy se dělí na kustodie (*custodia*), které sdružují několik konventů. V čele stojí kustod (*custos*). Zástupci provincie se scházejí na provinciální kapitule (*capitulum provinciale*). Provinciální kapituly jsou svolávány jednou za tři roky, avšak mimořádně může být v případě potřeby svoláno i *capitulum intermedium*. Oblast, kde není dostatečný počet konventů pro zřízení provincie, se nazývá vikarie. V čele konventu stojí kvardián (*guardianus*), který mívá zástupce – vikáře (*vicarius conventus*). Řád se dělí na kněze, laické bratry a na členy III. řádu sv. Františka.²⁴⁶

Dějiny řádu

Zakladatelem celé františkánské rodiny se stal sv. František z Assisi.²⁴⁷ Narodil se v Assisi buď roku 1181 nebo 1182 v rodině bohatého kupce se sukrem. Jeho otec Pietro Bernardone se v té době nacházel obchodně ve Francii, a tak ho dala jeho matka Jana, zvaná Pica, pokřtít jménem Jan Křtitel. Není jasné, jak a kdy došlo ke změně jména z Jan na František. Nejpravděpodobnější se však jeví domněnka, že šlo o přezdívku (Francesco – malý Francouz, Frantík), kterou získal buď jako syn toho, který přivážel do Assisi francouzské látky nebo proto, že byl v mládí nadšen francouzštinou. Mladá léta prožíval plytce v zahálce, přičemž se snažil napodobovat šlechtické vzory a obdivoval rytířský způsob života a jejich válečné řemeslo.²⁴⁸

²⁴⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 132-134.

²⁴⁷ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 53.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 189-194.

²⁴⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 134.

V roce 1205 doprovázel František jednoho assiského šlechtice do Apulie, kde se měli připojit k papežské armádě. Ve Spoletu ho však zastavilo vidění či sen, v němž byl tajemným hlasem vyzván, aby se vrátil. Uposlechl, a tím ukončil svůj sen o rytířské slávě. Rytířské ctnosti v něm ale zůstaly – poezie a chuť radovat se, bojové zanícení i štědrost, ochota rozdávat duševní, fyzickou i morální sílu, stejně jako hmotné statky i sebe samého. Odebral se do osamělé jeskyně, aby se zbavil vnitřních pochybností. Když se jednoho dne (nejspíš roku 1206) modlil před Kristem na Kříži v kostelíku sv. Damiána nedaleko Assisi, neočekávaně byl osloven Ukřižovaným slovy: „Františku, což nevidíš, že se můj dům rozpadá? Jdi a oprav jej!“ František vzal tuto výzvu doslova a vlastníma rukama obnovil chátrající budovu. Tomu ale předcházela rozchod s otcem, jemuž doma sebral balík sukna, který pak i s koněm prodal ve Folignu, aby měl prostředky na opravy. Rozhněvaný otec ho uvěznil doma, ale matka ho pustila, aby mohl vyhledat azyl u assiského biskupa Guida II. Před ním a před svým otcem se při projednávání svého přestupku zřekl všeho (i dosavadního způsobu života) a symbolicky se zcela vysvlékl, takže jej biskup musel zahalit svým pláštěm, čímž jej symbolicky vzal pod ochranu. To se stalo v prvních měsících roku 1206. Následujícího roku odešel do samoty, kde rozjímal, pomáhal malomocným a pak přistoupil k opravě kostelíka sv. Petra u hradeb. Poté odešel do lesa Porciunkule s kostelem Panny Marie Královny andělů poblíž dvou leprosárií.

V roce 1208 uslyšel František v Porciunkuli v kostele Panny Marie Andělské čtení z evangelia podle Matouše (10,7-12): *„Jděte a kažte, že se přiblížilo království nebeské. Nemocné uzdravujte, mrtvé probouzejte k životu, malomocné očišťujte, démony vymítejte, zadarmo jste dostali, zadarmo dejte. Neberte od nikoho zlato, stříbro ani měďáky do opasků. Neberte si na cestu mošnu ani dvoje šaty, ani obuv, ani hůl, neboť „hoden je dělník mzdy své“. Když přijдете do některého města nebo vesnice, vyptejte se, kdo z nich je toho hoden, u něho zůstaňte dokud nebudete odcházet. Když vstoupíte do domu řekněte „Pokoj vám““.* Ústy kněze tak Bůh promluvil k Františkovi, který poznal a pochopil, že to bylo to, co chtěl dělat.²⁴⁹

Rok 1209 prožil František v radostné chudobě v chatrči v nížině zákrutu potoka v Rivo Torto nedaleko Assisi, a to spolu s prvními bratry, kteří se k němu přidali. Protože tito stoupenci oblékli roucho chudoby dne 16. 8. 1209, bývá někdy toto datum pokládáno za vznik řádu. Bratři se zabývali manuální prací, žebrotou, kázáním i péčí o malomocné. Když je na

²⁴⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 135-136.

přelomu let 1209 a 1210 majitel kůlny vyhnal, aby tam ustájil svého osla, vydalo se všech dvanáct bratří do Porciunkule. Protože assiský biskup Giudo II. nebyl Františkovu společenství nakloněn, odebral se světec roku 1210 s jedenácti druhy do Říma požádat papeže Innocence III.²⁵⁰ o souhlas. Přinesl sebou první, bohužel ztracenou, verzi řehole (*Forma vitae, Regula primitiva*) menších bratří, kterou tvořilo jen několik výňatků z evangelií. Ví se jen, že tvořila 23 kapitol sestavených na základě Kristova kázání na hoře²⁵¹. Podle tradice došlo ke třem setkáním sv. Františka a Innocence III. Prostřáček z Assisi předstoupil před sv. Otce v hadrech a papež ho údajně vyzval, aby se šel vyválet k vepřům a jim hlásal svou řeholi. On to skutečně udělal a papež litoval svých slov. Papež byl zděšen přísností řehole a obával se, zda nejde o nějaké další heretické společenství té doby. Zvažoval, zda má vyslovit svůj souhlas či nikoliv. Pak měl Innocenc III.²⁵² sen, v němž viděl lateránskou baziliku, jak se naklání a jak ji nějaký nepatrný řeholník podepřel zády a udržel, aby se nezřítla. Rozpoznal v něm sv. Františka a dal souhlas k textu řehole, při tom vysvětlil Františka na jáhna. Pak bratři pobývali v Porciunkuli, kterou jim propůjčil opat benediktinského kláštera na Monte Subasio. Bratr Lev byl kněz, a tak mohl sloužit mše i zpovídat sv. Františka i ostatní druhy.²⁵³

V roce 1212 požádala v Prociunkule o přijetí do družiny sv. Františka mladá assiská šlechtična Klára s družkami, které světec přivedl a usadil u kostela sv. Damiána, kde vytvořili základ budoucího řádu klarisek.

František toužil po Svaté zemi, a tak vstoupil roku 1212 na francouzskou loď. Tu však bouře zahнала k pobřeží Dalmácie, odkud se František vrátil do Itálie. Roku 1214 znovu vyrazil kázat mohamedánům, tentokrát ale do Maroka. Cestou do Španělska onemocněl a musel se vrátit zpět.²⁵⁴

Z Františka se stává slavná osobnost ověčená několika zázraky. Proto někdy tou dobou (1213 – 1217) mu hrabě Orlando z Chiusi daroval horu La Verna (Alverna), aby si tam vybudoval poustevnu.

²⁵⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 160-163.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 167-170.

²⁵¹ Bible. Mt 5-7.

²⁵² VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 81.

²⁵³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 136.

²⁵⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 136.

Sv. František se údajně zúčastnil IV. lateránského koncilu (1215)²⁵⁵, kde se prý sešel se sv. Dominikem. Oběma ztěžoval koncilový kánon č. 13, týkající se zákazu zakládání nových řádů, formální potvrzení jejich společenstev. Nicméně roku 1216, podle řádového podání, získal František od papeže Honorio III.²⁵⁶ plnomocné odpustky pro ty, kdo navštíví Porciunkuli ve výroční den jejího posvěcení (tj. 2. 8.).

Nejspíše v roce 1217 (nebo 1219) se uskutečnila v Porciunkuli slavná tzv. rohožková kapitula. Na kapitule byly odmítnuty změny řehole, byla projednána pravidla přijímání nových členů a došlo k rozhodnutí kázat i mimo Itálii.

Léta 1219 – 1220 strávil František v Orientu. Nalodil se v Anconě a byl svědkem dobytí Damietty křižáky. Ještě před tím byl přijat sultánem Málíkem al Kámílem, kterého se mu však nepodařilo obrátit na křesťanství. Podle tradice mu ale sultán dovolil navštívit posvátná místa ve Svaté zemi. Odplul tedy do Palestiny a v Akkonu se dověděl o mučednické smrti pěti bratří v Maroku a o sporech, které propukly v řádu. Okamžitě se vrátil do Itálie a ještě z Benátek rozeslal listy svolávající bratry na všeobecnou kapitulu v Porciunkule na 19. 9. 1220.²⁵⁷

V roce 1221 založil tzv. III. řád pro laiky, kteří žili v sekulárním světě, ale podle zvláštních pravidel, která pro ně sv. František sepsal. Cítil potřebu ochranné autority nad společenstvím, a tak na jeho žádost jmenovala římská kurie patronem řádu kardinála Hugolina. Sám František rezignoval na vedení řádu a předal je Petru Cattanimu, který však záhy zemřel. Různice mezi bratry přiměly Františka sepsat novou řeholi, avšak na kapitule konané roku 1221 byla vyslovena řada námitek a papežská kurie ji odmítla schválit (*Regula non bullata*). Protože však bylo nutné přetvořit četné bratrstvo, které nemělo ani žádný koncept ani pevnou organizační strukturu, v řád a dát mu konečně skutečnou řeholi, odebral se sv. František spolu s bratrem Lvem z Assisi a Bonizou z Bologne roku 1223 do poustevny ve Fonte Colombo, kde lopotně připravovali řeholi. Ta pak byla odeslána do Říma, kde ji kardinál Hugolin ještě upravil. Byly vypuštěny všechny citáty z evangelií, vše o ošetřování malomocných a předpisy týkající se přísného dodržování chudoby a řehole také netrvala na nezbytnosti manuální práce a nezakazovala vlastnit knihy. Takto upravený text schválil papež Honorius III.²⁵⁸ bullou *Solet annuere*, čímž Svatý otec formálně potvrdil menší

²⁵⁵ JEDIN, H. *Malé dějiny koncilů*. Praha : ČKCH, 1990, s. 37-38.

²⁵⁶ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 53.

²⁵⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 137.

²⁵⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

bratry jako řád. Text má dvanáct kapitol a začíná slovy: „*Řehole a život menších bratří jest: zachovávat svaté evangelium našeho Pána Ježíše Krista životem v poslušnosti, bez vlastnictví a v čistotě*“. František si nad změnami zoufal, ale poslušen Svatého otce řeholi přijal.²⁵⁹

Rok 1223 vstoupil do dějin i tím, jak sv. František oslavil se souhlasem papeže Honoria III. vánoční svátky v Grecciu u šlechtice Giovanniho Velity. Toho požádal, aby byly k oslavě Narození Syna Božího instalovány v nedaleké jeskyni vedle oltáře skutečné jesle se senem a aby byl přiveden nejenom volek, ale i osel. Tak se malé Greccio stalo dne 25. 12. 1223 novým Betlémem v církvi a zvyk stavět Betlémské jesle se rychle začal šířit křesťanským světem.

Dne 15. 8. 1224 se sv. František odebral s několika druhy do poustevny na hoře Alverno. Tam měl světec vidění, jak se k němu snáší ohnivý seraf se šesti křídly, ale s rukama a nohama přibítyma na kříži. Přitom byl sám obdařen znaky Kristova utrpení. Stal se tak prvním stigmatizovaným člověkem v dějinách.

Rok 1225 zastihl sv. Františka nemocného. Téměř oslepl a trpěl bolestmi hlavy. Svěřil se do péče sv. Kláry v klášteře sv. Damiána, kde napsal chvalozpěv všeho stvoření (*Píseň bratra Slunce*). Na konci roku 1225 či na začátku roku 1226 nadiktoval svůj Odkaz (*Testamentum Fratrum Minorum*) jako doplněk k řeholi se silou zákona platného pro celý řád. K řeholi a odkazu se nemělo nic přidávat, nic ubírat, ani nepřipojovat poznámky. V dubnu 1226 pak nadiktoval bratru Benediktovi ještě tzv. Malý odkaz, v němž stanovil tři zásady: lásku mezi všemi bratry řádu, věrnost „*naši paní Chudobě*“ a poslušnost „*svaté matce církvi*“.²⁶⁰

Dne 3. 10. 1226 požádal sv. František, aby byl položen na zem na žíněné roucho posypané popelem a od bratří si dal zazpívat svou Píseň bratra Slunce a pak přečíst Pašije z Evangelia podle Jana (13. kapitola). V noci pak zemřel. Již 4. 10. byl pohřben v Assisi v kostele sv. Jiří. Dne 16. 7. 1228 kanonizoval v tomto kostele Františka papež Řehoř IX. (kardinál Hugolin), který následujícího dne osobně položil základní kámen k novému kostelu v Assisi. Do krypty nově budovaného chrámu bylo světcovo tělo v tajnosti uloženo 25. 5. 1230. Důvodem byla obava před zcizením ostatků.²⁶¹

²⁵⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 137-138.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 185.

²⁶⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 138.

²⁶¹ KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II.*, s. 189-194.

Spor o výklad odkazu sv. Františka žil svým vlastním životem. Papež Řehoř IX.²⁶² bullou *Quo elongati* ze dne 28. 9. 1230 přinesl umírněný výklad Františkovy řehole, zrušil zákonnou platnost Františkova Odkazu pro řád menších bratří a označil ji za nezávaznou pro svědomí každého jedince.

Již v roce 1228 napsal Tomáš z Celana z pověření Řehoře IX. první Františkův životopis (*Vita prima*). Tentýž autor sestavil v letech 1250 – 1253 i „*Knihu o divěch*“ sv. Františka. Tento „chudáček“ (*poverello*) nebo „prostáček“ z Assisi dokázal ještě dlouho po své smrti vzbuzovat velké vášně. Přitom nebyl teologem, ale napůl řeholníkem a na půl laikem. Měl úžasné charisma a dokázal se natolik ztotožnit s Kristem, že byl obdařen jako první z pozemšťanů stigmaty. Sv. František nezamýšlel založit řád, ale jen bratrstvo (*fraternitas*). Sídlo měli mít bratři sice ve městech, ale vedli život *in via* (tj. na cestě, putující). Pracovali, ne však za peníze, ale výhradně za naturálie potřebné k životu. Sv. František a jeho druhové kázali nejenom slovem, ale i skutkem a příkladem. Novinkou bylo radostné prožívání evangelia a nadšené přijímání života ve společenství. Revoluční bylo i důsledné a radikální přijímání chudoby stejně jako bezvýhradná poslušnost. Rovněž pokora byla u sv. Františka programová. Odmítl jakoukoliv titulaturu vyjadřující nadřazenost. Proto se jeho druhové a následovníci stali menšími bratry na principu rovnosti.²⁶³

Již za života sv. Františka docházelo mezi menšími bratry ke sporům, zejména v otázce evangelní chudoby. Řád vznikl v době rozkvětu měst, v nichž převládaly nové vrstvy obyvatel – bohatí obchodníci a podnikatelé, městský patriarchát a také šlechta, někde i universitní mistři a studenti. Důvodem vzniku řádu byla i reakce na vznikající konzumní společnost měst a vládu peněz (proto důraz na evangelní chudobu). Rovněž Františkova věrnost církvi a papeži byla reakcí na působení bludařů. Františkovy ideje měly velký úspěch, řád rychle nabýval členy a šířil se do dalších oblastí a zemí. Jeho novost spočívala především v odložení benediktinské vázanosti na místo a v návratu k apoštolskému životu, v programovém bezdomovectví, v kočování pro Krista. Živnou půdou byla města, kde konventy nežijí z vlastnictví půdy, ale z almužen. Cíle dominikánů a menších bratří byly totožné – avšak zatímco u dominikánů byla kázání založena na studiu a vzdělanosti, sv. František měl v úmyslu kázat ve smyslu lidového apoštolského hnutí. Menší bratří zpočátku putovali a živili se jakýmkoliv řemeslem, které znali. Kázali velice prostě a starali se

²⁶² FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

²⁶³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 139-140.

o chudé a nemocné, zejména malomocné. Papež Innocenc III, povolil vlastně kázání laikům, avšak pod podmínkou, že se budou vyhýbat otázkám dogmatické a svátostné teologie. Církevní existence obou žebravých řádů byla možná jen díky institutu papežství, protože jedině jeho prostřednictvím a autoritou mohlo dojít k prolomení hierarchické uzavřenosti středověké partikulární církve. Žebravé řády se staly závislé jen na nejvyšší církevní instanci.²⁶⁴

Sporným bodem byla i otázka vzdělání bratří. Sv. František kladl důraz spíše na čistotu duše, ale postupná klerikalizace a institucionalizace dala řádu směr, s kterým jeho zakladatel nepočítal. V konkurenci vzdělanějších a připravenějších dominikánů byla potřeba kněží a teologické erudice pocíťována čím dál tím silněji. Až ve 30. letech 13. stol. padlo rozhodnutí zapojit se do universitní výuky v Paříži.²⁶⁵

Vnitrořádovou otázkou také bylo, co vlastně zakladatel chtěl, hledal se étos řádu. Nebylo jasné, jak má řád působit bez kostelů, bez knih a bez škol. *Regula bullata* (1223), která zakazovala vlastnit domy, vyvolala rozpor mezi teorií a praxí. Provinciálové požádali papeže o výklad řehole. Řehoř IX. bullou *Quo elongati* převedl požadavek naprosté nemajetnosti do podoby právního instrumentu „pouhého práva užívání“ majetku, aby mohlo početné řádové bratrstvo vůbec existovat. Jednotliví bratři i celé komunity však přijímali takovéto kroky rozdílně. Postupně se vytvořila početná skupina (bratři komunity), která ochotně přijímala všechny zmírňující výklady řehole tak, jak je umožňovaly různé papežské dokumenty. Snahou Svatého stolce bylo začlenit dosavadní charismatické hnutí do tradičních řádových kultur, a to i za cenu jisté modifikace Františkova ideálu. Mezi těmito bratry převládá názor, že chudoba se vztahuje jen na jednotlivé členy, nikoliv však na korporaci. Oproti tomu vystupovali tzv. zelanti, kteří usilovali o zachování Řehole a Závěti sv. Františka bez jakýchkoliv změn. Odmítali manuální práci s odůvodněním, že je nevhodná pro ty, kteří se věnují péči o duše. Uzavřeli se jakémukoliv vývoji a navíc přijali apokalyptické ideje Jáchyma z Fiore²⁶⁶ (zemřel 1202), který se ocitl na pokraji hereze. Jan XXII. odrodilcům nařídil, aby se vrátili k poslušnosti. Ti, kdo neuposlechli, byli vydáni inkvizici a řada z nich skončila na hranici. Zdálo se, že bratři komunity zvítězili, ale jejich úspěch nebyl jednoznačný a nikdy trvalý. Příkladem je Eliáš di Coppi z Cortony, spolupracovník sv. Františka. Byl to vynikající organizátor a vůdce řádu, který vstoupil do dějin především tím, že zahájil

²⁶⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 143-144.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 160-163.

²⁶⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 144.

²⁶⁶ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 105.

výstavbu velkolepé baziliky sv. Františka v Assisi jako schrány jeho ostatků. Jako laik stranil v řádu laikům, avšak na generální kapitule v roce 1239 řád ovládli kněží a bratr Eliáš byl sesazen. Jinak se ale Františkovu ideálu značně vzdálil – měl družinu pážat, soukromého kuchaře a choval i psy. Navíc byl značně autoritářský. Stavba assiského chrámu – mauzolea – vyvolala a prohloubila rozkol v řadách menších bratří.²⁶⁷

Velikým Eliášovým součastníkem byl sv. Antonín Paduánský. Narodil se roku 1195 v Lisabonu ve šlechtické rodině, kde byl pokřtěn jménem Fernando. V roce 1212 vstoupil do kláštera augustiniánů kanovníků v Lisabonu. Přešel do kláštera Santa Cruz v Coimbře. Tam byl svědkem převozu těl řádových prvomučedníků. Pod dojmem tohoto zážitku přestoupil ještě téhož roku 1220 k menším bratřím do kláštera sv. Antonína v Coimbře a přijal řádové jméno Antonín. Toužil po misiích v Africe, ale nemoc mu v tom zabránila, navíc bouře zahнала jeho loď k sicilským břehům. Tam se dozvěděl o generální kapitule v Assisi (1221), kam se odebral, aby poznal sv. Františka. Byl velkým znalcem Písma a měl vrozené řečnické nadání. Po té, co v roce 1223 při příležitosti kněžského svěcení ve Forli ohromil přítomné skvělou homilií, kterou přednesl bez přípravy, byl pověřen kázat po celé Itálii a v jižní Francii. Příležitostně přednášel i teologii, mezi jinými i v Bologni, Toulouse i jinde. Získal především přezdívku „*kladivo kacířství*“. Dosáhl také na papeži Řehoři IX. sesazení bratra Eliáše z úřadu generálního ministra za nedodržování předepsané chudoby. Nakonec se usadil roku 1227 v Padově, kde těžce onemocněl. Zemřel roku 1231 v nedalekém Arcelle. K jeho počtě byla v Padově vybudována bazilika. Sv. Antonín byl kanonizován již jedenáct měsíců po svém skonu dne 30. 5. 1232 ve Spoletu papežem Řehořem IX., což představuje nejkratší proces svatořečení v dějinách církve.²⁶⁸

Řád menších bratří nemá specializované zaměření jen na určitou činnost. Překonal počáteční nedůvěru ke vzdělání řeholníků a rozhodně hájil správnost oficiálního učení církve proti kacířským hnutím. Proto byl také, vedle dominikánů, často pověřován prováděním inkvizice. Jednou z řádových deviz byla bezpodmínečná poslušnost Svatému stolci, a proto se také menší bratři těšili z přízně nástupců sv. Petra. Řád také rostl. Kolem roku 1282 měl téměř 30 000 členů žijících v 1271 domech.

²⁶⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 144-145.

²⁶⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 143-146.

Roku 1279 podal papež Mikuláš III.²⁶⁹ ve své bulle *Exiit qui seminat* další výklad řehole, kterým se opětovně vrátil k bulle Řehoře IX. Vzal řád v ochranu a potvrdil dosavadní majetkovou praxi, která přisuzovala veškeré hmotné statky Apoštolskému stolci. Ještě významnější výsadu představovala bulla *Ad fructus uberes*, kterou vydal v roce 1281 papež Martin IV. Podle ní byli menší bratři oprávněni vykonávat veškeré pastýřské funkce v libovolné diecézi či farnosti, aniž by museli mít souhlas místních církevních úřadů. To byl ze strany papežského stolce projev absolutní důvěry, zejména vezme-li se v úvahu reálná síla a rozšíření řádu.²⁷⁰

Dalším dokladem výlučného postavení menších bratří byla volba Girolama Masci papežem. Byl zvolen roku 1288, kdy přijal jméno Mikuláš IV.²⁷¹ Zpočátku sice úřad odmítl, ale když byl zvolen znovu, přijal jej. Vyvíjel značné úsilí ve snaze zachovat katolickou víru na Balkáně a také v Etiopii a Arménii.

Menší bratři jako kazatelé a zpovědníci vytvořili díky svému lidovému charakteru řád, který byl velice vhodný pro misie. Již sv. František, kromě svých cest po Itálii, podnikl tři zahraniční misijní výpravy, ale až při poslední dorazil do Egypta a pak do Svaté země. Téhož roku (1219) odjelo pět bratří do Maroka, kde ale byli zavražděni a stali se prvními řádovými mučedníky.

Největším myslitelem řádu menších bratří byl Jan Duns Scotus²⁷² (1265/6 – 1308). Studia absolvoval v Oxfordu a Paříži, kde později i učil. Zatímco sv. Tomáš Akvinský kladl na první místo intelekt, Scotus hlásal primát vůle (voluntarismus). Teologii pokládal za praktickou vědu, jejímž nejvyšším cílem je láska (*caritas*). Byl skeptický vůči teoretickému rozumu a scholastickému dogmatismu. Jeho učení bylo nazváno skotismem a stalo se stejně směrodatné a závazné pro celou františkánskou rodinu jako nauka sv. Tomáše Akvinského²⁷³ (tomismus) pro dominikány.²⁷⁴

Boj mezi Apoštolským stolcem a stoupenci přísné observance trval po celé 14. stol. Navíc došlo k dalšímu štěpení v rámci komunitního křídla, které se kolem roku 1350 začalo

²⁶⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

²⁷⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 148.

²⁷¹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

²⁷² LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 116-117.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 158.

²⁷³ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 158.

²⁷⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 149.

nejprve v Umbrii, dělit na konventuály (tj. na ty, kteří akceptovali vlastnictví majetku, příjmů i pozemků a přijali novou tradici) a na observanty, kteří se pokoušeli zachovávat starou tradici, tj. řeholi sv. Františka bez pozdějších papežských koncesí a interpretací, a nemajetnost jednotlivců, konventů i celého řádu. V roce 1517 papež Lev X. svolal do Říma mimořádnou generální kapitulu všech směrů a proudů řádu menších bratří. Na této kapitule odmítli konventuálové (zvaní podle výstavních konventů, které si stavěli) oficiálně přijmout reformu a postavit do čela řádu generálního ministra z řad observance. Papež tehdy vyhlásil jejich odloučení s tím, že hierarchickým představitelem františkánské rodiny budou napříště představení observance. Konventuálové místo toho dostali právo zvolit si svého generálního magistra, jehož volba však podléhala schválení generálního ministra celého řádu menších bratří. Rozdělení de facto se tak změnilo v rozdělení de iure. Při rozdělení přešla většina (asi 30 000) menších bratří k observantům a menšina (asi 20 000) ke konventuálům. Všechny přísnější observance byly sloučeny v jeden řád, dnes známý jako františkáni. Konventuálové, jinak zvaní minorité, se brzy zbavili dozoru ze strany observantů, což formálně potvrdila i změna titulu jejich generálního představeného – z *Magister generalis* na *Ministr generalis*.²⁷⁵

Dalším členem řádu, který usedl na papežský stolec, byl Felice Peretti, který přijal jméno Sixtus V.²⁷⁶ Narodil se v roce 1520 v Grottammare u Ancony jako syn zemědělského dělníka. V roce 1549 získal doktorát teologie a působil jako kazatel v Sieně, Římě, Perugii a v Janově. Byl inkvizitorem v Benátkách. V roce 1571 se stal biskupem fermským. Papežem byl zvolen 24. 4. 1585. Zavedl všude pořádek, potíral loupežnictví a obnovil právo. Celá Itálie se stala jeho vlivem bezpečnější. Staral se o ekonomiku, finance i průmysl. Zanechal po sobě v Andělském hradě 4,5 milionu scudů ve zlatě. Tato suma byla shromážděna pro opětovné dobytí Svaté země, na boje proti Turkům a pro potřeby obyvatel v době moru či hladu. Mimoto rozšířil vatikánskou knihovnu. Za jeho pontifikátu byla dokončena kupole baziliky sv. Petra, byly postaveny čtyři obelisky, zřízeny nové vodovody, stejně jako špitál pro 2 000 osob při Sixtově mostě. V roce 1588 zreorganizoval papežské úřady, když ustanovil 15 stálých kongregací, které v podstatě fungovaly až do reformy v letech 1962 – 1965 a stanovil počet kardinálského kolegia na 70 členů.²⁷⁷

V roce 1769 dosedl na Stolec svatého Petra další menší bratr, Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli, řeholním jménem Lorenzo, který přijal jméno

²⁷⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 150-151.

²⁷⁶ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 333.

²⁷⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 152.

Klement XIV.²⁷⁸ Narodil se 31. 10. 1705 v Sant'Arcangelo u Rimini v rodině venkovského lékaře. Jeho pontifikát je poznamenán především tím, že ustoupil nátlaku velmocí a po třech letech váhání zrušil řád Tovaryšstva Ježíšova. Připravil se tak o účinnou zbraň proti narůstajícím útokům tzv. osvícenců. Zrušení jezuitského řádu znamenalo velkou ránu pro evropské vzdělání. Jediné země, které odmítly Ježíšovo Tovaryšstvo zrušit, byly protestantské Prusko a pravoslavné Rusko. Jinak konec 18. a počátek 19. stol. zasadil minoritům těžkou ránu v podobě sekularizací, s jejímiž následky se řád dodnes nevyrovnal.

V roce 1909 vydal papež Pius X. apoštolský list *Septimo iam pleno*, jímž prohlásil všechny tři větve I. řádu sv. Františka (tj. *minority*, *františkány* a *kapucíny*) za zcela rovnocenné a všechny tři generální ministry za nástupce sv. Františka, protože všechny tři řády jsou větvemi jednoho stromu.

Mimořádnou osobností řádu se stal svým bezprecedentním činem sv. Maxmilián Maria Kolbe. Narodil se v polské vsi Zdunska Wola dne 7. 1. 1894 a v sedmnácti letech vstoupil do řádu minoritů a po sedmi letech přijal kněžské svěcení. V letech 1930 – 1936 pobýval na misiích v Japonsku. Dne 17. 9. 1940 byl zatčen, ale pak zase propuštěn. Po druhém zatčení (17. 2. 1941) putoval do Osvětimi, kde si dobrovolně vyměnil místo s důstojníkem polské armády Františkem Gajowniczekem, otcem dvou dětí, ve skupině náhodně vybraných vězňů určených pro smrt v hladomorně. Vydržel ze všech nejdéle a po třech týdnech byl dne 14. 8. 1941 usmrcen fenolovou injekcí a jeho tělo bylo vhozeno do spalovací pece. Blahoslaven byl papežem Pavlem VI. v roce 1971 a svatořečen Janem Pavlem II. dne 10. 10. 1982.

Dnes se řád zaměřuje na misie, na ekologická hnutí ve smyslu výchovy v duchu sv. Františka k zodpovědnému přístupu k přírodě a všemu stvoření a také na studium, zejména v řádovém mezinárodním centru Seraphicum v Římě. Od roku 2004 působí malá sedmičlenná mezinárodní komunita bratří minoritů v tureckém Istanbulu, kde se věnuje mezináboženskému dialogu, modlitbě a službě chudým.

Řád má dnes na 4 600 členů, z toho asi 2 700 kněží, kteří žijí ve více než 670 konventech podle řádové konstituce naposledy upravované dne 4. 10. 1984. Řád minoritů dal světu dva církevní učitele (sv. Antonína Paduánského a sv. Bonaventuru)²⁷⁹, tři papeže,

²⁷⁸ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 333.

²⁷⁹ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 158.

jednoho vzdoropapeže, množství kardinálů, arcibiskupů, biskupů, stejně jako učenců a pedagogů.²⁸⁰

Dějiny řádu v českých zemích

Příchod minoritů do českých zemí je obestřen nejasnostmi. Tradice uvádí buď letopočet 1225 nebo 1228, tedy před rokem 1230. Usazení minoritů u sv. Jakuba v Praze v roce 1232 pak tedy nepředstavuje počátek působení řádu v českém prostředí. Zatímco v Itálii řád vznikl spontánně tak říkajíc „zdola“, u nás byl zaváděn „shora“, tj. královskou rodinou jako již uznávaný a respektovaný řád. První přišli řeholníci z Německa na pozvání krále Václava I. nejspíše roku 1228.

Asi roku 1239 vytvořili konventy menších bratří v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Polsku samostatnou česko-polskou provincii, která měla roku 1260 třicet klášterů a byla rozdělena do 9 kustodií. V roce 1268 vznikla mezi Čechy a Poláky národnostní roztržka. V jejím důsledku pak byli provinciálové po 24 letech jmenováni generálním ministrem řádu. V letech 1344 a 1384 byly snahy provincii rozdělit neúspěšné. A tak česko-polská provincie vydržela pohromadě až do roku 1517.

Asi roku 1244 přišli do Čech první kacíři (nejspíše valdenští), proti nimž ustanovil papež Alexandr IV. roku 1257 na žádost Přemysla II. Otakara²⁸¹ dva brněnské menší bratry za inkvizitory. O něco později přišli i flagelanti a bekyně. Pro svou teologickou erudici a kazatelskou kvalifikaci byli menší bratři, vedle stejně zdatných dominikánů, využíváni Svatým stolcem k eliminaci bludařských hnutí.

Koncem 13. stol. vypukl v křesťanském světě spor mezi diecézním klérem a žebravými řády o pohřby a odkazy s tím spojené. Kompromisní řešení přinesla roku 1300 bulla *Super cathedram* papeže Bonifáce VIII. Ten povolil medikantům kázat jen tehdy, když se nekázalo ve farních kostelech, zpovídat jen se souhlasem místních biskupů a nařídil medikantům odevzdávat jednu čtvrtinu příjmů z pohřbů a odkazů příslušnému faráři. V Čechách se spor, který probíhal dost nevybíravým způsobem, rozhořel velkou silou roku 1331. Lid dával přednost teologicky vzdělaným řeholníkům (minorité, dominikáni, augustiniáni), avšak biskup Jan IV. z Dražic se postavil na stranu svého diecézního kléru.

²⁸⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 154-155.

²⁸¹ KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 146, 156, 172.

Nepokoje dokonce podnítil, když dal roku 1331 zatknout dva minoritské kazatele, kteří proti němu vystoupili. Potyčky se přenesly z kostelů do ulic, kde se proměnily v krvavé rvačky. Korunní princ Karel ale zasáhl a spolu s biskupem Dražicem donutili obě strany k narovnání v duchu a ve smyslu bully *Super cathedram*.

Až do vypuknutí husitských válek existovala v Praze u sv. Jakuba řádová kolej, která byla za Karla IV.²⁸² začleněna do nově zřízené pražské university. Husitství přineslo, stejně jako ostatním řádům, i minoritům zkázu a rozvrat. Definitivně zanikly konventy v Praze Na Františku, v Benešově, v Žatci, v Novém Bydžově, ve Vysokém Mýtě a v Čáslavi.²⁸³

V roce 1517 se rozpadla stará česko-polská řádová provincie. Moravské konventy připadly provincii rakouské a v tomto svazku přetrvaly až do roku 1732, kdy se osamostatnily. Polsko zformovalo vlastní provincii. Konventy v Čechách, Kladsku, Lužici a v Dolním Slezsku měly málo řeholníků, a tak byly v letech 1517 – 1627 řízeny generálními komisaři.

Po bitvě na Bílé hoře došlo k úspěšnému obnovení řádové bohoslovecké koleje při konventu sv. Jakuba v Praze. V tomto období se začaly množit stížnosti na italské řeholníky, kteří se nedokázali sžít s novým prostředím a podlamovali kázeň v konventech. Proto nařídil roku 1655 císař Ferdinand III., že žádný cizinec nesmí být ani provinciálem, ani představeným některého kláštera, a také nařídil vypudit z české provincie ty italské řeholníky, kteří se oddali zahálce.²⁸⁴

V roce 1732 se moravské konventy odpoutaly od rakouské provincie a vytvořily samostatnou provincii moravskou, která existovala až do roku 1822. Tato provincie sv. Cyrila a Metoděje byla rozdělena na 3 kustodie. V 18. stol. byla česká provincie rozdělena na 4 kustodie s 18 konventy. V roce 1733 byly české konventy přeplněny menšími bratry ze Slezska, kteří zabírali místo českým konventuálům a novicům. Rovněž provinciálové té doby byli především německé národnosti. Čeští minorité si stěžovali u císaře Karla VI., u generálního ministra v Římě a u pražského arcibiskupa. Všem vyjádřili prosbu, aby byly české kláštery odděleny od slezských konventů. A tak roku 1754 došlo k oddělení slezských konventů od české provincie a vytvoření vlastní provincie slezské. Jednalo se o tu část

²⁸² FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 298-299.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 189-193.

²⁸³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 163-164.

²⁸⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 165.

Slezska, která připadla roku 1742 k Prusku. Tato slezská provincie zanikla roku 1810 v důsledku sekularizace. Okleštěná česká provincie trvala až do roku 1822. Tehdy došlo ke spojení sedmi konventů na našem území v českou, resp. česko-moravsko-slezskou provincii sv. Cyrila a Metoděje, která byla podle jednotlivých zemí rozdělena do třech kustodií. Početně měl řád v českých zemích 43 členy.²⁸⁵

Po pádu monarchie byla v roce 1919 konstituována nová československá řádová provincie sv. Cyrila a Metoděje, do níž spadaly vedle tří českých, dvou moravských a dvou slezských konventů i slovenské řádové domy, které vytvořily zvláštní slovenskou kustodii. Až do likvidace klášterů komunisty měli minorité v českých zemích 47 členů.²⁸⁶

Nejdůležitějším úkolem minoritů je společný život a duchovní obnova. Prioritami jejich činnosti je především práce ve farnostech, péče o poutní místo Panny Marie Bolestné ve Cvilíně, vydávání časopisu *Immaculata* s mariánskou tematikou v duchu sv. Maxmiliána Kolbeho a také práce s mládeží (organizace prázdnin, poutí apod.)

Zajímavý je i architektonický projev minoritských konventů v českých zemích. Až na dvě výjimky (Pardubice, Kukleny) mají nebo měly všechny konventy středověký základ. Tvořily součást městské aglomerace, často při hradbách a jen na malé ploše, protože si řeholníci nekladli nárok na zahrady. Čím je chrám menší, tím je mladší. Věže se vyskytují jen výjimečně.²⁸⁷

Kulturní a historický přínos

Řád menších bratří (v to počítaje i enormní množství františkánských větví a odnoží, včetně kapucínů) prošel ve své historii tolika reformami, jako žádný jiný řád katolické církve. V každém období vznikalo nové odštěpení řádu sv. Františka, ale menší bratři vždy přispívali k rozvoji křesťanské kultury každé doby. Lze říct, že sv. František²⁸⁸ svou pokorou a skromností změnil svět a obohatil křesťanskou spiritualitu o ekologický rozměr. Objevil pro svět všechny živé tvory i stvořené věci jako dílo Boží. Ukázal, že člověk není pánem tvorstva,

²⁸⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 166.

²⁸⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 167.

²⁸⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 168.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 53-54.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1.*, s. 160-161.

²⁸⁸ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 83-86.

ale jen jeho správcem, který nese za tento svět velikou zodpovědnost. Právem je patronem ekologů a ochránců zvířat.

Sv. František utvářel svou osobností svůj řád daleko více než sv. Dominik řád kazatelů. Podařilo se mu totiž objevit povolání křesťana - laika. Skloubil touhu po evangelijní chudobě směrem ke zcela novému křesťanskému způsobu života žebravých řádů, přičemž se dokázal vyvarovat kacířství. Zřekl se sice klášterní tradice (monastismu), tj. života v izolaci a klauzuře, ale spojil klášterní ctnosti (chudobu, čistotu a poslušnost) s aktivním životním stylem mezi lidmi. Nové prožívání *vita apostolica* mělo ve své době veliký ohlas a v dějinách pak nemenší dopad. Svým angažovaným životem založil nový systém dobročinnosti (milosrdné skutky, zájem o chudé, nemocné, včetně malomocných) a vytyčil nový sociální vzor (láska k lidem, zejména chudým). Sv. František také založil tradici stavění jesliček a jeho *Píseň bratra Slunce* je považována za první velkou báseň italské literatury.

Minorité rozvinuli skotistickou scholastiku a dali světu i řadu vynikajících geografů, historiků a hudebních skladatelů. Zakládali špitály, leprosária i nalezince. Roger Bacon, zakladatel optiky, je pokládán za spoluobjevitele brýlí.²⁸⁹

---

²⁸⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 223-224.
JIRÁSKO, L. *Cirkevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 53-54.

3.5.3 Františkáni, řád menších bratří

Spiritualita a zaměření

Spiritualita františkánů vychází ze stejných kořenů jako u minoritů. Spočívá ve společném životě a usilovné snaze žít co nejděleji podle evangelia při zachování opravdové chudoby a poslušnosti. Františkáni se drží řehole sv. Františka *sine glossa*, tj. bez výkladů a dodatků. Důsledně odmítají držbu majetku, protože prostřednictvím evangelní chudoby hledají spojení s Kristem. Žijí ze své práce a z vyžebnaných almužen.

V minulosti nesměli mít vůbec žádné peníze, a tak v řádových kostelech chyběly i pokladničky. Veškerý majetek náležel formálně Svatému stolci a nakládání s penězi prováděli světské osoby, které měli na starosti finanční hospodaření konventů. Jedním ze základních prvků františkánské spirituality je fraternita, která se liší od pojetí jiných řeholních komunit. Fraternita, podle sv. Františka z Assisi, je všude tam, kde jsou bratři shromážděni kolem Ježíše. Důležitým prvkem řádové spirituality je modlitba růžence.

Řád nemá specializované zaměření na určitou činnost. Svůj apoštolát vykonávají prostřednictvím misí (doma i v zámoří), kázání (mezi věřícími i nevěřícími) a konání exercicií. Činnost řádu je tedy spravována podle aktuálních místních potřeb. Proto působí členové řádu i v duchovní správě (pastoraci), v nemocnicích, vězeních a všude, kde je jich třeba.

Řádová spiritualita se odrážela i v architektuře, která byla velice prostá a často v městské zástavbě i stísněná. Až do 15. stol. bývaly jejich kláštery stavěny spíše ve volnějším prostoru, což umožňovalo zřizování velkých zahrad. V průčelí chrámu zpravidla chybějí věže.²⁹⁰

Organizace a struktura řádu

Je obdobná jako u minoritů. Generální kapitula řádu se schází zpravidla jedenkrát za tři roky. V čele řádu stojí generální ministr (*Minister generalis totius Ordinis S. Francisci*), který byl původně volen doživotně, dnes zpravidla na šest let. Jeho nejbližšími

²⁹⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 227-228.

spolupracovníky je dvanáct generálních difinitorů, kteří zastupují dvanáct jazykových a regionálních oblastí zvaných obvod a vytvářejí generální difinitorium. Vedení řádu sídlí v Římě. V dogmatických věcech byl řád pod dohledem kardinála-patrona, kterého ustanovoval papež.

V čele provincie stojí provinciální ministr se svým provinciálním difinitorem. Před rokem 1517, kdy došlo k osamostatnění františkánů, měl představený provincie, tehdy ještě v době jednotného řádu menších bratří, titul *vicarius provincialis*. V čele konventu stojí kvardián, menší řeholní domy se nazývají rezidence nebo hospice a jsou vedeny superiorem nebo praesesem.²⁹¹

Dějiny řádu

Formálně jednotný řád menších bratří zůstal de facto od svého počátku vnitřně rozdělen v otázce přísného dodržování řehole sv. Františka a pojmání chudoby. Ani úsilí generálního ministra sv. Bonaventury²⁹² nevedlo ke shodě ohledně životního stylu členů řádu. I když byli spirituálové jako heretici násilně potlačováni, některé proudy jejich hnutí přetrvaly i po roce 1317, kdy byla jejich praxe odsouzena Svatým stolcem. Spirituálem byl i Pietro Rainalucci (di Corbario), který se krátce stal vzdoropapežem Mikulášem V.²⁹³

Mnohem důležitější však byli tzv. zocolati (tj. bosáci), kteří stáli u kolébky observace. Ta se pokoušela zachovávat řeholi sv. Františka bez výkladů a interpretací. Zatímco v roce 1373 se takto žilo v 10 kláštorech, roku 1414 se již jednalo o 34 kláštery. Na počátku 15. stol. vstoupily do observantské kongregace řádu sv. Františka čtyři osobnosti, později nazvané „sloupy observace“, které radikálně ovlivnily další vývoj tohoto reformního hnutí. Byli to sv. Bernardin Sienský, sv. Jan Kapistrán, sv. Jakub z Marky a bl. Albert ze Sarteanu. Prvním krokem k osamostatnění byla volba představeného francouzských observantů v roce 1415, byť zůstal formálně podřízen generálu menších bratří. Tento nový přísný směr byl schválen kostnickým koncilem, který dal jeho stoupencům i jméno - observanti – a povolil jim volit si vlastní provinciální vikáře.²⁹⁴

²⁹¹ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 55.

²⁹² LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*, s. 109-111.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 158.

²⁹³ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

²⁹⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 231-232.

V celé rodině sv. Františka panovala velká roztržičnost i rivalita. Selhala řada pokusů Svatého stolce sjednotit řád, který byl již dávno rozdělen *de facto*, nikoli však *de iure*. V roce 1446 totiž papež Evžen IV. potvrdil bullou faktickou nezávislost observantů na dosavadním řádovém vedení, a tak zůstali jen formálně v jakési volné federaci v rámci jednoho řádu. Apoštolským breve Julia II. z roku 1506 byly v řádu povoleny jen kongregace konventuálů a observantů. Řada odštěpených hnutí však žila dál svým životem. Úspěšný byl až papež Lev X., který roku 1517 svolal na mimořádnou generální kapitulu konventuály, observanty i všechny reformní skupiny. Odhaduje se, že se v Římě tehdy sešlo na 4 000 řeholníků. Na této kapitule konventuálové odmítli přijmout reformu a postavit do čela řádu jako generálního ministra zástupce observantů. Lev X. tedy vyhlásil jejich odloučení s tím, že hierarchickým představitelem (tedy nástupcem sv. Františka) menších bratří budou napříště představení observance. Generál konventuálů musel odevzdat řádovou pečeť a konventuálové byli vyloučeni z volby generálního ministra celého řádu. Místo toho dostali právo volit si svého vlastního představeného, jehož volba však podléhala schválení generálního ministra celého řádu menších bratří. Tato povinnost však brzy přestala být uplatňována. Po rozdělení menších bratří se asi 30 000 bratří přihlásilo k observantům a 20 000 jich zůstalo u konventuálů.²⁹⁵

Proces sjednocování jednotlivých reformních větví nebyl však úplně hladký a bezproblémový. Lev X. nařídil, aby se volba generálního ministra konala každý šestý rok a aby se ve funkci střídali zástupci cismontánské a ultramonánské větve. Do cismontánní řádové rodiny náležely konventy v Itálii, Rakousku, Uhrách, Čechách a v Polsku, stejně jako kustodie ve Svaté zemi, zatímco do ultramontánní rodiny pak kláštery ze Španělska, Francie, Německa, severovýchodních zemí a Ameriky.

Dne 16. 11. 1532 schválil papež Klement VII.²⁹⁶ bullou *In suprema* další reformní hnutí, opětovně volající po návratu k počátkům. Šlo o kapucínskou reformu, zatím v rámci řádu observantů. Zvláštní skupinu tvořili tzv. hyberni, irští františkánští observanti, kteří byli vyhnáni z vlasti anglickou královnou Alžbětou I.

Observantem byl i Francesco della Rovere, který se stal papežem Sixtem IV. Narodil se 21. 7. 1414 v Celle u Savony. Jako řeholník vyučoval filosofii a teologii. Byl provinciálem v Ligurii a nakonec generálním ministrem. Šlo o člověka zcela bezúhonného, ale slabého, který se snažil vyhovět, a tak se stávalo, že byl využíván a zneužíván nepoctivci. Aby měl

²⁹⁵ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 233.

²⁹⁶ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 218.

nějakou jistotu, obklopil se příbuznými. Nechtěně přispěl i k zesvětštění papežského dvora. Roku 1478 schválil tento pontifik také španělskou inkvizici, zřízenou Ferdinandem Aragonským. Později ale španělské inkvizitory káral za přílišnou tvrdost. Velice přál žebravým řádům a dominikánům i menším bratřím zvýšil jejich privilegia. Snažil se proto eliminovat spory mezi tomisty a skotisty. Do dějin se však zapsal především jako stavebník, který změnil podobu Říma. Dal postavit nové chrámy v renesančním stylu, roku 1473 vybuďoval Sixtinskou kapli, dále řadu mostů přes Tiberu, mnoho paláců a také vodovod. Ve Vatikánu zřídil archiv a také novou knihovnu. Zasloužil se i o vydláždění římských ulic. Do svých služeb povolal vynikající umělce své doby, mezi jinými i Sandra Botticelliho.²⁹⁷

Zvláštní kapitolu dějin františkánů tvoří misie. První řeholníci vstoupili na půdu Nového světa v září 1493 při druhé Kolumbově výpravě. Z velké části to byli menší bratři, kteří založili v roce 1512 svou první zámořskou provincii a začali misijně působit. Bohatou misijní činnost rozvíjel řád i v Africe, zejména v Egyptě a v Habeši. Do Indie připluli portugalské františkáni již s loďstvem Vasca de Gamy. V 70. letech 16. stol. se dostali na Filipíny a odtud do Číny, kde první pokusy z let 1579 a 1582 nebyly úspěšné a pak do Japonska, kde bylo 5. 2. 1597 popraveno ukřižováním šest františkánů. V 16. stol. začal řád působit v Ekvádoru, pak i v Chile, Brazílii a v Mexiku. Na území dnešních USA postupovali františkáni do Nové Kalifornie, kde dokázali přimět indiánské kmeny, aby se usadily a věnovaly se zemědělství. Ve druhé polovině 18. stol. pronikli františkáni dále po tichomořském pobřeží, kde založili osady San Blas, Monterrey a hlavně San Francisco.

Protestantská reformace přinesla řádu nejenom mnoho potíží, ale i řadu obětí. Tridentský koncil pak stanovil, že požadavek naprosté chudoby se má vztahovat jen na františkány a na kapucíny.²⁹⁸

Nové rozkladné ideje přinesly ve Francii revoluci, která řádu nejenom zrušila všechny kláštery, ale 130 členů řádu skončilo pod gilotinou. Okleštění činnosti přinesly i josefínské reformy ve střední Evropě. Naproti tomu byla roku 1879 zřízena v Severní Americe řádová provincie s dvaceti řeholními domy. V polovině 19. stol. měl řád téměř 15 000 členů a byl nejsilnějším mužským řádem katolické církve.²⁹⁹

²⁹⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 234-235.

²⁹⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 235-236.
VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 108.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 222-225.

²⁹⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 238.

Postupně vzniklo dnes klasické rozdělení františkánské rodiny na tři větve: minorité, františkáni a kapucíni. Papež Pius X. pak roku 1909 ve svém apoštolském listě *Septimo iam pleno* deklaroval, že tři větve I. řádu sv. Františka se ustavují *in perpetuum* jako Menší bratři Leoninské unie (františkáni), Menší bratři konventuálové (minorité) a Menší bratři kapucíni a že všichni tři generální ministři jsou nástupci sv. Františka, protože všechny tři řády představují tři větve jednoho stromu.

V roce 1921 měl řád kolem sta provincií a kustodií s téměř 18 000 řeholníky. Na přelomu tisíciletí měli františkáni více než 2 800 domů se stejným počtem řeholníků (18 000), z nichž 12 000 bylo kněží. To stavělo františkány na druhé místo (po Tovaryšstvu Ježíšovu) mezi řády katolické církve, co do početnosti členské základny.

Řád františkánů dal světu velké množství vynikajících a obětavých mužů, a to nejen v minulosti. Dokladem může být hrdinská smrt kaplana newyorského hasičského sboru Mychala Judge, který zemřel 11. 9. 2001 v troskách Světového obchodního centra v New Yorku. Příkladem je i jedenadevadesátiletý františkánský kněz abbé Pierre, který v průzkumu veřejného mínění uskutečněném pařížským deníkem *Journal du Dimanche* v roce 2003 získal v pořadí již posedmnácté vítězství v anketě o nejoblíbenější osobnost v zemi. Vysoce sekularizovaná francouzská společnost oceňuje zakladatele organizace Emauzy na pomoc chudým a bezdomovcům a vzdává takto hold jeho celoživotní a neúnavné práci na poli sociální spravedlnosti.

Zcela výsadní postavení měli a mají menší bratři ve Svaté zemi. Do Jeruzaléma přišli poprvé roku 1228. Papež Mikuláš IV.³⁰⁰ požádal sultána, aby povolil skupině latinských kněží bohoslužby v kostele Božího hrobu. Sultán souhlasil, a protože byl papež menším bratrem, vyslal tam malou skupinku svých spolubratrů. Neměli žádný konvent a museli žít v ubytovně pro poutníky. Sultán si byl vědom mírumilovnosti a bohabojnosti následovníků sv. Františka, a proto roku 1309 vydal glejt, jímž potvrdil „řeholníkům v klášteře na Sionu, u Svatého hrobu a v Betlémě všechny výsady, které jim propůjčili předchůdci“. Sionský kostel se stal střediskem menších bratří ve Svaté zemi. Bullou z roku 1342 potvrdil papež Klement VI. postavení menších bratří ve Svaté zemi a svěřil jim úřad Kustodie Svaté země. Představený úřadu, kustod, se stal jediným zástupcem (jakýmsi konzulem) Svatého stolce ve Svaté zemi. Menší bratři se starali o poutníky i tím, že vyřizovali jejich záležitosti s mamlúckým

³⁰⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 332.

místodržícím. Starali se o jejich ubytování i stravování a poskytovali rovněž duchovní a průvodcovské služby po svatých místech. Poutníci směli přijíždět, ale nesměli obracet mohamedány na křesťanskou víru. Kustod Svaté země měl z papežova pověření plnou svrchovanost nad všemi tam pobývajícími křesťany.

Po mnohých peripetiích se v roce 1559 menší bratři nastěhovali do nově upraveného kláštera sv. Salvátora. Přenesli tam i svoje hlavní sídlo. Představený kláštera i nadále používal titulu kustoda, což platí dodnes, byť monopol františkánů na poskytování služeb poutníkům skončil ve 20. stol. Od počátku 17. stol. vodili františkáni poutníky po *Via Dolorosa* (Křížová cesta) s osmi zastaveními. V Evropě se ustálil počet čtrnácti zastavení, ale až v 19. stol. bylo dalších šest zastavení přidáno i v Jeruzalémě.³⁰¹

Z řádu menších bratří vzešel i papež Sixtus IV., který byl před tím generální ministr řádu a kardinál.³⁰²

Dějiny řádu v českých zemích

Striktně vzato by měly dějiny františkánů začínat až od roku 1517, kdy se jako řád oddělili od minoritů a osamostatnili se. Nicméně jejich historie je mnohem delší. Samo pojmenování františkáni se objevuje již v 15. stol. a v češtině se vžilo pro označení observantů, jinak byli většinou zvaní jako bosáci sv. Františka. Na Moravě a ve Slezsku se jim říkalo bernardini (podle Bernarda Sienského). Zdá se, že přísnější dodržování řehole sv. Františka bylo již praktikováno v klášteře Na Františku, protože sv. Anežka³⁰³ by k sobě sotva povolala zastánce mírnějšího směru (ti sídlili u sv. Jakuba). Zcela zásadní vliv na rozšíření přísné observance v českých zemích měl sv. Jan Kapistrán, který byl roku 1451 vyslán papežem do Čech jako misionář s cílem pokusit se obrátit husity. Navzdory tomu, že mu bylo již 65 let, procestoval velkou část země a odvedl úžasný kus práce. Doprovázelo ho dvanáct spolubratrů, kteří mu vytvářeli potřebné zázemí. Latinská kázání byla vždy na místě tlumočena do příslušného národního jazyka. Jeho kázání měla obrovský účinek, navíc umocněný řadou zázraků (uzdravení hluchých, němých, chromých a slepých).

Při druhé misii roku 1454 navštívil bezpečně znovu Brno, Olomouc a Znojmo. Návštěvy dalších míst jsou nejisté. Nicméně buď přímo nebo nepřímo se zasloužil o založení

³⁰¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 231-241.

³⁰² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 253.

³⁰³ PÍŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 85-101.

observantských konventů v Brně, Olomouci, Opavě, Vratislavi, Hlubčicích, Jemnici, Tachově a Kadani. Odhaduje se, že jeho vlivem se vrátilo do lůna církve asi 16 000 lidí.

Přímým důsledkem Kapistránovy³⁰⁴ mise bylo odštěpení prvních observantských klášterů od bratří konventuálů 8. 9. 1452, kdy ve Vídni vznikl nový rakousko-česko-polský vikariát observantů. Čítal přes 20 klášterů s více než 800 bratry. V roce 1467 došlo k dalšímu dělení. Rozsáhlý vikariát byl rozdělen na generální kapitule v Mantově na provincie rakouskou a polskou a na komisariát českých zemích, přičemž i tento komisariát byl v roce 1469 povýšen na provincii, v níž se nacházelo 12 klášterů. V roce 1493 měla tato provincie již 27 klášterů a 687 bratří, čímž početně převyšovala ostatní katolická řeholní společenství v českých zemích. Obě provincie (konventuálů i observantů) byly na sobě nezávislé de facto (od roku 1517 i právně a formálně). Po rozdělení řádu v roce 1517 se formálně osamostatnila i česká provincie. V roce 1525 byla rozdělena na tři kustodie (českou, moravskou a slezskou).

Konec 15. a celé 16. stol. nebyly pro řád příznivé. Vládl v něm neklid a rozpolcenost a v důsledku Lutherovy reformace se po roce 1524 množily případy odpadlictví, zejména v kláštorech s řeholníky německé národnosti. V letech 1524-1533 odpadlo k luterství celkem 114 bratří. V Čechách byl dopad reformace mezi řeholníky relativně malý, ale nedostávalo se dorostu. V roce 1545 měl řád tak málo členů, že bylo obtížné vyměňovat představené konventů. Důvodem byly i morové rány (1496, 1507 a 1521), které zdecimovaly počty řeholníků. V roce 1570 udeřil znovu mor, který v české provincii přežilo pouhých 17 bratří v pěti domech. Česká provincie stála na pokraji zániku, ale dostalo se jí pomoci ze strany katolické šlechty i ze zahraničí, odkud přicházeli cizí řeholníci (Itálie, Polsko). V roce 1603 provedl vizitaci generální představený františkánů Francesco Sousa, který připravil podmínky pro příchod řádu do Prahy k Panně Marii Sněžné. Příslušníci několika evropských národů však byli v době vpádu Pasovských roku 1611 vyvražďeni. V říjnu téhož roku byl ale konvent znovu osazen. Za třicetileté války byli útrapami doby zasaženi i františkáni, přesto bylo na provinciální kapitule roku 1627 konané v Brně rozhodnuto, že provincie bude reformována. Dále bylo stanoveno, že řeholníci přijmou na místo názvu observanti nové označení – Menší reformovaní bratři sv. Františka. A roku 1631 bylo zakázáno nosit vousy. Obnova klášterního života podle statut františkánů – reformátů proběhla ve všech kláštorech na našem území v letech 1634 – 1657. Roku 1657 bylo v provincii 15 klášterů a řád měl 332 členy.

³⁰⁴ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 53.

V roce 1630 přišli do Prahy irští františkáni, kteří přispěli k rozvoji filosofické a teologické vzdělanosti v českém františkánském prostředí. V roce 1636 otevřel kardinál Harrach seminář pro výchovu světského kněžstva, kde přednášeli v letech 1657 – 1670 jak františkáni od Panny Marie Sněžné, tak i hyberni. V 17. stol. vzniklo mnoho nových řádových domů. Ve druhé polovině 17. stol. rostlo v rámci provincie napětí mezi českými a německými členy řádu. V roce 1675 Češi žádali, aby funkce provinciála byla alespoň střídavě obsazována Čechem a Němcem. Po třicetileté válce bylo řádové centrum přesunuto do Prahy, kde byl v roce 1664 prohlášen provinciální bohoslovecký ústav za generální studium.

Prestiž dodala řádu i obětavost jeho členů při morových ranách v letech 1618 a 1713. Největšího rozmachu dosáhla česká provincie na sklonku 20. let 18. stol., kdy měla 30 klášterů s asi 1 000 řeholníky. V roce 1738 musela dokonce provinciální kapitula v Praze omezit přijímání nových členů, aby mohla být i nadále dodržována zásada, že každý bratr má svou celu. Provinciální kapitula v Bechyni roku 1673 vymezila hranice obvodů pro sbírky almužen - jen Praha směla žebrať po celé provincii.

Čeští františkáni se zúčastňovali i zámořských misí. Nejvýznamnějšími misionáři se stali Jakub Josef Říman a Remedius Václav Prutký, kteří působili v Egyptě a Habeši a zanechali pozoruhodné latinsky psané cestopisy. Čeští františkáni se dostali také na Balkán, Rus, do Malé Asie, Svaté země a do Číny.

V období baroka se františkáni zasloužili v návaznosti na svěřený úkol správy svatých míst o rozšíření kultu Božího hrobu (Olomouc, Votice, Slaný) a křížové cesty, čímž chtěli přenést část Svaté země každému člověku kdekoliv na světě. Za války o rakouské dědictví odtrhl Bedřich II. Pruský značnou část Slezska, jejichž 10 klášterů bylo vyčleněno z české provincie a došlo k utvoření samostatné slezské provincie sv. Hedviky. České provincii zůstalo zbylých 20 klášterů, čímž se výrazně počeštila. V roce 1774 byly v provincii 22 domy s 659 řeholníky.

Další pohromou byl Josef II.³⁰⁵ a jeho sekularizace, při níž zrušil františkánům konventy v Olomouci, Kroměříži, Znojmě, Brně a v Opavě a také hyberny v Praze. Některé jiné kláštery byly sice císařem zrušeny, ale na intervence řádových představených a vlivných patronů došlo k jejich obnově (Cheb, Slaný, Skalka). Panovník však snížil počet členů

³⁰⁵ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 244.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.*, s. 159-169.

v nezrušených konventech - v Praze na 18, jinde nejčastěji na 12. V roce 1790 zakázal Josef II. žebravým mnichům vybírat almužny a zrušil menší nadace, čímž zasáhl do podstaty života nejen menších bratří. V roce 1790 tak bylo v provincii 19 domů, ale počet členů řádu byl snížen na polovinu. Bylo sekularizováno na 200 řádových kněží, kteří byli posláni na fary. V konventech byl násilně zaveden *numerus clausus*. Po smrti tzv. osvíceného panovníka byl odvolán zákaz přijímat novice.

V roce 1835 měla česká provincie 170 členů a v roce 1893 to byl 121 řeholník. Nejvíce bratří bylo u Panny Marie Sněžné v Praze, kde byl provincialát, jinde pak dva, tři, maximálně čtyři řeholníci. Provincie se těžko vyrovnávala se zánikem Rakouska a s novými poměry v ČSR. Za druhé světové války bylo internováno celkem šest františkánů; z toho dva zemřeli. V roce 1938 bylo násilně odděleno šest konventů (Cheb, Tachov, Kadaň, Hostinné, Moravská Třebová a Hejnice), pro které byl vytvořen tzv. sudetský komisariát. Dekretem Svatého stolce za dne 30. 7. 1939 byla zřízena rezidence při kostele Sv. patronů českých a bl. Anežky v Praze na Spořilově.

V roce 1950 bylo i dvaadvacet františkánských řeholních domů přepadeno ozbrojenými složkami komunistické moci a 145 řeholníků bylo následně odvečeno do internačních táborů. V letech 1948 – 1964 pak bylo souzeno celkem 36 františkánů, z nichž největší trest (22 let) byl vyměřen otci Kubičkovvi. Dohromady byli františkáni odsouzeni na 199 roků a 9 měsíců.

K 1. 1. 2005 měl řád františkánů v českomoravské provincii sv. Václava 9 domů s 54 řeholníky.³⁰⁶

Kulturní a historický přínos

Historický přínos františkánů je v podstatě stejný jako u minoritů, protože vychází ze stejných kořenů. Přes to se v mnoha momentech liší. Františkáni se vždy těšili značné popularitě pro svou prostotu a blízkost prostému lidu. Byli vyhledávanými zpovědníky a jejich obliba spočívala i v tom, že mohli oddávat bez souhlasu rodičů snoubenců. O jejich prestiži svědčí i v Čechách velmi rozšířený kult světců Františka a Antonína, což bývala v minulosti běžná chlapecká jména. V minulosti františkáni zajišťovali časté kontakty českých zemí s jinými evropskými zeměmi (zejména se Španělskem, Irskem a Itálií) a také

³⁰⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 253-260.

s některými částmi Afriky a Asie. Jakožto správci svatých míst v Palestině přenesli jejich kult i do ostatních částí světa, aby umožnili každému křesťanovi prožívat události spojené s pozemským životem Ježíše Krista kdekoliv na světě. Tak zavedli nové formy zbožnosti, jakými bylo stavění jesliček na Vánoce a Božího hrobu na Velikonoce a křížových cest. Teprve na počátku 18. stol. byl ustálen počet zastavení křížové cesty na čtrnáct. V letech 1729 – 1755 byly zřízeny křížové cesty ve všech řádových kostelech. V roce 1731 povolil papež Klement XII. zřizovat křížové cesty i v jiných než františkánských kostelech. V baroku dosáhla obliby i výstavba kalvárií v krajinném prostředí.

Františkáni neustále hledali nové a nové formy prožívání evangelia i řehole sv. Františka. Žádný řád v katolické církvi neprodělal tolik snah a pokusů o reformu vnitřního života svých členů.³⁰⁷

---

³⁰⁷ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 344-345.
JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 55.

3.5.4 Hyberni, irští františkáni observanti

Organizace a struktura řádu

Irští františkáni spadali pod generální kapitulu františkánů, která spolu s generálním ministrem řádu vydávala konstituce a statuta. Z této základní normy pak vznikla podle regionálních specifik statuta provincií včetně té irské. Hyberni nikdy nepatřili do české provincie františkánů a vzhledem k nucenému exilu podléhali sice svému provinciálu, ale ten měl své sídlo v Římě. Irští františkáni observanti v exilu žili v diaspoře, zatímco v Irsku měli 64 konventy, na kontinentě jich bylo jen šest. I u hybernů byl základní jednotkou klášter (konvent), zpravidla spojený s kolejí, v jehož čele stál kvadrián, volený vždy na dobu tří let. Bylo pravidlem, že každý nový přestavený musel být z jiné části Irska. Kvadrián neměl ve svém domě žádná privilegia, byl první mezi rovnými. Hyberni se dělili na kněze, kleriky a laické bratry. Každému řeholníkovi byla svěřena určitá oblast působnosti, k níž byl nejvíce a nejlépe způsobilý. Tak existovali v každém konventu zpovědníci, ale především pedagogové (filosofie a teologie), protože nejvýznamnější činností v koleji bylo vyučování.³⁰⁸

Dějiny řádu v českých zemích

Když v roce 1599 odmítli přísahat na Supremační zákon, byli františkáni anglickou královnou Alžbětou I.³⁰⁹ vypovězeni z Irska. Mnozí ale zůstali a dál působili skrytě v podzemí. Po Cromwellově okupaci ostrova roku 1649, kdy se situace přiostrčila, odešli řeholníci většinou na kontinent, aby tam připravovali dorost, který byl po studiích posílán zpět na misie. Nové evropské koleje irských františkánů však byly i nadále de iure součástí irské řádové provincie. Roku 1629 přicestovali irští františkáni do Vídně, aby císaři Ferdinandu II. vylíčili neutěšené poměry ve své vlasti i v přeplněné koleji sv. Antonína v Lovani a aby ho požádali o svolení usadit se také v jeho říši. Panovník souhlasil a dal jim možnost zřídit řeholní dům buď ve Vídni, ve Štýrském Hradci nebo v Praze. Volba padla na Prahu, kde arcibiskup Harrach byl znám jako příznivec řádů. Roku 1629 vydal císař list, jímž povolil irským františkánům založit v Praze kolej. Zpočátku našli útočiště u františkánů

³⁰⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 347-348.

³⁰⁹ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 57.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 218.

u Panny Marie Sněžné a po té si vybrali místo za Prašnou bránou. Protože noví řeholníci pocházeli z Irska (latinsky *Hibernia*), začalo se jim v Praze říkat hiberni nebo hybernové.³¹⁰

Hyberni se zpočátku opírali hlavně o přízeň krajanů, irských důstojníků v císařské armádě, a to včetně těch, kteří se podíleli na zavraždění Albrechta z Valdštejna. Řada z těchto irských vojáků si přála být v jejich kostele pohřbena. Kolej se pak stala střediskem irské komunity v Čechách. Možná, že pohnuté osudy irských řeholníků způsobily až překvapivou přízeň české šlechtické společnosti, u níž by se podpora hybernů mohla jevit až jako módní záležitost. Přízeň těchto rodin je třeba hledat i ve skutečnosti, že hybernové působili hojně jako vychovatelé nebo kaplani u české aristokracie a že jejich kostel poskytoval nové možnosti zřízení rodinných hrobek a krypt.³¹¹

Do provizoria byli hiberni, dosud žijící u Panny Marie Sněžné, slavnostně uvedeni roku 1631 kardinálem Harrachem. Z toho roku pochází také pečeť pražské koleje Neposkvrněného Početí u sv. Ambrože menších bratří přísné obediencie irské provincie.

Zvolené místo stálo v blízkosti budoucího arcibiskupského semináře a také sousedilo s kapucíny, kteří na ně vznesli svůj nárok. Uprostřed svárů o formu rekatolizace země zůstali hiberni nepochopeni. Jejich cílem bylo v nuceném exilu pracovat pro svůj národ a ne konkurovat jiným řádům. Počet členů koleje utěšeně narůstal. Zatímco v roce 1632 bylo v Praze jen šest řeholníků, v roce 1634 tam žilo již osmnáct členů a v letech 1653 – 1654 byla kolej přeplněna více než padesáti hyberny. Tento prudký nárůst způsobilo vypuzení jejich krajanů a spolubratrů z Polska. Proto byl pojat úmysl založit novou kolej ve Slezsku, avšak představení české františkánské provincie se postavili proti. Velkou oporou irských františkánů v Praze byl kardinál Harrach, který jako kancléř university chtěl eliminovat monopol Tovaryšstva Ježíšova na universitní vzdělávání, a proto do svých plánů zahrnul i hyberny. Když roku 1635 otevřel arcibiskupský seminář, pověřil výukou zástupce různých řádů (františkánů, benediktinů, cisterciáků, premonstrátů a hybernů), kteří se postupně střídali.³¹²

Roku 1637 byl položen základní kámen ke stavbě koleje a roku 1652 pak základní kámen ke kostelu Neposkvrněného Početí Panny Marie. Patrocinium kostela dosvědčuje, že

³¹⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 348-349.

³¹¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 349.

³¹² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 350-352.

františkáni ctili tuto nauku ještě dříve, než byla prohlášena za dogma (1854). Roku 1659 byla dokončena hrubá stavba včetně střechy. První bohoslužby tam byly slouženy roku 1661.

V roce 1683 byli hyberni napomenuti generálem řádu za to, že měli přijímat do noviciátu kandidáty české národnosti, čímž měli způsobit újmu české provincii. V podstatě celá druhá polovina 17. stol. byla vyplněna nejrůznějšími spory s českými františkány. V šedesátých letech 17. stol. byly tyto spory přeneseny i na veřejnost, což poškozovalo dobré jméno obou skupin františkánské rodiny. V roce 1690 proběhla na popud z Říma u hybernů vizitace, která zjistila upadlou kázeň, neposlušnost, čilý noční život, prohýření almužen, zanedbávání chórových modliteb a přítomnost cizích osob v klášteře. Vyšlo najevo, že řeholníci podléhali zvůli kvardiána, že mladí řeholníci bývali někdy krutě trestáni, že se v klášteře konali okázalé hostiny a také že se v konventu hrálo o almužny v kostky. To se odrazilo i v nesrovnalostech při výuce na arcibiskupském semináři, kterou museli hybernové zanedbávat nebo odbývat, protože roku 1691 či 1692 jim byla katedra filosofie a teologie odňata a následně svěřena cisterciákům a premonstrátům. S odchodem vyučujících opustili arcibiskupský seminář i všichni irští bohoslovci, protože podle interních řádových směrnic nesměli být vzděláváni v jiném než skotistickém směru. Finance koleji vyplácela česká komora z velkorysých odkazů předchozích let, ale zdroje se začali časem vyčerpávat. Konec 17. stol. znamenal pro hyberny i konec velkých finančních darů. Přesto hyberni neupadli v zapomnutí. V roce 1701 byl položen základní kámen ke stavbě nové knihovny, kterou financoval Václav Vojtěch, hrabě ze Šternberku na Zelené Hoře.

V roce 1710 žilo v klášteře 60 řeholníků. A roku 1736 byl vysvěcen kostel Neposkvrněného Početí Panny Marie. Krize v koleji však nebyla zažehnána. Pokračovalo uvolňování kázně, dezinterpretace předpisů a shovívavost k přestupkům. Proto bylo na popud z Říma rozhodnuto o provedení další mimořádné vizitace, kterou zahájil roku 1737 pražský arcibiskup. Byla zjištěna upadlá disciplína, špatný příklad představených, rozdělení komunity na frakce a také podivná praxe ponechávat si podíl z vybrané almužny pro vlastní potřebu. Vedle nekalých peněžních transakcí bylo zjištěno i zanedbávání výuky a v neposlední řadě i nevhodné styky se ženami. Dočasně proto vykonával dohled nad kolejí pražský arcibiskup. V roce 1782 se poněkud zlepšila situace v Irsku. Byly tam zrušeny některé diskriminační zákony a došlo k legalizaci katolického duchovenstva.

Na základě rozhodnutí císaře Josefa II.³¹³ z roku 1786 byla dvorským dekretem kolej zrušena a úředníci předali do náboženského fondu kapitál kláštera hybernů. Z 37 Irů jich 26 vyjádřilo rozhodnutí vrátit se do rodné vlasti. Kostelní cennosti byly dílem předány konzistoři pražského arcibiskupství k použití v jiných farnostech, dílem rozprodány. Část knihovny převzala universitní bibliotéka, část byla rozprodána v aukci nebo u židovských obchodníků a další část byla nenávratně ztracena. Kostel zpočátku sloužil pro posádkové bohoslužby vojska, ale roku 1790 byl uzavřen a roku 1793 spolu s klášteřem prodán. Byl přeměněn na skladiště hlavního celního úřadu. Teprve později se z budovy stala výstavní síň U hybernů. Dnes již jen toto tradiční označení a název přilehlé ulice připomínají kostel a klášter irských františkánů přísné observance – hybernů.³¹⁴

Kulturní a historický přínos

Přes krátkost působení irských františkánů v pro ně cizím prostředí se hybernové zapsali i do českých kulturních dějin. Ačkoliv jejich absolutní prioritou bylo pracovat pro svůj národ, uvedli skotistickou filosofii a teologii do širšího povědomí v českých zemích. Již svou pouhou existencí a činností seznámili české země s dějinami své ostrovní vlasti i útlakem katolíků v Irsku. Dá se říci, že českou františkánskou provincii ovlivnili i intelektuálně.

Snad největší a bezesporu jejich obecně nejužitečnější zásluhou je uvedení pěstování brambor³¹⁵ do českých zemí. Jako vzácnost a okrasnou zahradní rostlinu je poprvé pěstovali ve své zahradě asi v polovině 18. stol. právě hybernové. Na pole se brambory dostaly až zásluhou Arnošta Josefa svobodného pána Petrasche (1714 – 1772), zakladatele naší první vědecké společnosti v Olomouci. K prvnímu rozšíření brambor jako potraviny však došlo až za velkého hladu v letech 1770 – 1771, kdy zachránily mnoha lidem život, a pak zejména za napoleonských válek.³¹⁶

³¹³ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III.*, s. 422-428.

³¹⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 352-355.

³¹⁵ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 57.

³¹⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 358.

3.5.5 Kapucíni, řád menších bratří kapucínů

Spiritualita a zaměření

Bratři kapucíni chápou sami sebe jako společenství, které je otevřené ke službě celému světu a které usiluje o postoj bratrství ke všem lidem bez rozdílu. Vytvářejí evangelní bratrské společenství. Které je prezentováno společným stravováním, prací i modlitbou a také tím, že všichni bratři si jsou rovni, ať jde o kněze nebo o laiky, protože všechny spojuje stejné poslání.

Důležitým prvkem kapucínské spirituality je kontemplativní modlitba, která bratry posiluje v jejich apoštolátu. Řád nemá žádné konkrétní poslání nebo zaměření. Pro kapucíny je důležité, aby žili v bratrství a aby dávali své osobní kvality do služby ve prospěch církve a světa, zejména pak chudým lidem. Těm se přibližují svou úplnou osobní chudobou, prostým oděvem i způsobem života. Proto jsou pro široké lidové vrstvy věrohodnými hlasateli evangelia, kteří se angažují zejména při misijní činnosti, doma i v zahraničí a v duchovní správě v místech, kde jsou lidé vyřazení z normální společnosti, např. v nemocnicích a ve věznicích. V současnosti se řád věnuje také bezdomovcům a rodinám, které se ocitly v krizi.

Spiritualitu řádu představuje také tradiční kapucínský plnovous, který je charakteristickou rozpoznávací známkou členů řádu. Nošením vousů projevují kapucíni své pohrdání světem (tj. jeho povrchní stránkou, zejména pak marnotratností).

Ducha řádové řehole obráží také velice osobitá, charakteristická a typická architektura kapucínských chrámů a konventů.³¹⁷ Záměrně je v nich navozován středověk, přičemž stavby mají napodobovat objekty, v nichž mohl žít sv. František. Kapucíni stavěli zásadně novostavby a odmítali přebírat starší kostely. Klášter byl situován buď přímo ve městě nebo častěji na předměstí a byl, včetně užitkové zahrady, obehnan vysokou zdí. Chrámové stavby jsou zásadně bez věží (jen s malou věžičkou *sanktusníkem*) a mají trojúhelníkový štít. Součástí chrámové lodi je boční kaple Panny Marie (nebyla-li patronkou celého chrámu). Ambit, malý dvůr a zahrada slouží k odpočinku a rozjímání. Každý řeholník má samostatnou celu a dříve bývali v konventech zastoupeny i nemocnice (*infirmárium*). U kapucínů býval

³¹⁷ VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 49-57.

vždy pozoruhodný systém hygienických zařízení (umývárny, záchody), který dokázali bratři lépe a dokonaleji propracovat než ostatní řády v období renesance a raného baroka.³¹⁸

Organizace a struktura řádu

Kapucíni mají obdobné vnitřní uspořádání jako minorité a františkáni. Členové řádu se dělí na kněze a laické bratry. Nejvyšším řádovým orgánem je generální kapitula, která je s výjimkou mimořádných generálních kapitul, svolávána jedenkrát za šest let, kdy je volen generální ministr řádu, který v současnosti sídlí v Římě. V čele provincie stojí provinciál, jemuž pomáhá čtyřčlenná rada (*definitorium*). Představení provincie jsou voleni na provinciálních kapitulách, pořádaných jedenkrát za tři roky. Místní komunitu v konventu řídí kvardián. Při konventech je skoro všude, obdobně jako u minoritů a františkánů, zřízen III. řád sv. Františka. Členství v řádu kapucínů je vhodné jen pro dostatečně fyzicky i psychicky zdravé jedince, kteří jsou ochotni plnit závazky společného života v poslušnosti, chudobě a čistotě. Kandidáty přijímá ministr provincie, po poradě a dohodě se svými poradci (*definitory*).³¹⁹

Dějiny řádu

Kapucíni, jako třetí a nejmladší větev františkánské rodiny, začali vznikat jako reformní hnutí uvnitř františkánů observantů. Z počátku při tom nešlo ani o žádné hnutí, ale spíše o představu jedince o životě na základě původního záměru sv. Františka, jehož chtěl doslovně následovat. Tímto mužem byl bratr Matouš (Matteo) Serafini z Bascia (da Bascio), který se stal, aniž to měl v úmyslu, iniciátorem a průkopníkem budoucího řádu kapucínů. Narodil se roku 1495 v Bascio v Umbrii. V Montefalcone vstoupil do kláštera františkánů observantů a po studiích byl vysvěcen na kněze. Řádová reforma papeže Lva X. z roku 1517 přinesla uklidnění do řad konventuálů (minoritů), nikoli však u observantů (františkánů). P. Matteo byl horlivý řeholník, kterého poměry v řádu tížily. Jedné noci měl prý vidění, v němž se mu zjevil sv. František v chatrném hábitu se špičatou kapucí, který mu řekl: „*Matouši, zachovávej mou řeholi doslovně!*“. Když oblékl hrubé roucho s kapucí a začal chodit bos, nenašel u svých spolubratří a představených žádné pochopení. Proto jedné noci v lednu 1525 bez svolení či oznámení uprchl z kláštera a vydal se do Říma, kde si chtěl u papeže Klementa VII. vyprosít povolení zachovávat řeholi sv. Františka doslova. Svatý otec

³¹⁸ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 359-361.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 58-59.

³¹⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 362.

mu dal ústní souhlas s podmínkou, že jedenkrát ročně Matteo vyhledá svého provinciála na znamení závislosti a podřízenosti. Protože si však Matouš nevyzvedl v papežské kanceláři příslušný dokument, nemohl se na provinciální kapitule v témž roce, kam se dostavil v souladu s papežskou podmínkou, prokázat schválením svého způsobu života apoštolským stolcem. Nepotvrzená privilegia pobývat mimo klášter, neholit se, odívat se hábitem s přišitou kapucí, kázat kdekoliv a žít přísněji než v klášteře si představení vykládali jako neposlušnost. A tak Mattea uvěznili v konventu ve Foranu. Vévodkyně z Camrina intervenovala u papeže a Matouš byl po třech měsících věznění propuštěn s tím, že smí žít podle svých představ.

Matouš z Bascia³²⁰ vůbec nezamýšlel založit nový řád nebo reformovat řád františkánů. Tento úkol připadl až na rodné bratry, jimiž byli Ludovico a Raffaele Tenaglia z Fossombrone. Oba vstoupili do řádu roku 1517 a oba bratři si dali tajně zhotovit hábity podle vzoru bratra Mattea. V roce 1525 ho v nich vyhledali a požádali o přijetí. Matouš je ale odmítl, protože se papežské schválení vztahovalo jen na jeho osobu. Nicméně zůstali pospolu a požádali o ochranu konventuály v městečku Cingoli. Od obce pak dostali poustevnu sv. Michaela Archanděla, kde se k nim přidávali další observanti. Protože se generální ministr observantů obával, že vzniká další frakce uvnitř řádu, aniž tušil, že bratři chtěli jen žít řeholi sv. Františka podle svého, roku 1525 je exkomunikoval. Jako odpadlíci museli prchnout do hor. Ludvík z Fossombrone se rozhodl vše s apoštolským stolcem urovnat. Vypravil se do Říma, kde obdržel bréve Klementa VII., v níž je povoleno bratřím Ludvíkovi a Rafaelovi z Fossombrone stejně jako Matouši z Brascia žít svobodně podle řehole, aniž by byli závislí na řádových představených. Tehdy se ale iniciátoři kapucínské reformy rozdělili. Zatímco Matouš z Bascia se začal stahovat do samoty, Ludvík a Rafael z Fossombrone odešli do Camerina, kde poblíž města žili po dva roky podle svých představ. Tam došlo nejen k formování budoucího řádu, ale také k nárůstu počtu členů z řad observance.

K založení reformy uvnitř řádu byl nutný souhlas generálního nebo provinciálního ministra. Aby se vyhnul dalším potížím nebo dokonce střetům, vyžádal si Ludvík z Fossombrone nejprve souhlas provinciála observantů k přestupu ke konventuálům. Jejich provinciál pak neměl námitek, aby se Ludvík obrátil na římskou kurii se žádostí o založení nové františkánské reformy. Proto Ludvík odcestoval v červnu 1528 k papežskému dvoru s žádostí o povolení nosit hábit s kapucí, nosit dlouhý vous a žít na osamělých místech pod jurisdikcí konventuálů. Kvůli požadavku umožnit přijímat kohokoliv z jakéhokoliv jiného řádu byla žádost zamítnuta. Ludvík z Fossombrone žádost přepracoval a papež Klement VII.

³²⁰ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 58.

roku 1528 Ludvíkovu žádost schválil. O nový františkánský proud byl velký zájem, zejména v řadách observantů. Nový způsob života podle řehole sv. Františka se rychle šířil, také proto, že byl finančně nenáročný. V malých konventech žilo šest až sedm bratří a ve městech zpravidla deset až dvanáct členů kláštera. Roku 1531 se objevilo nové označení – kapucíni, které vzniklo z původního „fratres a scapucino“, tj. bratři s kapucí, protože kapuce je odlišovala jak od františkánů, tak od konventuálů. Oficiálně použil názvu kapucíni poprvé roku 1535 papež Pavel III. Kapucíni přinesli do řeholního života nový prvek – rovnoprávné postavení kněží a laiků. Všichni měli stejné poslání a cíl, a proto mohli být všichni voleni do úřadů. V dubnu 1529 se sešla první generální kapitula nové kongregace.³²¹

Když již třetí nejvyšší představený kapucínů opustil kongregaci, zamýšlel papež Pavel III. kapucíny úplně zrušit, ale našlo se dostatek orodovníků. Kapucínům se postupně podařilo vyvracet podezření z nepravosti. Přispěl k tomu i P. Anselm z Petramolarie, který duchovně povzbuzoval námořníky během bitvy u Lepanta, kde roku 1571 spojená křesťanská flotila zastavila rozpínavost Turků. Pak nastal prudký rozmach kapucínů, kteří se rychle šířili Evropou – Francie 1573, Španělsko 1578, Rakousko 1594, Čechy 1599, Uhry 1627, Polsko 1679. Kapucíni se projeví jako horliví a úspěšní misionáři, kteří si získali oblibu u katolických panovnických dvorů. Počátkem 17. stol. měli kapucíni již 50 provincií, kde žilo 24 000 bratří v 1 500 klášterech. Roku 1608 vydal papež Pavel V. apoštolskou konstituci, v níž označil kapucíny rovněž za syny sv. Františka a roku 1619 je vyňal z formální podřízenosti na minoritech a kapucínské reformě udělil plnou samostatnost. Kapucíni se stali velmi vlivným řádem, který vtiskl svou pečeť mnohému dění v Evropě, s jehož dopady se lze setkat ještě dnes. Jedním z nejvýznamnějších klášterů v Evropě je slavný kapucínský klášter ve Vídni, kde se nachází hrobka habsburského rodu.³²²

Koncem 16. a počátkem 17. stol. se kapucíni stali významnými aktéry rekatolizace Evropy a také misií na jiných kontinentech. Pronikli do severní Afriky, založili kláštery v Habeši a v 18. stol. se dostali až do Lhasy v Tibetu. Později pořádali misie v Kanadě a Nové Anglii. Zvláště významně se kapucíni zapsali do dějin Evropy tím, že značnou mírou přispěli k vítězství nad Turky. Po osvobození Vídně Marek z Aviana našel v opuštěném ležení mohamedánů několik pytlů s kávou. „Turecká“ káva připadala křesťanům příliš hořká a tak ji Marek z Aviana začal vařit s mlékem a medem. Tak vznikl nápoj, který byl označen podle řádové příslušnosti Marka z Aviana cappuccino.

³²¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 363-366.

³²² BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 369-370.

V roce 1637 měl řád 21 573 členy, kteří žili v 337 kláštorech. Největšího rozmachu dosáhli kapucíni v roce 1754, kdy jich bylo 32 821 a měli 1 716 klášterů v 64 provinciích. Francouzská revoluce, osvícenství a jeho sekularizace přivedli kvetoucí řád k úpadku, z něhož se kapucíni dostávali jen velice pomalu a s velkými potížemi. V roce 2000 měl řád 10 902 bratrů a 400 noviců po celém světě.³²³

Dějiny řádu v českých zemích

Nedlouho po obnovení pražského arcibiskupství (1561) požádal pražský metropolita Antonín Brus 4. 9. 1575 milánského arcibiskupa (sv.) Karla Boromejského³²⁴ v souvislosti s neutěšenými náboženskými poměry v zemi, o přímluvu a o to, aby zprostředkoval vyslání šesti členů řádu kapucínů do Prahy. Odpověď není známa, ale kapucíni tehdy nepřišli. Znovu se o uvedení řádu pokusil arcibiskup Zdeněk Berka z Dubé, který se souhlasem Rudolfa II. požádal dne 10. 2. 1597 generálního vikáře řádu o vyslání pěti až šesti členů řádu do Čech. Napsal i dvěma kardinálům, které prosil o intervenci u papeže Klementa VIII. Svatý otec byl potěšen, ale dlouho se nic nedělo.

Až generální kapitula v Římě v roce 1599 rozhodla vyslat do Čech dvanáct kapucínů (6 kněží, 3 kleriky a 3 laiky), pod vedením Vavřince z Brindisi³²⁵, který byl jmenován generálním komisařem v Čechách. Tato zcela výjimečná osobnost (teolog, kazatel, lingvista a biblista) zasáhla svým vlivem i do dějin Evropy a církve. Sv. Vavřinec se narodil dne 22. 7. 1559 v kalabrijském Brindisi. Byl poslán do Benátek ke strýci, který vychovával katedrální kleriky u sv. Marka. Protože Vavřinec žil velmi asketicky, táhlo ho to ke kapucínům. Byl poslán do noviciátu do Verony, kde složil řeholní sliby, přijal jméno Vavřinec (*Lorenzo*) a byl vyslán do Padovy na studia filosofie a teologie. Pak přednášel teologii v Benátkách, v roce 1590 se stal provinciálem toskánským a později i benátským. Od roku 1599 působil v Čechách, ale dne 24. 5. 1602 byl zvolen generálním vikářem řádu (do roku 1605). Vrátil se do Benátek, ale papež Pavel V. jej znovu vyslal do Čech. Následovala diplomatická mise do Španělska a do Mnichova. Procestoval i Porýní a Sasko, ale vrátil se do

³²³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 370-371.

³²⁴ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 227.

³²⁵ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 58.

Itálie. V červnu 1619 byl znovu vyslán za španělským králem, za nímž putoval až do Lisabonu. Tam onemocněl a dne 22. 7. 1619 (v den svých šedesátin) zemřel.³²⁶

Po jmenování generálním komisařem v Čechách vyrazila určená skupina kapucínů z Benátek a 28. 8. dorazila do Vídně, kde se ubytovala u minoritů. Deset kapucínů cestou onemocnělo a zbytek do Prahy nespěchal, protože tam řádil mor. Po svátku Všech svatých roku 1599 vyrazila část kapucínů do Prahy, kam dorazila dne 13. 11. Sv. Vavřinec a šest řeholníků vyhledali rovnou rezidenci arcibiskupa, který je nadšeně přivítal a ubytoval u sebe na Hradčanech. Za pár dnů ale přešli do špitálu řádu křížovníků s červenou hvězdou, kde v kostele sv. Františka sloužili mše a kázali.

Vavřinec si měl vybrat některý z opuštěných klášterů, ale žádný z nich nevyhovoval řádovým regulím. Vybral si proto volné místo nedaleko Strahova na Pohořelci vedle Hradčan. Arcibiskup pro ně od Markéty z Lobkovicz koupil dům a zahradu a spolu se sousedním domem obě nemovitosti daroval kapucínům. Bylo však nutné vyčkat souhlasu Rudolfa II., který otálel. Kapucíni již chtěli Prahu opustit, ale na naléhání pražského arcibiskupa zůstali a Rudolf II.³²⁷ jim posléze nezbytné povolení vydal. Tak mohl být dne 23. 5. 1600 položen základní kámen ke stavbě kostela i kláštera.

Na podzim roku 1600 naplno propukla u Rudolfa II. jeho duševní choroba a panovník přestal chodit mezi lidi a do kostelů. Protestanti ho štváli proti kapucínům. A tak v říjnu oznámil císař nunciovi, že kapucíni musejí pryč. Vavřinec z Brindisi žádal od Rudolfa II. písemné rozhodnutí, které by mohl předložit papeži, jenž ho do Prahy vyslal. Kancelář dokument vyhotovila, ale nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch z Lobkovicz ho odmítl signovat, čímž byl příkaz neplatný. Nepřátelé církve namlouvali Rudolfovi, že jeho bolesti a záchvaty pramení z modliteb kapucínů. Od roku 1601, kdy se císaři ulevilo, přestal Rudolf II. usilovat o vypuzení kapucínů. Důvody však byly i jiné. Sv. Vavřinec se svými druhy si získali zásluhy při vítězství císařského vojska nad Turky v říjnu 1601 u Stoličného Bělehradu.

Sv. Vavřinec založil vedle Prahy i kláštery ve Vídni a Štýrském Hradci. Proto mohl být v roce 1600 ustaven Česko-rakousko-štýrský komisariát se sídlem v Praze. Ten měl v roce 1607 již 96 členů. V roce 1618 měli kapucíni v těchto zemích již 13 klášterů a 194 bratry.³²⁸

³²⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 381-382.

³²⁷ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství (svazek 1)*, s. 242, 267.

³²⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 158.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 382-383.

Velkou postavou tohoto období byl P. Valerián Magni (1586 – 1661). Pocházel ze šlechtické rodiny, která musela pro víru opustit rodné Švédsko a usadila se v Itálii. Roku 1624 byl Valerián Magni zvolen česko-rakouským provinciálem, ale roku 1626 rezignoval, aby se mohl věnovat katolické reformaci. Ještě v roce 1626 cestoval s kardinály Harrachem a Dietrichsteinem do Vídně, kde s Ferdinandem II. rokovali o strategii katolické reformace. Prosazovali mírnější postup reformace, především formami vysvětlování, poučování a příkladu. Magni proslul různicemi s Tovaryštvem Ježíšovým, ačkoli oba řády sledovaly tentýž cíl – návrat českého národa do lůna katolické církve. Pětkrát obvinil jezuity u papežské kurie z bludařství a jiných přečinů. Dne 1. 2. 1661 byl zatčen a 20. 3. nastoupil cestu do Říma k papeži. V Salzburku byl ubytován v arcibiskupském paláci, kde se nachladil, onemocněl a později v Innsbrucku zemřel.³²⁹

Česko-rakouská provincie rostla a sílila. Svědčí o tom neustále rostoucí počet členů - v roce 1628 jich bylo 262 a v roce 1672 již 810. Roku 1673 byla provincie rozdělena na tři kustodie: českou s 11 kláštery, moravskou se 7 a slezskou se 3 kláštery. Přelom 17. a 18. stol. znamená největší rozkvět řádu kapucínů v českých zemích. K rozvoji řádu přispěly mimo vši pochybnost i velmi dobré vztahy se zemskou šlechtou, od níž získávali příspěvky na své stavby i na udržování klášterů. Kapucíni také často žili na zámcích jako duchovní a zpovědníci. Dělo se tak se svolením představených, protože odmítnutí žádosti by znamenalo urazit dobrodince. Navíc řada příslušníků aristokracie vstoupila do řádu. K oblíbě řádu přispívala i nenáročnost řeholníků a malé finanční zatížení při fundaci. Zpočátku si řeholníci dokonce stavěli své kláštery sami. Mezi lidem se těšily úctě i loretánské kaple.³³⁰

V letech 1747 – 1779 působili čeští kapucíni na Rusi a také v Gruzii, na Kavkaze a v Turecku.³³¹

Osvícenství a josefinismus přinesly i kapucínům úpadek a strádání. Nejistá budoucnost řádu se projevila i tím, že v letech 1783 – 1785 nepřišel do řádu ani jeden novic. Zatímco v roce 1780 bylo v provincii 700 kapucínů, po rušení klášterů to bylo roku 1784 jen 428 řeholníků. Císař Josef II. dal roku 1783 svolat provinciální kapitulu do Brna, která na jeho nátlak rozdělila provincii na provincie dvě (českou a moravskou). Císařovým cílem bylo

³²⁹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 384.

³³⁰ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 384-386.

³³¹ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 387.

dále je oslabit a posléze řád kapucínů zcela zlikvidovat. Před sekularizací měla česko-moravská provincie 23 klášterů a po rušení zůstalo jen 19.³³²

Organizovaný úpadek řádu dosáhl takové míry, že se oba provinciálové odebrali roku 1825 k císaři Františkovi I. s prosbou o znovuspojení obou provincií. Ten jim vyhověl a roku 1826 je opětovně sloučil. Po zbytek 19. stol. řád živořil. Situace se začala poněkud zlepšovat v souvislosti se zakládáním tzv. serafinských škol, z nichž se rekrutoval dorost řádu. Chlapci mohli chodit i do veřejných škol a v klášteře měli jakýsi internát.

Roku 1932 bylo rozhodnuto v souvislosti s novým státním uspořádáním připojit k česko-moravské provincii i dva slovenské konventy – Pezinok a Bratislavu. Formálně pak došlo roku 1935 k přejmenování provincie na československou. Roku 1938 byl zřízen samostatný Sudetský generální komisariát, který fakticky existoval do roku 1945. Tento řádový okrsek v roce 1940 měl 65 členů. Po odsunu již jen 29, z nichž 6 žilo na území ČSR. Po vyhnání německých bratří vyjžděli kapucíni z Prahy i z jiných konventů do pohraničí na výpomoc. Působili také ve věznicích v Olomouci a v Brně, ve vojenské věznici vedle pražské Lorety a v ženské trestnici v Praze – Řepích.³³³

V osudném roce 1950 měl řád 123 členy, kteří žili ve 22 řeholních domech. Řádové konventy byly zabráný a mladí byli posláni do oddílů PTP, nejstarší odvezeni do Opočna a ostatní internováni v Broumově a v Želivě. V následné době politických procesů byli odsouzeni komunistickým režimem celkem 22 kapucíni, jejichž celková výše trestu činila 111 roků a 4 měsíce. V roce 2005 měl řád v provincii 6 domů a 53 řeholníky.³³⁴

Kulturní a historický přínos

Kapucínům se podařilo spojit činný apoštolský život s kontemplativním způsobem života. Jako novinku přinesli rovnoprávné postavení kněží a laiků, kteří všichni mohli být voleni do úřadů. Vynikli svou oddaností církvi a Petrovu stolci, jemuž se stali oporou zejména v průběhu katolické reformace. Při tom se jim podařilo dosáhnout takového vlivu, že mnohde ovlivňovali politiku na evropských dvorech.

³³² VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 142-143.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 244.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2.*, s. 159-169.

³³³ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 387-389.

³³⁴ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 389.

Velké zásluhy si kapucíni získali jako neohrožení kazatelé v armádách, které bojovaly proti Turkům a navíc se zasloužili o objev a rozšíření dnes oblíbené přípravy kávy (*cappuccino*). Stejně zásluhy si bratři získali i jako kazatelé a misionáři v Evropě i na dalších kontinentech. Zatímco Tovaryšstvo Ježíšovo se zaměřovalo na mládež a inteligenci, kapucíni věnovali svou pozornost nejnižším vrstvám. Jejich doménou bylo vždy kázání a zpovídání. Bratři kapucíni sloužili heroicky všem potřebným v dobách **morových ran** a mnozí svou obětavost zaplatili životem. Pro chudé děti byli v jednotlivých konventech zakládány tzv. serafínské školy, které poskytovaly zdarma středoškolské vzdělání nadaným jedincům z nemajetných vrstev.³³⁵

Dnes se kapucíni zaměřují především na služby v nemocnicích a ve věznicích.³³⁶

---

³³⁵ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 58-59.

³³⁶ BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. sv.*, s. 451-452.

3.5.6 Milosrdní bratři

Spiritualita a zaměření

Hlavním posláním řádu se stala široce založená hospitální služba. Slib hospitality byl zaveden jako čtvrtý řeholní slib. Patrně nejdůsledněji ze všech řeholních ústavů byla u Milosrdných bratří prosazena povinnost péče o nemocné, nemohoucí a přestárlé. A to převážně ve vlastních špitálech a později nemocnicích.

K péči o nemocné bylo zaměřeno i odborné zdravotnické vzdělání Milosrdných bratří. Členové řádu jsou často magistry farmacie, doktory medicíny či školenými ošetřovateli a uplatňují se v nejrůznějších zdravotnických zařízeních i speciálního charakteru (RTG, v laboratořích apod.).³³⁷

Organizace a struktura

V čele řádu stojí generální převor se třemi generálními definitory a generálním sekretářem.

Řád je organizován podle provincií. Hlavní konvent v provincii se nazývá metropolitní a řídí jej převor metropolitního konventu. Dalšími funkcemi v provincii či konventu jsou sekretář, definitor, podpřevor, prokurátor, ekonom, sběratel almužny aj.

Řád má kněze i laické bratry, kteří jsou v naprosté převaze a mohou zastávat i funkci převora. Kněží vykonávají funkci spirituála nemocných. Při konventech působí též obláti.³³⁸

Dějiny řádu

Zakladatelem řádu Milosrdných bratří je Jan Ciudad, známý jako Sv. Jan z Boha.³³⁹ Narodil se v Portugalsku v městečku Monte Moro Nuevo roku 1495, řád však založil roku 1537 v Granadě ve Španělsku. Papežského schválení dosáhl řád za Pia V. roku 1571.

³³⁷ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 73.

³³⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 73.

³³⁹ VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*, s. 114.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, s. 228.

Původně měl řád dvě samostatné provincie – španělskou a italskou, které se sloučily roku 1878 v jediný celek.³⁴⁰

Španělská kongregace měla roku 1685 sedm provincií a v roce 1800 devět provincií. Italská kongregace měla už roku 1685 devět provincií. Když původní germánská provincie dosáhla počtu 32 špitálů, bylo pro jednoho provinciála těžké ji spravovat. Tak vznikla roku 1781 na přání císaře Josefa II z hospitálů, ležících mimo rakouské území, provincie bavorská. Bavorská provincie měla 8 hospitálů se 186 lůžky.³⁴¹

Dějiny řádu v českých zemích

Konventy v českých zemích patřily do rakousko-české provincie Sv. Michala. Po roce 1919 vznikla samostatná československá provincie, která byla roku 1941 zrušena nacisty. Již od roku 1856 se od rakouské, původní germánské provincie oddělily konventy uherské a vznikla „Provincie rakousko-česká“. Většinu v provincii tvořili čeští řádoví bratři – asi 70 %. Vynikali nejen početností, ale i jakostí.

Jednotlivým konventům na území dnešní České republiky se vzhledem k výjimečným zásluhám řádu v oblasti nemocniční péče budu věnovat poněkud podrobněji.

3.5.6.1 Valtický konvent Sv. Augustina

Valtický konvent je nejstarším konventem na území dnešní České republiky a zároveň i nejstarším konventem ve střední Evropě.

Založil jej Karel I. z Liechtensteina. Roku 1605 uvedl několik bratří do chudého špitálu Sv. Barbory. Bratři však ve stávajících poměrech nemohli vyvinout úspěšnou činnost a většina jich opustila Valtice a přešla roku 1614 do Vídně.

Avšak roku 1662 byl položen základ ke konventnímu traktu a roku 1668 byly budovy zvýšeny o jedno poschodí a nemocní byli přeneseni do nového hospitálu. Ten měl 12 postelí.

³⁴⁰ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 73.
BOGAR, B. *Milosrdní bratři*. Praha : Družstvo Vlast, 1934. s. 152.

³⁴¹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 68.

Téhož roku byla zbořena kaple Sv. Barbory a byl položen základ k dnešnímu chrámu Sv. Augustina.³⁴² Ten byl vysvěcen již roku 1671.

Roku 1751 byla nemocnice rozšířena a postupem času v ní působili vynikající jedinci, kteří byli zároveň kněžími i lékaři či lékárníky.³⁴³ Valtice byly krátkou dobu též sídlem noviciátu.

Koncem 19. století už trakty nemocnice z roku 1668 a z roku 1751 nevyhovovaly moderním požadavkům a také už dávno nestačily návalu nemocných. Roku 1890 byl položen základní kámen k nové nemocnici a nová budova byla vysvěcena už roku 1892.

Na schodišti byl umístěn obraz panujícího knížete Jana II. z Liechtensteina, který nemocnici, výkrovní kapli i pitevní sál, vybudoval svým nákladem.³⁴⁴

3.5.6.2 Praha - Konvent sv. Šimona a Judy

Asi roku 1615 zakoupil Václav Vilém z Roupova dům se starým kostelíkem Sv. Šimona a Judy a daroval jej Českým bratřím. Ti jej v následujících letech opravili a již roku 1618 v něm zahájili bohoslužby.

Souhlasnou zprávu o příchodu Milosrdných bratří na základě archivních výzkumů podává František Ekert: „*Čeští bratři původní kapli Sv. Šimona a Judy přestavili v prostorný kostel. Zdálo se jim však, že kostel leží příliš v ústraní a vyžádali si kostel Sv. Salvátora, ze kterého byli vypuzeni Jezuité*“.³⁴⁵

Jisté je, že roku 1620 již Milosrdní bratři byli v Praze. Některé prameny uvádí, že dne 24. prosince 1620 dostali Milosrdní bratři dům, zahradu a vše potřebné k založení konventu a špitálu.

³⁴² VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 73-75.

³⁴³ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 167.

³⁴⁴ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 168.

³⁴⁵ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 178.

Avšak archiv Milosrdných bratří v Praze podává jakýsi náznak, že tomu bylo již dříve. Kniha zápisů obláček noviců a slibů bratří má na prvním místě záznam ze dne 6.června 1620, tedy ještě před bitvou na Bílé hoře.

Někteří historikové uvádějí, že řád uvedl do Prahy Ferdinand II. po bitvě na Bílé hoře. Císař si řádu vážil, protože mu jeden z jeho členů zachránil paži, kterou mu ostatní lékaři chtěli amputovat.³⁴⁶

Nadace a velká podpora hraběte Humprechta Jana Černína umožnily rozšíření nemocnice a konventu. Dům přistavěný roku 1635 se skládal pravděpodobně z poschod'ového křídla, které se nyní táhne od schodů do konventu směrem k Vltavě. Asi roku 1687 se začalo se stavbou průčelního traktu (v nynější ulici U milosrdných). Roku 1695 začaly přípravy na dostavbu a roku 1703 bylo na zpuštělé křídlo postaveno poschodí. V přízemí byla zřízena nemocnice, která mohla pojmout 30 lůžek. Dostavbu umožnili svými dary hrabě Špork a velkopřevor maltézský hrabě Kolovrat. Nemocní byli uloženi do nové místnosti a roku 1706 již měl ústav 50 lůžek ve dvou sálech.³⁴⁷

Nával nemocných býval tak veliký, že museli ležet také na chodbách, což nutilo bratry k dalšímu rozšiřování nemocnice. Roku 1751 získali bratří koupí sousední obytný dům a pozemek a přikročili k prodloužení průčelního traktu. Během roku vystavěli dvouposchod'ovou budovu a stávající polovinu o patro zvedli. Tím vznikla nynější barokní průčelní strana. V přízemí byli opět umístěni nemocní. Přibylo 38 lůžek, čímž celkový počet postelí dosáhl počtu 108.³⁴⁸

Pražský dům nerostl jen navenek, ale mohutněl i duchovním významem pro celou germánskou provincii.³⁴⁹ Roku 1718 bylo rozhodnuto o vystavení traktu pro ex novice, kde měli být přednáškami zdokonalováni v odborném ošetřování nemocných, ale i v církevním zpěvu a duchovním životě.³⁵⁰

---

³⁴⁶ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 179.

³⁴⁷ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 190-192.

³⁴⁸ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 191-192.

³⁴⁹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 193.

³⁵⁰ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 194.

Již od roku 1677 se objevovaly známky blížícího se moru. Trpěly jím všechny konventy provincie (germánské). Roku 1679 zemřelo ve Vídni na mor 17 bratří a o rok později roku 1680 v Praze 9 bratří. To byla vzhledem k počtu členů velká rána.³⁵¹

Mor v roce 1713 si sice nevyžádal v Praze oběti na životech, ale hmotně klášter značně zatížil. Další neštěstí stihlo konvent v roce 1741, kdy francouzská, bavorská a saská vojska dobyla Prahu a téměř rok v ní vládla. I když se bratři starali o zraněné a nemocné z nepřátelských vojsk, byla na nich žádána kontribuce 500 zlatých. Ta ovšem nemohla být vyplacena, protože pokladna byla prázdná. Tehdy se převor kláštera nebál vytknout francouzskému veliteli nelidské jednání. Když už hrozila zástava činnosti nemocnice, začali vojáci platit za ošetření.

Válka se přehnala, ale bída v klášteře zůstala. Malá pomoc přišla roku 1743 při příležitosti korunovace Marie Terezie v Praze. Císařovna přijala provinciála a nechala mu vyplatit 100 dukátů.³⁵²

Rozmach špitálu nastal po roce 1753 a vybudovaná nemocnice překonala všechny podobné ústavy v Praze. Pozornost k ní upírala i pražská lékařská fakulta a počítala s její součinností. V roce 1761 nařizoval dvorní dekret představenému nemocnice, aby oznamoval lékařské fakultě všechna úmrtí na chronické nemoci a aby pro studenty medicíny zřídil v konventu posluchárnu ke studiu anatomie.

Převor Quido Dühr vše rád zařídil, protože v tom viděl vyznamenání řádu, zvláště když mnozí řádoví lékaři byli pověřeni anatomickými demonstracemi a přednáškami. Byli to např. MUDr. Fráter Theofil Šrámek či MUDr. Fráter Joachim Vrabc a další.³⁵³ Roku 1778 bylo do řádové nemocnice přeneseno i další odvětví lékařského studia – přednášky u lože nemocného. Na kliniku Milosrdných bratří byly ambulantně přinášeny také děti, jejichž ordinace byla bezplatná.³⁵⁴

---

³⁵¹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 194.

³⁵² BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 194.

³⁵³ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 196.

³⁵⁴ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 196.

Roku 1783 byl vydán CK dvorní dekret, aby byl v konventu zřízen zaopatřovací ústav pro choromyslné kněze. Přechodně byl chovancem ústavu i národní buditel Josef Dobrovský, který zde byl roku 1781 péčí řádových bratří zachován pro další vědeckou činnost.³⁵⁵

Nejhorší nouze dolehla na nemocnici po státním krachu roku 1811. Bída která postihla všechny vrstvy obyvatelstva, znemožňovala vydatnější pomoc a hrozilo zavření nemocnice. Zásluhu na tom, že k tomu nedošlo, má stejně pražské obyvatelstvo i vlastenecká šlechta – zvláště hrabě František Liebšteinský z Kolovrat. Také ředitelé českých i německých divadel pořádali představení ve prospěch nemocnic.³⁵⁶

V těžké době, kdy ústav bojoval o své přežití, se bohužel pro záchranu muselo sáhnout i k bolestným prostředkům. Prvním z nich bylo přenesení kliniky do všeobecné nemocnice roku 1791. Bylo tomu ze dvou důvodů, jednak z peněžních a také pro to, že bylo žádáno, aby byly do nemocnice přijímány také ženy. Tato žádost musela být zamítnuta pro rozpor s řádovými stanovami.³⁵⁷

Ale i v této těžké době se ústav přizpůsoboval novým poznatkům lékařské vědy a po napoleonských válkách se nemocnice znovu rozšiřovala, opravovala a zařizovala podle druhů nemocí.³⁵⁸ Počet nemocných, kteří byli přijati a již třídění podle druhů nemocí, neustále vzrůstal. V roce 1819 byli přijati 1502 nemocní, v roce 1820 to bylo již 1760 a v roce 1822 již 1926 nemocných. Stejně tak stoupal i počet lůžek, který dosáhl výše 180, na níž se udržel až do výstavby nynější nové nemocnice.³⁵⁹

Největší proslulost v tomto období získal konventu bratr Celestín Opitz. Tento bratr prošel roku 1835 valtickým kurzem, roku 1841 dosáhl ranhojičského diplomu v Praze a pak působil v Budapešti a v Praze. Stále sledoval vynálezy v oboru a dozvěděl se o možnosti užívat při operacích narkózu. Bratr Opitz začal zkoušet uspávat pomocí éteru a chloroformu zvířata, později i sebe. Až roku 1847 provedl za přítomnosti prof. Hally a primáře Hoffmeistra první operaci při narkóze, která byla první operací toho druhu v Rakousku.³⁶⁰ Posléze si doplnil vzdělání ve Vídni a byl roku 1854 promován na doktora medicíny. Téhož

³⁵⁵ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 197.

³⁵⁶ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 199.

³⁵⁷ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 200.

³⁵⁸ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 201.

³⁵⁹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 202.

³⁶⁰ NIKLÍČEK, L., ŠTEIN, K. *Dějiny medicíny v datech a faktech*, s. 156.

roku byl zvolen za převora a roku 1859 byl zvolen provinciálem. V této hodnosti setrval deset let a za jeho vedení nemocnice prospívala odborně i hmotně.³⁶¹

19. století probíhalo celkem klidně, až na povodně roku 1845, 1862 a 1891, které pokaždé zpustošily přízemí kláštera. Až přelom 19. a 20. století naplňoval bratry obavami, aby regulační komise, která se snažila „modernizovat“ Prahu, nezničila starobylé klášterní budovy. Bourání, které postihlo značnou část Starého Města se nemocnice nedotklo a za první světové války přijala mnoho raněných vojáků.³⁶² Po válce se přistavělo nové křídlo, které bylo z větší části dostavěno roku 1926 a v říjnu 1927 novou nemocnici vysvětil pražský arcibiskup Dr. František Kordač a nemocnice slouží dodnes.

3.5.6.3 Nové Město nad Metují 1696

Pozemky v Novém Městě nad Metují náležely v 15. století šlechtickému rodu z Kácova. Jeden z jeho potomků Jan dostal povolení a roku 1501 město založil. Majetek přecházel na jiné rody a Jakub hrabě z Leslie chtěl přeměnit městský chudobinec Sv. Maří Magdalény v nemocnici.

Roku 1692 založil nadaci na konvent pro Milosrdné bratry a nemocnici s deseti lůžky. Roku 1796 přišli do Nového Města první bratři, přikoupili sousední dům a spolu s chudobincem přeměnili v nemocnici, která byla roku 1698 vysvěcena.³⁶³

Za prusko-rakouských válek roku 1741, 1742, 1744, 1757 a 1778 konvent mnoho trpěl. V letech 1788 až 1806 stal v čele ústavu P. Adaukt Paul, lékař a lékárník, který nemocnici přestavěl a rozšířil o čtyři postele.

Od roku 1806 do roku 1823 působil v nemocnici P. Odilo Wolf, který se s úspěchem věnoval očním operacím a v Novém Městě pořídil knihovnu s vědeckými knihami. Prusko-rakouská válka roku 1866 vnesla do konventu čilý život. Do nemocnice byli přiváženi ranění z bojišť. Nikdo netušil, že bojiště bude tak blízko a nemyslelo se tedy na zřízení lazaretu.³⁶⁴ Nemocnice Milosrdných bratří sice obstarala vše potřebné, ale jen v menších

³⁶¹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 202.

³⁶² BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 212.

³⁶³ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 242.

³⁶⁴ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 244.

rozměrech. Městský starosta tedy opatřil slamníky, které nechal dát do zámeckých místností a obstaral povozy k dopravě raněných. Brzy byly přeplněny nemocnice i zámek a ranění byli umístěni do školních tříd. Bylo jich celkem 683 a z toho 161 raněných zemřelo.³⁶⁵ Ostatní byli jako rekonvalescenti odesláni do josefovské pevnosti nebo odvedeni Prušáky jako zajatci do Kladska.³⁶⁶

Roku 1898 byl položen základní kámen pro novou nemocnici, která byla posvěcena 4. října 1901 a pozornost představených se obrátila k budování chrámu.³⁶⁷ První světová válka rozvoj konventu zabrzдила, protože někteří bratři museli narukovat. Avšak od roku 1916 byla nemocnice obsazena nemocnými vojáky.³⁶⁸

3.5.6.4 Prostějovský konvent sv. Jana Nepomuckého 1733

Podnět k jeho založení dala nebezpečná nemoc mladičského knížete Jana Nepomuka z Liechtensteina. Jeho matka dala slib, že při uzdravení syna dá 4 000 rýnských zlatých na vybudování nového kláštera řádu sv. Jana z Boha na Moravě. To se stalo v roce 1727. Rod Liechtensteinů měl s Milosrdnými bratry již dobré zkušenosti z Vídně a z Valtic, které však tehdy patřily k Rakousku. Prostějovský konvent byl tedy první na Moravě.³⁶⁹

V Prostějově byl zakoupen dům, který do té doby sloužil za jezdecké kasárny. Byl velmi zpustlý a vyžadoval značné úpravy, než mohl začít sloužit bratřím a nemocným. V listopadu 1733 přišlo pět bratrů a konvent byl ustaven. Zanedlouho byla zřízena nemocnice s 18 lůžky a začaly se shánět peníze na stavbu kaple.³⁷⁰ V roce 1751 byl položen základní kámen a roku 1755 byl chrám vysvěcen.³⁷¹

Napoleonské války a jejich následky těžce dolehly také na prostějovský konvent. Roku 1809 byli čtyři bratři posláni do polních nemocnic v Uničově a Vyškově, aby ošetřovali zraněné vojáky.

³⁶⁵ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 246.

³⁶⁶ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 247.

³⁶⁷ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 248.

³⁶⁸ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 249.

³⁶⁹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 252.

³⁷⁰ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 254.

³⁷¹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 255.

Za války s Prusy roku 1866 byli v nemocnici Milosrdných bratří ošetřeni vojáci obou stran. Pozdější německý císař Bedřich se o dobrém ošetření důstojníků a mužstva zmiňuje ve svém zápisníku.³⁷² Bratři pomáhali nejen raněným vojákům, ale i nemocným cholerou ve městě i okolí. V letech 1895 - 1898 byla vybudována nová nemocnice se 60 lůžky. Řádový ústav sloužil od počátku první světové války za vojenskou nemocnici.³⁷³

3.5.6.5 Konvent Nejsvětější Trojice v Kuksu 1743

Dne 30. března 1738 zemřel hrabě František Antonín Špork. Po jeho smrti byly nalezeny dvě nadační listiny z roku 1696 a z roku 1711. Podle nich mělo být na jeho zámku v Kuksu udržováno sto chudých a churavých mužů z vesnic v okolí. Mínil povolat 12 Milosrdných bratří, aby nemocné ošetřovali. Právo obsazovat místa a vést celý ústav měla mít hraběcí rodina. Nejvyšší dohled ke správě nadace byl však svěřen královéhradeckému biskupovi.³⁷⁴ Dcera zesnulého hraběte spolu s provinciálem Milosrdných bratří požádala císaře Karla VI. o komisi, která by rozhodla, která nadace je výhodnější. Komise dala přednost zakládací listině z roku 1711.

V srpnu roku 1743 přišel do Kuksu první převor s několika bratry. Hraběnka poznala, že ústavu prospěje, když se svěří správa nadace řádu.³⁷⁵ Hraběnka měla spoludohled nad hospodářskou správou.³⁷⁶ Převorova správa byla mimo to podřízena dohledu vrchní nadační komise v Praze. V březnu 1744 uvedl kánonicky královéhradecký biskup Vratislav z Mitrovic Milosrdné bratry do Kuksu a odevzdal jim klíč od kostela a konventu. Roku 1800 vymohl P. Rostka konventu i lékárnu, která je dodnes chloubou objektu.³⁷⁷

Za prusko-rakouské války v roce 1866 byl konvent v Kuksu blízko bojiště, a proto zažil mnoho válečných útrap. Již za 11 dní po vypuknutí války byli dopraveni do kláštera 202 vojáci. Protože byla obava, že nepřítel vtrhne do Kuksu a zajme raněné, byli rychle ošetřeni a všichni schopní přepravy odvezeni.³⁷⁸ Po celou dobu válečného konfliktu byli přijímáni ranění z obou armád. Začátkem července už byli v Kuksu pouze těžce ranění rakouští vojáci.

³⁷² BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 260.

³⁷³ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 262.

³⁷⁴ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 265-266.

³⁷⁵ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 266.

³⁷⁶ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 267.

³⁷⁷ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 267.

³⁷⁸ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 268.

Prusové přinesli své raněné a prohledali celý klášter, zda tam není jídlo. Potom celý Kuks obsadili.³⁷⁹ Po devátém červenci se boje uklidňovaly a do nemocnice byli dopraveni těžce ranění rakouští vojáci, kteří byli nalezeni v různých úkrytech v okolí. Po válce byl klášter odškodněn potravinami, léčebnými prostředky, prádlem, vínem a nádobím.³⁸⁰

Za první světové války bylo v řádové nemocnici v Kuksu ošetřeno asi 5 tisíc raněných a nemocných. Všechny pokoje a chodby byly upraveny pro vojáky a k pomoci byli povoláni i civilní ošetřovatelé.³⁸¹

3.5.6.6 Brněnský konvent sv. Leopolda 1747

Mezi největší dobrodince řádu Milosrdných bratří patřil rod knížat z Liechtensteina a s ním spřízněný rod knížat z Dietrichsteina. Zakladatelem brněnského konventu je Leopold hrabě z Dietrichsteina. Roku 1747 založil nadaci 4 000 zlatých na 4 lůžka. Roku 1749 byl položen základní kámen k nové řádové budově a v roce 1753 byla zahájena stavba přízemní nemocnice, která mohla pojmout 70 lůžek.³⁸²

Je pravděpodobné, že pražská nemocnice byla pro brněnskou vzorem, ale brněnská novostavba ji překonala rozsáhlostí prostor i úpravou. Výstavbu podporovala šlechta i zámožní měšťané a nemocnice byla tím nejlepším, co tehdejší doba nabízela. První nemocní byli v nových prostorách přijati roku 1759.³⁸³ Roku 1804 bylo postaveno nad nemocnicí poschodí, kde bylo zbudováno jedenáct pokojů.

V roce 1865, kdy se začala přestavovat nemocnice u sv. Anny, uzavřel moravský zemský výbor s konventem Milosrdných bratří smlouvu, podle níž se konvent stal filiálkou zemské nemocnice a zavázal se k tomu účelu poskytnout 160 lůžek.³⁸⁴ Po jedenácti letech byla smlouva změněna, že místo nemocných budou bratři přijímat choromyslné muže. Nejprve 50 a později až 160 nemocných.

³⁷⁹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 269-270.

³⁸⁰ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 270.

³⁸¹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 271.

³⁸² BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 274.

³⁸³ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 276.

³⁸⁴ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 277.

Počátek 19. století spojený s válkami s Napoleonem byl velmi bouřlivý. V nemocnici byli nejen ranění, ale do konventu vniklo i mužstvo, které jej nijak nešetřilo. Válka v roce 1866 se konventu dotkla méně, i když i zde bylo ošetřeno 267 rakouských a 80 pruských vojáků. Po válce následovala cholera, která rychle vyhnala Prusy.³⁸⁵

Hůře než vnější útrapy sužovala klášter uvolněná kázeň a ochablý duchovní život. Bylo to ovoce josefinského „osvícenství“. Pořádek však byl obnoven a roku 1895, kdy se rozhodl moravský zemský výbor na počest padesátiletého jubilea panování císaře Františka Josefa I. zřídit chorobinec pro 120 starých mužů, svěřil tento úkol Milosrdným bratřím.

Zemský výbor se rozhodl udělit subvenci 50 tisíc zlatých a na zbytek nákladů poskytnout bezúročnou půjčku.

Roku 1894 byli přijati první chovanci a do konce 19. století již v konventu k ničemu významnému nedošlo.³⁸⁶

3.5.6.7 Letovický konvent sv. Václava 1750

Původcem kláštera je majitel zámku baron Jindřich Kajetán z Blümegen. Řídil se Kristovými slovy „*cokoli jste učinili jednomu z bratří mých nejmenších, mně jste učinili*“³⁸⁷ a položil základ k ústavu pro ošetření šesti chudých nemocných ze svého panství.

Ošetřovatelské služby měli poskytovat Milosrdní bratři. K tomu účelu baron věnoval stavební pozemky, kde si řád měl vystavět potřebné budovy a založit zahradu. Panství se zavázalo, že dodá stavební materiál a řád si měl zaplatit pouze jeho dovoz a stavební mzdy. Počet řeholníků byl určen na šest. Byli to – převor, kněz, lékař, lékárník, ošetřovatel a hospodář.

Roku 1751 se začal stavět kostel a potom vlastní konvent.³⁸⁸ Kolem roku 1802 dostal konvent konečnou podobu. V roce 1805 byly Letovice ušetřeny, ale roku 1809 (po bitvě u Aspernu) ošetřili řeholníci 202 raněné a nemocné vojáky a po bitvě u Wagramu to bylo

³⁸⁵ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 278.

³⁸⁶ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 278.

³⁸⁷ *Bible*. Mt 25, 40.

³⁸⁸ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 283-284.

dokonce 710 vojáků. Podobně tomu bylo i v letech 1812 a 1813, kdy po bitvě u Lipska dosáhl počet ošetřovaných vojáků 500.³⁸⁹ Nemocnice sloužila mnoha raněným vojákům i za italských válek roku 1859 a stejně tak roku 1866 za války prusko-rakouské. Při tom ještě roku 1898 měla letovická nemocnice pouze 16 lůžek. Zakládací nadace zakazovala konventu sbírky peněz nebo potravin, a proto musely jiné konventy v dobách neštěstí pomoci.³⁹⁰

3.5.6.8 Vizovický konvent Panny Marie, matky dobré rady 1781

Heřman Hannibal hrabě z Blümegen (pozdější biskup královehradecký) koupil roku 1746 vizovické panství a odkázal je svému bratru Křištofovi. Křištofova manželka Marie Antonie založila roku 1781 řádový dům a zavázala čtyři řádové bratry, aby pečovali o konvent a nemocným a chudým poskytovali pomoc.³⁹¹

Po smrti zakladatelky i jejího syna panství zdědil její synovec. Za nového majitele vznikaly četné neshody a dokonce vyvstaly spory o tom, zda konvent patří řádu či panskému rodu. Neutěšené poměry nepřispívaly k dobré činnosti řádových bratrů, ale podlamovaly ji a ničily.

Až roku 1898 se zvýšil počet lůžek ze 7 na 11 a později pak na 20. Roku 1909 se začala ve Vizovicích stavět nová nemocnice, která byla vysvěcená roku 1911.

³⁸⁹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 287.

³⁹⁰ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 288.

³⁹¹ BOGAR, B. *Milosrdní bratři*, s. 292.

4 ÚLOHA A MÍSTO CÍRKEVNÍHO ZDRAVOTNICTVÍ V JEDNOTLIVÝCH ETAPÁCH

Vývoj zdravotnictví jsme rozdělili do čtyř etap. V první etapě, ve které se zdravotnictví ztotožňuje s léčitelstvím, je role církve zanedbatelná.

Počátky církevního zdravotnictví v Evropě spojujeme se vznikem benediktinské tradice. V té době u nás existují státní útvary – Sámova říše a Velkomoravská říše, kde zdravotnictví má podobu léčitelství s mnoha prvky empirických zkušeností. Teprve příchod Cyrila a Metoděje znamená počátek církevní tradice léčení.

Počátek vlivu církve ve zdravotnictví, stejně jako počátek etapy partikulovaného zdravotnictví, můžeme proto spojovat se vznikem a rozšířením křesťanství na našem území – s 10. stol.³⁹²

---

³⁹² SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 19.

4.1 Církevní zdravotnictví v etapě partikulárního zdravotnictví

Jestliže se písemné prameny pro počátky přemyslovského státu obecně objevují ve srovnání s vyspělejším jihem a západem evropského kontinentu později, platí to tím spíše pro vývoj středověké medicíny na jeho teritoriu.³⁹³

Již v prvních kronikářských dílech (především Kosmově kronice české) a ojediněle i v pramenech diplomatického charakteru, je možno objevit také údaje relevantní pro poznání toho, čím staří Čechové a Moravané strádali, případně kdo a jak se o jejich zdraví staral.

Vzhledem k časovému zpoždění vývoje dochází v našich zemích k pozvolnému a opožděnému uplatnění kánonu a praktik středověkého lékařství latinského západu, vybudovaného na antických základech, paralelně s prosazováním idejí, zásad a institucí křesťanských.³⁹⁴

S řeholními komunitami se k nám dostala i klášterní medicína. Se školami předuniversitního a posléze universitního typu k nám pronikly i metody výuky a suma znalostí sedmera svobodných umění včetně poznatků přírodovědných a medicínských. S knižní kulturou se objevily i texty lékařské. Mezi vzdělanými kleriky cizího původu přicházeli i první lékaři hodní toho jména a vzdělanci českého původu si z ciziny přinášeli i znalosti medicíny. Byly položeny základy zdravotnictví, ve kterých má významné místo církev. Nadále přežívalo i lidové léčitelství.

V ranném feudalismu sehrávala církev významnou roli i ve vojenském zdravotnictví. Lékaři se vyskytovali na bojištích jen zřídka. Při zranění si první pomoc (zastavení krvácení, obvázání rány atd.) rytíři poskytovali sami. Rozsáhlejší pomoc, tj. zdravotnickou péči, zpravidla dostali až po bitvě. Ranění rytíři byli odváženi do nejbližšího kláštera, popř. pokud byl příliš vzdálen, probíhalo ošetření v nejbližší vesnici či městě. Tam byl k tomu účelu vybrán dům, ve kterém byla zřízena prvotní „vojenská nemocnice“. Ošetření v kláštrech nebo domech prováděli mniši. Pokud rytíř zemřel, byl zpravidla pochován v blízkosti kláštera. Doprava ostatků byla vyhrazena jen pro významné vojevůdce a panovníky.³⁹⁵

³⁹³ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 19-21.

³⁹⁴ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 21-25.

³⁹⁵ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 19-21.

Polovina 14. stol. je v Českých zemích významným mezníkem z hlediska institucí, které měly vliv na úroveň péče o zdraví. Karlem IV. nově založená universita (a především její lékařská fakulta) se stala nejenom hlavním výukovým centrem domácí medicíny, ale v řadě ohledů také autoritativním zdravotnickým orgánem s celozemskou působností.³⁹⁶

Ve stejné době, tedy od 30. a 40. let 14. stol., roste v souvislosti s emancipací městských obcí také jejich úloha v dohledu nad městskou hygienou a zařízeními pečujícími o zdraví obyvatelstva.

Z hlediska prostředí, ve kterém recepce a rozvoj antické medicíny ve středověku našly živnou půdu, se v kontextu západoevropského a jihoevropského vývoje mluví o medicíně klášterní (5. stol. – pol. 12. stol.) a scholastické (12. – 16 stol.).

Rozhodující úloha, jak v praktické péči o nemocné, a nutno zdůraznit i o všechny ostatní potřebné – chudé, opuštěné, staré, bezmocné atd., tak v rozvoji lékařské vzdělanosti ve smyslu uchování, rozvoje i předávání medicínských znalostí, připadla církvi, především pak církevním řádům. Pro dominantní roli církve ve zdravotnické péči byla významná zejména organizovanost církve a také fakt, že středověcí klerikové byli dlouho jedinou skupinou vzdělců schopnou medicínské znalosti zděděné z antiky nejenom přebírat, ale i reprodukovat, obohacovat, uplatňovat v praxi a předávat dalším pokolením.³⁹⁷

Klášterní medicína a zdravotnictví byly ovlivněny zejména řeholí sv. Benedikta z Nursie, formulovanou v klášteře na Monte Casino (založen 529), jež obsahovala i pasáže zavazující řeholníky nejen k péči o nemocné spolubratry, ale i o nemocné v okruhu působnosti klášterní komunity.

Vrchol klášterní medicíny s její kombinací racionálních terapeutických postupů (dietetika, užití léčivých rostlin, zkušenosti lidového léčitelství), filosofických, přírodovědeckých a medicínských konceptů převzatých z Antiky, je zvláště německými historiky spatřován v díle abatyše Hildegardy z Bingenu (1098 – 1179).³⁹⁸ Se zpožděním

³⁹⁶ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 51.

PALÍVEC, V. *Staropražské lékařské památky, Monumenta medica vetero Pragae*. Praha : Libri, 2005. s. 14-32.

³⁹⁷ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 27-29.

³⁹⁸ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. s. 20.

i v našem prostředí, tj. ve 13. stol., se objevují osobnosti zařaditelné do této linie: sv. Anežka česká³⁹⁹, sv. Zdislava z Lemberka⁴⁰⁰ a její sestra Eufemie.⁴⁰¹

S činností církevních institucí, především řeholních (zvláště nových rytířských, křížovnických a špitálních řádů - vznikají od konce 11. stol. v souvislosti s křížovými výpravami), je spojen i vývoj nejvýznamnějších „ústavů“ středověké péče o nemocné – špitálů. Pomoc nemocným ve špitálech i mimo ně byla především součástí všeobecné charitativní péče, motivované křesťanským milosrdenstvím vůči bližnímu.

---

³⁹⁹ PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 85-101.

⁴⁰⁰ PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 73-84.

⁴⁰¹ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 31-32.

4.1.1 Počátky zdravotnických opatření, institucí a léčitelských profesí

Z důvodu roztržitého veřejné zprávy a právních norem (sféra panovníka, zemské obce, feudální vrchnosti světské i církevní, městské obce) nelze před rokem 1348 hovořit o nějakém systému zdravotnických opatření. Pokud byla některým z úřadů nějaká opatření přijata, byla ke konkrétnímu problému – většinou neúnosné hygienické situaci hrozící zdravotní katastrofou nebo jako reakce na vzniklou epidemii.

Roli církve a církevních řádů dokumentuje především zakládání hospitalů a špitálů. Středověké špitály jsou považovány za předchůdce nemocnic. Vyvinuly se z raně křesťanských útulků pro poutníky a někdy v nich nacházeli útočiště i nemocní. Nenavazovaly tedy na řecká asklépia nebo na tehdejší byzantské a arabské nemocnice. Samotné slovo špitál (hospitale) souvisí s latinským pojmem *hospitium* (pohostinství).⁴⁰²

Nejstarší špitály pro poutníky byly zřizovány při kláštorech. Ale také u sídel biskupů a kapitul a od 12. stol. i z iniciativy měšťanů, šlechty nebo panovníka.

V souvislosti s novou vlnou poutnictví během 11. stol. začal proces oddělování funkcí ubytoven pro poutníky a vlastních špitálů určených k péči o potřebné osoby (chudí, staří, nemocní, opuštěné děti).

Péči o nemocné se od 12. stol. věnovaly především křížovnické a rytířské řády, které přenesly těžiště své působnosti ze Svaté země, kde vznikaly, do Evropy.

I když byly špitály specializované na péči o potřebné, nemoc nebyla prvotním důvodem pro přijetí. Tím byla obvykle chudoba nebo stáří. Avšak existovaly i snahy (v závislosti na regionu a době) postarat se o nemocné „profesionálně“, s pomocí ošetřovatelského, někdy dokonce i lékařského personálu. Tato péče byla většinou pouze okrajová.⁴⁰³

Na péči o nemocné byly primárně zaměřeny jiné dvě instituce: klášterní infirmária a leprosária. Klášterní nemocnice (infirmária) byly v Českých zemích někdy umístěny ve zvláštní budově s kaplí (Ostrov, Zbraslav, Zlatá Koruna), jindy pouze v oddělené místnosti,

⁴⁰² SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 19-21.

⁴⁰³ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 7-18.

kteřou měl každý řeholní dům. Infirmária byla určena pouze pro omezený počet pacientů, většinou pouze pro řeholníky a leprosária zase jen pro jednu nemoc. Proto jsou za předchůdce nemocnic pokládány právě špitály.

První české špitály bychom mohli hledat při nejstarších církevních institucích (pražské biskupství po roce 973) nebo prvních benediktinských klášterech (sv. Jiří a sv. Markéta v Břevnově). I když benediktinské regule péči o nemocné, chudé a poutníky výslovně uváděly, u nejstarších českých klášterů jsou infirmária doložena pouze u sv. Jiří, v Břevnově a v Ostrově. Jiná je situace na Moravě, kde je při olomoucké kapitule doložena péče o chudé a o nemocné již od poloviny 11. stol. Vlastní špitál byl založen až o sto let později. První špitál v Praze, tzv. týnský špitál Panny Marie, vznikl pravděpodobně v první polovině 12. stol.⁴⁰⁴

Nejnámějším špitálským řádem byl johanitský nebo-li maltézský řád, v Praze sídlící od roku 1169. V Praze měl špitál při své komendě na malostranském břehu Vltavy, dále měl špitály u komend ve Strakoncích, Mladé Boleslavi, Brně, Ivančicích, Tišnově, Kounicích, Znojmě a Opavě.⁴⁰⁵

Další doložený špitálský řád německých rytířů byl v Chebu, Jindřichově Hradci, Jihlavě, Krmově a Opavě.⁴⁰⁶

Leprosárium u sv. Lazara spravovali křížovníci Božího hrobu, kteří měli své vlastní špitály v Trutnově a ve Znojmě.⁴⁰⁷

Řád sv. Ducha byl správcem špitálů v Praze, Starém Brně a ve Vratislavi.⁴⁰⁸

Nejslavnější český špitál založila v Praze roku 1231 sv. Anežka česká (1211-1282).⁴⁰⁹

Ve 13. stol. do Čech přišel dominikánský řád. Zásluhou Zdislavy z Lemberka⁴¹⁰ a jejího muže Havla se součástí dominikánských řeholních domů staly špitály v Jablonném,

⁴⁰⁴ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 18-24.

⁴⁰⁵ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 27.

⁴⁰⁶ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 30-31.

⁴⁰⁷ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 37.

⁴⁰⁸ JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 34.

⁴⁰⁹ PÍŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 85-101.

⁴¹⁰ PÍŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*, s. 73-84.

Turnově a Českém Dubu. Matka Zdislavy z Lemberka Sibyla a její sestra Eufémie založily špitál při cisterciáckém klášteře ve Žďáru nad Sázavou.

Špitály zakládaly nejen řády, panovníci nebo šlechtici, ale někdy i měšťané. Ve významných městech, jako Praha nebo Brno bylo více špitálů. Většina řádových špitálů během husitských válek zanikla nebo se stala majetkem měst.

O konkrétní poskytované péči a jejím rozsahu, rozhodoval zakladatel a výše finančních zdrojů. Založení špitálů mělo jak rozměr právní, tak vyžadovalo ekonomické zabezpečení (nemovitost, výnosy mýt, dary a odkazy).

Lékaři začali působit ve špitálech na začátku 15. stol. Samotná péče o nemocné se kromě poskytnutí stravy a útulku většinou skládala pouze z ošetření a obvázání ran, podávání utišujících prostředků nebo pouštění žilou. Na ošetřovatelskou péči ve špitálech i v domácnostech se specializovala sdružení tzv. bekyň, které v Praze působily od konce 13. stol. Později působily i v Plzni, Jihlavě, Brně, Znojmě, Olomouci a Opavě.

I když špitály mohly úroveň zdravotní péče zlepšit pouze minimálně, byla jejich úloha velmi významná.⁴¹¹

---

⁴¹¹ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 7-18.

4.1.2 Rozvoj partikulárního zdravotnictví

Vývoj zdravotnictví se zrychlil v 15. a 16. stol. Toto období je často řazeno do období utváření partikulárního zdravotnictví, ale vzhledem k pokroku můžeme období 15. – 18. stol. (do roku 1770) zařadit do etapy víceméně rozvinutého partikulárního zdravotnictví.

Vzniklo velké množství špitálních nadací, tj. organizací, které se zabývaly léčením. Lišily se podle místa a především podle velikosti majetku nadace – tím byla dána i velikost špitálu. V Praze vznikly dva nové špitály založené rodinami Olbramoviců a Velfoviců a dva špitály založené arcibiskupem **Janem Očkem**⁴¹² – špitál sv. Anežky byl jedním z nich a stal se brzy nejvýznamnějším v Praze.

Mimo Prahu zakládají špitály městské rady. Ve většině z nich léčitelskou funkci plní církve. V 15. stol. bylo v Čechách celkem 270 špitálů. Většinu z nich nelze považovat za nemocnice. Nadále plní převážně pečovatelskou funkci – péče o chudé, staré, sirotky. Výjimkou byly špitály pro syfilitiky, které plní i léčebnou funkci.

Ke konci sledovaného období začíná plnit léčebnou funkci **řád Milosrdných bratří** (Valtice 1605, Praha 1620). Milosrdní bratři zakládají špitály – hospitaly, které již nejsou jen útulky či pečovatelské domy, ale skutečnými nemocnicemi.⁴¹³

Postupně v řadě špitálů byla oddělena činnost hospodářská, kterou prováděla světská správa, zakladatel a zřizovatel a činnost léčebná, kterou nadále prováděli členové různých řádů.

Přínosem byl vznik instituce městských lékařů – fyzikusů, kteří měli za povinnost navštěvovat nemocné ve špitálech. Samotné špitály byly zprvu určeny jen pro malý počet osob, zpravidla kolem deseti. Špitál který měl kapacitu několika desítek osob byl výjimkou. Postupně se objevují oddělené místnosti pro muže a ženy, pokoje pro personál, místnost pro pouštění žilou atd.

⁴¹² SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 14-16.

PALIVEC, V. *Staropražské lékařské památky*, s. 35.

⁴¹³ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*, s. 29-33.

Podobně jako roste počet špitálů, roste i počet lékáren. Zatímco ve špitálech církev sehrává dominantní roli v léčení, v lékárnách je tomu naopak. Většina lékáren (až na výjimky několika klášterních lékáren) je ve světských rukou, jsou většinou měšťanské či měštské.

Světskými osobami v systému zdravotnictví jsou i lékaři – převážně měšťtí. Vystudovali universitu a stali se zaměstnanci měst. V řadě případů byli osobními lékaři panovníků, šlechticů či bohatých měšťanů. Jejich role není bezprostřední léčení, ale dbají především na dodržování hygienických opatření, nařizují a kontrolují opatření v době moru a jiných epidemii.⁴¹⁴

Třicetiletá válka výrazně zdecimovala obyvatelstvo a kvetoucí města se změnila v trosky. Celkové ztráty na životech vlivem války jsou odhadovány na třicet procent. V roce 1654 je počet obyvatel Čech odhadován na jeden milion a Moravy na pět set tisíc.

Příchodem Milosrdných bratří do Českých zemí nastává nová éra nemocniční zdravotní péče – špitál, hospital se stal skutečnou nemocnicí s léčebnou funkcí. Řád Milosrdných bratří byl založen roku 1573 Portugalcem Janem z Boha. Na území dnešní České republiky byl jeho první konvent založen ve Valticích 1605 a v Praze 1620. Členové řádu nejprve pečovali o zraněné a nemocné v důsledku války, ale více se uplatnili až v době pobělohorské. Pražská nemocnice Na Františku měla na počátku 14 lůžek, v roce 1631 již 18, a tento počet se do počátku 18. stol. zvýšil na 28. V 18. stol. dochází k přestavbě nemocnice a kapacita lůžek se podstatně zvýšila. Nemocní (výhradně muži) leželi po té ve třech velkých nemocničních sálech. Součástí pražské nemocnice byla i lékárna (1624) otevřená i pro veřejnost. Řád je proslulý tím, že si vychovával vlastní ošetřovatele a někteří nadaní členové řádu mohli studovat lékařství. V roce 1718 je ve Valticích zřízena řádová škola pro ošetřovatele a ranhojiče. Kromě lékařů z řádu působili v nemocnici i lékaři světští. Později vznikají i další nemocnice, a to v Novém Městě nad Metují (1696), Těšíně (1700), Prostějově (1727), Brně a Letovicích (40. léta 18. stol.). Od počátku 40. let 18. stol. působili také ve špitále na Kuksu, ale ten jim nepatřil.⁴¹⁵

⁴¹⁴ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 43-51.

⁴¹⁵ PALÍVEC, V. *Staropražské lékařské památky*, s. 37-41.

Vedle skutečných nemocnic Milosrdných bratří existovaly a početně rostly tradiční špitály, z nichž mnohé byly schopné poskytnout kvalifikovanou pomoc nemocným. Pro nemocné byla vyhrazena lůžka (vedle lůžek a prostor, která sloužila k pečovatelské činnosti) a byla vypracována pravidla léčebné činnosti. Tak se v činnosti špitálů, které nadále vedou a řídí rády, objevují světští lékaři, kteří spolu s bratry zajišťují léčebnou funkci.⁴¹⁶

---

⁴¹⁶ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 43-51, 70-75.

4.1.3 Řízení zdravotnictví v etapě partikulárního zdravotnictví

Vymezení role církve v etapě partikulovaného zdravotnictví by nebylo úplné, kdybychom se krátce nezastavili u řízení zdravotnictví. Základní charakteristikou je, že vzhledem k roztržitosti neexistuje jednotné řízení. Každé město či panství má svůj systém. Určitým jednotícím prvkem v této etapě jsou medicínální řády, které vydávali panovníci, ale jejich platnost byla omezena na města, kam sahala moc panovníka. Nicméně se staly jakýmsi vzorem pro jednotící kroky v řízení zdravotnictví ve městech. Vedle závazných směrnic pro lékaře, lékárníky, porodní báby a ranhojiče obsahovaly řády i zdravotnická opatření pro případ epidemií. Doplňkem k medicínálním řádům byly řády infekční. K nejznámějším medicínálním řádům patřily⁴¹⁷:

- Medicínální řád Fridricha II.⁴¹⁸ (1240)
- Řád pro lékaře, lékárníky a ranhojiče - vydal Karel IV. pro město Vratislav (1350)
- Policejní řád Ferdinanda I. (1542)
- Policejní řád Rudolfa II.⁴¹⁹ (1578)
- Řád apatekářský (1592)
- Všeobecný medicínální řád Marie Terezie (1752)
- Generální zdravotní normativ (1770)

Předstupněm vzniku centralizovaného celostátního zdravotnictví byl Všeobecný medicínální řád Marie Terezie, který stanovuje systém řízení zdravotnictví a tím velmi omezuje vliv církve a vrchnosti na řízení zdravotnictví. Centralizaci zdravotnictví dokončil roku 1770 vydaný Generální zdravotní normativ.

V etapě partikulárního zdravotnictví sehrává dominantní roli v poskytování zdravotní péče církve. Ve všech kláštrech byla poskytována zdravotnická péče v hospitálech, špitálech či nemocnicích, ať již to bylo pouze pro členy řádu nebo pro chudé z okolí kláštera. Forma léčení byla různá. I když z počátku se jednalo o péči nezdravotní (poskytování útulku, péče o poutníky...), v širším pojetí péče o zdraví i tato činnost řádů přispěla k posílení zdraví tehdejších obyvatel.

⁴¹⁷ RUSEK, V., DRÁBEK, P., KUČEROVÁ, M., aj. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1970. s. 82-96.

⁴¹⁸ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 50.

⁴¹⁹ VOJTOVÁ, M. *Dějiny československého lékařství* (svazek I), s. 251.

Postupně vzniká i světská linie léčení. Jsou to především lékárny, ve kterých vedle klášterních lékáren poskytují léčebnou pomoc lékárníci. Počty městských a měšťanských lékáren postupně převyšují počty lékáren klášterních. Rovněž rozvíjející se instituce městských lékařů znamená posilování role světského zdravotnictví oproti církevnímu. Vývoj směřuje k zásadní přeměně role církve ve zdravotnictví. Josefínskými reformami rozhodující roli přebírá stát.⁴²⁰

---

⁴²⁰ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 19-29.

4.2 Církevní zdravotnictví v etapě celostátního zdravotnictví

V polovině 18. stol. zahájila Marie Terezie (1740 – 1780) reformy ve školství a zdravotnictví. Rádcem a prakticky tvůrcem reformy zdravotnictví byl nizozemský lékař Gerhard van Swieten. Příčinou doslova revolučních změn byl především špatný zdravotní stav obyvatelstva.

Základním postulátem reformy bylo odebrat rozhodovací a výkonnou moc ve zdravotnictví církvi a dát ji do rukou státu. Postupně byly vytvořeny řídicí orgány zdravotnictví. Roku 1752 to byl nejvyšší zdravotní orgán – Dvorská zdravotní deputace. Na úrovni zemí to byly zemské zdravotní komise při nejvyšších zemských úřadech (v Praze, Brně a Opavě), kde působili lékaři ve funkci zdravotních radů. Tyto komise byly v roce 1773 nahrazeny zemskými zdravotními odděleními, v jejichž čele stál zemský protomedik.⁴²¹

Spolu s reformami ve zdravotnictví byla podstatně omezena moc církve. Byly zrušeny 182 kláštery. Tím prakticky zanikly všechny léčebné funkce v uvedených kláštorech, které se sice týkaly většinou jen řádových členů, ale v řadě z nich existovaly špitály pro veřejnost.

Stát přebírá řízení většiny špitálů. Církevní nemocnice se musí v řadě případů podřídit světským zákonům, např. zaměstnanci musí mít státem předepsané vzdělání. Tím postupně špitály ztrácejí funkci útulků a stávají se regulárními nemocnicemi s léčebnou funkcí.

Josef II. vydal roku 1781 direktivní pravidla, která nařizovala zakládání specializovaných ústavů pro nemocné – všeobecné nemocnice, porodnice a nalezince, ústavy pro choromyslné a chorobince pro dlouhodobě a nevléčitelně nemocné. Zároveň byly zrušeny nevyhovující špitály a chudobince.⁴²²

Roku 1784 byla v Brně v budově zrušeného kláštera sester dominikánek u sv. Anny zřízena všeobecná nemocnice pro 80 nemocných, porodnice pro 20 rodiček, nalezinec a sirotčinec pro 20 dětí a ústav pro choromyslné.

⁴²¹ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 93-95.

⁴²² SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 61-87.

V Olomouci byla otevřena nemocnice pro 120 osob, porodnice pro 40 rodiček a nalezinec pro 50 dětí v bývalém klášteře minoritů.⁴²³

V Praze byla všeobecná nemocnice s 300 lůžky založena na Karlově náměstí v ústavu šlechticů, na jehož zahradě byl postaven pavilon pro duševně choré s 57 místy. Porodnice a nalezinec vznikly v bývalém kapitulním domě u kostela sv. Apolináře. Chorobinec byl ve zrušeném klášteře na Karlově náměstí. A jako druhý byl v roce 1879 otevřen chorobinec na Karlově, určený chudým osobám postiženým nevléčitelnými a také odpor a hnus vzbuzujícími chorobami a pro sešlost věkem. Bylo zde také otevřeno oddělení pro tiché choromyslné.⁴²⁴

V nemocnicích vznikaly a působily kliniky. Zpočátku měly vyhrazený jen omezený počet lůžek, kam byli z ostatních oddělení vybíráni pacienti vhodní k demonstracím pro posluchače lékařské fakulty. Se vzrůstajícím počtem pacientů bylo nutné rozšířit stávající prostory. Roku 1839 byla nemocnice rozšířena o 120 lůžek a v letech 1848-1851 o dalších 165 lůžek. To stejné platilo i pro ústav choromyslných, který získal roku 1822 v bývalém klášteře u sv. Kateřiny 260 lůžek. Roku 1842 byla založena také první dětská nemocnice u sv. Lazara se 44 lůžky. Na počátku 30. let 19. století vznikaly v důsledku cholery epidemie cholery nemocnice, které byly rušeny s ústupem této nemoci. Na konci 18. století byly zakládány také specializované ústavy pro slepé a hluchoněmé.⁴²⁵

Koncem 18. století bylo v Čechách 300 špitálů a na Moravě kolem 200. Kvalifikovanou péči však poskytovaly z řádů pouze Milosrdní bratři a Alžbětky, které rozšiřovaly stávající nemocnice nebo budovaly nové.

Počet civilních nemocnic v tu dobu již převyšuje počet nemocnic církevních. Role církve se v procesu bezprostředního léčení výrazně snížila. Kromě nemocnic však existuje velké množství chorobinců (561), které pravděpodobně vznikly z bývalých hospitalů, ale již neměly léčebnou funkci. Na poli charitativní pomoci starým lidem hraje církev stále významnou roli.⁴²⁶

⁴²³ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 61-87.

⁴²⁴ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 61-87.
PALÍVEC, V. *Staropražské lékařské památky*, s. 51-53, 56, 70-71.

⁴²⁵ PALÍVEC, V. *Staropražské lékařské památky*, s. 66.

SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 61-87.

⁴²⁶ SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 61-87.

Postupně dochází ke specializaci lékařských oborů a jejich přirozeným centrem se stávají lékařské fakulty. Prodlužuje se studium medicíny ze 4 na 5 let.⁴²⁷

Od roku 1815 (až na malé výjimky) dochází k trvalému růstu počtu obyvatel.

Roku 1887 byl vydán zákon o povinném úrazovém pojištění všech dělníků a výkonných úředníků v továrnách, dolech, hutích, loděnicích, skladištích a lomech, stavebních podnicích atd. Na něj navázal zákon č. 33 z roku 1888 o nemocenském pojištění, podle něhož bylo nemocenské pojištění povinné pro všechny dělníky a úředníky spadající pod živnostenský úřad (dobrovolně se mohli zapojit i pracovníci v zemědělství a lesnictví). Bylo zřízeno několik typů pokladen podle druhu práce. Zákony zabezpečovaly alespoň minimální lékařskou péči.⁴²⁸

Nově vzniklá Československá republika převzala systém zdravotnictví fungující za monarchie a dále jej rozvíjela.

⁴²⁷ JUNAS, J., BOKESOVÁ–UHEROVÁ, M. *Dejiny medicíny a zdravotnictva*, s. 101-104.

⁴²⁸ Výnos c. k. min. vnitra ze dne 9. dubna 1889 č. 6127 pro všechny zemské úřady politické. *Časopis českého lékařnictva*, 1889, roč. VIII, č.12.

Zákon nemocenský. *Časopis českého lékařnictva*, 1889, roč. VIII, č.14.

FRÖML, F. Počátky nemocenského pojištění. *Časopis českých lékařníků*, 1996, roč. 68, č. 3. s. 22-24.

TRNKA, J. *Sociální pojištění za Rakouska-Uherska*. 29. 10. 2003. Dostupné na:

<<http://www.blisty.cz/2003/10/29/art15783.html>>.

NIKLÍČEK, L. *Systém veřejného zdravotnictví a nemocenského pojištění za první Československé republiky*. Praha : Lidová universita Akademie J. A. Komenského, 1994.

ZÁVĚR

Cílem práce bylo ukázat roli církve a církevního zdravotnictví v českých dějinách. Pro přehlednost práce bylo nutné ujasnit etapy zdravotnictví, proto jsem v teoretické části diplomové práce vypracovala etapizaci zdravotnictví, která zpřehledňuje jednotlivá období.

Posouzení role církve ve zdravotnictví by nebylo možné bez analýzy církevních řádů. Na našem území od příchodu benediktinského řádu roku 993 postupně působily desítky různých řádů, kongregací a řeholních společenství, které v průběhu času vybudovaly stovky klášterů, z nichž mnohé sehrály významnou roli v oblasti zdravotnictví. V práci je uveden přehled nejvýznamnějších církevních řádů a míst jejich působení.

Je ukázán postupný nárůst působení církve a církevního zdravotnictví zejména v etapě partikulárního zdravotnictví. Vrchol působení řádů lze spatřovat v 16. až 18. století (do roku 1770), kdy má církev dominantní postavení prakticky ve všech oblastech zdravotnictví s výjimkou lékárenství. Skoro všechna zdravotnická zařízení té doby jsou v rukou církve a pokud se jedná o zařízení světská, působí v nich lékaři vychovaní na univerzitě, kde rozhodující vliv na vzdělání měla církev.

V roce 1770 v souvislosti se vznikem celostátního zdravotnictví, kdy rozhodující roli v péči o zdraví převzal stát, byla dominantní role církve ve zdravotnictví otřesena a postupně během 19. století výrazně oslabena.

Diplomová práce je, pokud vím, jednou z prvních, které se uvedenou problematikou zabývají. Rozsáhlost a složitost dané problematiky nedovolila beze zbytku objasnit významnou dějinnou roli církve. Církevní zdravotnictví – to nejsou jen zdravotnická zařízení a jejich počty, ale zejména lidé – osobnosti, které přes nejrůznější omezení posouvaly poznání a objevovaly nové postupy a metody léčení, nebo se zasloužily o změny v organizaci a řízení zdravotnictví.

Vzhledem k rozsahu diplomové práce nebylo možné zabývat se dějinami všech řádů, kongregací a řeholních společenství. Kromě toho na zpracování čekají i ženské řády, kongregace a řeholní společenství a také období od vzniku samostatné Československé republiky v roce 1918 až do dneška. Doufám, že se časem najde někdo, kdo se tohoto zajímavého úkolu ujme.

SEZNAM LITERATURY

PRAMENY

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona : ekumenický překlad. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1979.

Českomoravská provincie Hospitálského řádu sv. Jana z Boha milosrdných bratří [online]. Brno. Dostupné na WWW: <<http://www.volny.cz/milosrdni>>.

FRÖML, F. Počátky nemocenského pojištění. *Časopis českých lékárníků*, 1996, roč. 68, č. 3. ISSN 1211-5134.

Lumen gentium. Věřoučná konstituce o církvi. Praha : Scriptum, 1992.

TRNKA, J. Sociální pojištění za Rakouska-Uherska. 29. 10. 2003. Dostupné na: <<http://www.blisty.cz/2003/10/29/art15783.html>>.

Výnos c. k. min. vnitra ze dne 9. dubna 1889 č. 6127 pro všechny zemské úřady politické. *Časopis českého lékařnictva*, 1889, roč. VIII, č.12.

Zákon nemocenský. *Časopis českého lékařnictva*, 1889, roč. VIII, č.14.

PRIMÁRNÍ LITERATURA

BOGAR, B. *Milosrdní bratři*. Praha : Družstvo Vlast, 1934.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích. Díl I – Řády rytířské a křížovníci*. Praha : Libri, 2002. ISBN 80-7277-085-3.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 1. svazek – Řeholní kanovníci*. Praha : Libri, 2003. ISBN 80-7277-086-1.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl II, 2. svazek – Mnišské řády*. Praha : Libri, 2004. ISBN 80-7277-087-X.

BUBEN, M. M. *Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích Díl III, 1. svazek – Žebravé řády*. Praha : Libri, 2006. ISBN 80-7277-088-8.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha : Fénix, 1991. ISBN 80-85245-11-6.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve I*. 3. přepracované vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-285-4.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve II*. 3. přepracované vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-285-4.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*. 3. přepracované vydání. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. ISBN 80-7067-285-4.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 1*. Praha : Zvon, 1991. ISBN 80-7113-004-4.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha : Zvon, 1991. ISBN 80-7113-003-4.

SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BŘEZINOVÁ, M., MAŠEK, P., MÜLLER, J. a kol. *Autoatlas: Česká republika*. 2. vydání. Brno : Geodezie, 1997. ISBN 80-7206-045-7.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. 2. opravené a doplněné vydání. Praha : Zvon, 1995. ISBN 80-7113-119-9.

JAROLÍMEK, J. a kol. *Úvod do studia lékařství*. Praha : Avicenum, 1989.

JEDIN, H. *Malé dějiny konciliů*. Praha : ČKCH, 1990.

JUNAS, J., BOKESOVÁ-UHEROVÁ, M. *Dejiny medicíny a zdravotníctva*. Bratislava : Osveta, 1985.

Kol. autorů *Die Geschichte des Christentums (Religion – Politik – Kultur), Band 4 - Bischöfe, Mönche und Kaiser (642 – 1054)*. Freiburg : Verlag Herder, 1994. ISBN 3-451-22254-X.

Kol. autorů *Die Geschichte des Christentums (Religion – Politik – Kultur), Band 10 - Aufklärung, Revolution, Restauration (1750 – 1830)*. Freiburg : Verlag Herder, 2000. ISBN 3-451-22260-4.

LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*. Praha : Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-47-X.

NIKLÍČEK, L. *Systém veřejného zdravotnictví a nemocenského pojištění za první Československé republiky*. Praha : Lidová universita Akademie J. A. Komenského, 1994. ISBN 80-7048-019-X.

NIKLÍČEK, L., ŠTEIN, K. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha : Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1985.

PALIVEC, V. *Staropražské lékařské památky, Monumenta medica vetero Pragae*. Praha : Libri, 2005. ISBN 80-7277-220-1.

PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*. Praha : Aved, 1992. ISBN 80-902776-0-8.

RUSEK, V., DRÁBEK, P., KUČEROVÁ, M., aj. *Kapitoly z dějin československé farmacie*. Bratislava : SPN, 1970.

SCHOTT, H., MÜLLER, J. W. *Kronika medicíny*. Praha : Fortuna print, 1994. ISBN 80-85873-16-8.

SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-315-0.

VAŠEK, B. *Dějiny křesťanské charity*. Olomouc : Velehrad, 1941.

VLČEK, P., SOMMER, P., FOLTÝN, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha : Libri, 1997. ISBN 80-85983-17-6.

VOJTOVÁ, M. a kol. *Dějiny československého lékařství*. (svazek I – do roku 1740). Praha : Avicenum, zdravotnické nakladatelství, 1970.

SEZNAM ZKRATEK

VMŘ - Všeobecný medicínální řád

GZN - Generální zdravotní normativ

RTG - Rentgen

LG - Lumen gentium

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I.: Přehled míst a doby působení jednotlivých řádů zmíněných v práci

PŘÍLOHY

Příloha I.: Přehled míst a doby působení jednotlivých řádů zmíněných v práci

Vzhledem k tomu, že jsem čerpala z mnoha zdrojů⁴²⁹, ve kterých se časové údaje lišily, nebylo jednoduché působení řádů přesně datovat. Ostatně i u jednoho autora se dalo vybírat z více možností. Např. datum povolání řeholníků, datum schválení představených k odchodu do českých zemí, příchod prvních členů řádu či datum pořízení vlastního domu, ať již stavbou či koupí, se často velmi lišila.

V tabulkách proto uvádím data, která se objevovala nejčastěji a která mi tedy připadala nejpravděpodobnější (či data časově okrajová).

Tabulka č. I	Johanité
Tabulka č. II	Templáři
Tabulka č. III	Němečtí rytíři
Tabulka č. IV	Rytířský řád Svatého Ducha
Tabulka č. V	Strážci Božího hrobu
Tabulka č. VI	Cyriaci
Tabulka č. VII	Křížovníci s červenou hvězdou
Tabulka č. VIII	Benediktini
Tabulka č. IX	Cisterciáci
Tabulka č. X	Celestini
Tabulka č. XI	Kartuziáni
Tabulka č. XII	Augustiniáni kanovníci
Tabulka č. XIII	Premonstráti
Tabulka č. XIV	Dominikáni
Tabulka č. XV	Minorité
Tabulka č. XVI	Františkáni
Tabulka č. XVII	Hyberní
Tabulka č. XVIII	Kapucíni
Tabulka č. XIX	Milosrdní bratři

⁴²⁹ LANE, T. *Dějiny křesťanského myšlení*.

JIRÁSKO, L. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*.

PIŤHA, P. *Čechy a jejich svatí*.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin I*.

SVOBODNÝ, P., HLAVÁČKOVÁ, L. *Pražské špitály a nemocnice*.

Českomoravská provincie Hospitálského řádu sv. Jana z Boha milosrdných bratří [online]. Brno. Dostupné na WWW: <<http://www.volny.cz/milosrdni>>.

BŘEZINOVÁ, M., MAŠEK, P., MÜLLER, J. a kol. *Autoatlas: Česká republika*. 2. vydání. Brno : Geodezie, 1997.

TABULKA č. I
Johanité

místo	Okres	období
Praha - Malá strana	Praha	1158 - 1420, 1519 - 1950
Manětín	Plzeň – sever	1169 - 1483
Stříbro	Tachov	1172 - 1188
Kadaň	Chomutov	1186 - 1542
Kroměříž	Kroměříž	1238 - 1423
Strakonice	Strakonice	1243 - 1925
Horažďovice	Klatovy	1251 - husitské války
Pičín	Příbram	1250 - husitské války
Mladá Boleslav	Mladá Boleslav	1255 - 1421
Český Dub	Liberec	1237 - 1425
Ploskovice	Litoměřice	1174 - 1465
Měcholupy	Klatovy	1696
Dožice u Nepomuku	Plzeň – jih	1747
Obytce	Klatovy	1828 - 1950
Ivanovice na Hané	Vyškov	1183 - 1490
Hrádek	Znojmo	1200 - husitské války
Horní Kounice	Znojmo	1235 - 1424
Brno	Brno	1238 - 1243
Staré Brno	Brno	1243 - husitské války
Vyškov	Vyškov	1238 - 1243
Opava	Opava	1368 - 1950
Dívčí Hrad	Bruntál	1768 - 1950

TABULKA č. II
Templáři

místo	Okres	období
Praha - Staré město	Praha	1240 - 1312
Praha - Uhříněves	Praha	1292
Praha - Čakovice	Praha	14. stol.
Blatná	Strakonice	14. stol.
Jamolice	Znojmo	1279
Čejkovice	Hodonín	1248
Templštejn	Znojmo	1301
Vsetín	Vsetín	13. - 14. stol.

TABULKA č. III
Němečtí rytíři

místo	Okres	období
Praha - Nové město	Praha	1217 - 1238
Praha - Staré město	Praha	1235 - husitské války
Drobovice	Kutná Hora	1242 - 1421
Polná	Jihlava	1242 - husitské války
Řepín	Mělník	1250 - husitské války
Býčkovice	Litoměřice	1250 - husitské války
Miletín	Jičín	1250 - husitské války
Jindřichův Hradec	Jindřichův Hradec	1250 - 1460
Chomutov	Chomutov	1252 - 1411
Havlíčkův Brod	Havlíčkův Brod	1526 - husitské války
Cheb	Cheb	1271 - husitské války
Hradec Králové	Hradec Králové	1290 - 1418
Bílina	Teplice	1302 - husitské války
Plzeň	Plzeň	1310 - 1546
Blatno	Chomutov	1320 - 1404
Hoštěradice	Znojmo	1237 - husitské války
Slavkov u Brna	Vyškov	1250 - 1422
Moravský Krumlov	Znojmo	1294 - husitské války
Křenovice	Vyškov	14. stol.
Sovinec	Bruntál	1857 - 1866
Opava	Opava	1250 - 1939
Krnov	Bruntál	1283 - 1510
Bruntál	Bruntál	1621 - 1939

TABULKA č. IV
Rytířský řád Svatého Ducha

místo	Okres	období
Litovel	Olomouc	1260 - 1545
Olomouc	Olomouc	1248 - 1482
Telč	Jihlava	zaniklo v 16. stol.
Brno	Brno	1238

TABULKA č. V
Strážci Božího hrobu

místo	Okres	období
Praha - Zderaz	Praha	1188 - 1420
Nymburk	Nymburk	1280 - 1420
Trutnov	Trutnov	1313 - 1420

TABULKA č. VI
Cyriaci

místo	Okres	období
Praha – Staré město	Praha	1256 - 1783
Klášterec nad Orlicí	Ústí nad Orlicí	1279 - 1421
Pardubice	Pardubice	1290 - 1421
Pardubičky	Pardubice	1332 - 1421
Nové Benátky	Mladá Boleslav	1349 - 1421
Solnice	Rychnov nad Kněžnou	1359 - 1421

TABULKA č. VII
Křížovníci s červenou hvězdou

místo	Okres	období
Praha - Staré město	Praha	1233, 1252 - 1950
Praha - Nové město	Praha	1235 - 1252
Stříbro	Tachov	1243 - husitské války
Most	Most	1253 - 1950
Litoměřice	Litoměřice	1257 - husitské války
Cheb	Cheb	1271 - 1950
Klatovy	Klatovy	1288 - husitské války
Ústí nad Labem	Ústí nad Labem	1300 - husitské války
Kouřim	Kolín	1338 - husitské války
Písek	Písek	1351 - husitské války
České Budějovice	České Budějovice	1361 - husitské války
Sušice	Klatovy	1382
Chlum nad Ohří	Sokolov	1411, obnov. 1687
Hradiště sv. Hypolita	Znojmo	1240 - 1950

TABULKA č. VIII
Benediktini

místo	Okres	období
Doubravka	Plzeň	992
Břevnov	Praha	993 - 1950
Ostrov	Praha – západ	999 - 1420
Sázava	Kutná Hora	1032 - 1785
Opatovice nad Labem	Pardubice	1086 - 1421
Litomyšl	Svitavy	1092 - 1145
Postoloprty	Louny	1117 - 1429
Kladruby	Tachov	1115 - 1785
Vilémov	Havlíčkův Brod	1120 - 1541
Želiv	Pelhřimov	1139 - 1149
Hradiště nad Jizerou	Mladá Boleslav	1150 - 1177
Podlažice	Chrudim	1159 - 1460
Police nad Metují	Náchod	1209 - 1786
Svatý Jan pod Skalou	Beroun	1517 - 1785
Přeštice	Plzeň	1245 - 1785
Velíz	Beroun	13. stol. - husitské války
Přindá	Tachov	1306 - 1421
Zátoň	Český Krumlov	1310 - 1491
Nicot	Prachatice	1310 - 1420
Slaný	Kladno	14. stol. - husitské války
Broumov	Náchod	1258 - 1950
Boč	Karlovy Vary	14. stol.
Praha – Nové Město – Emauzy	Praha	1346 - 1950
Klášteří Lhota	Trutnov	14. stol. - husitské války
Teslin	Příbram	1353 - husitské války
Město Touškov	Plzeň	1355 - 1534
Praha – Nové Město – sv. Ambrož	Praha	1355 - 1414
Zvýšiv	Kutná Hora	1360 - 1421
Práčov	Chrudim	1360 - 1421
Praha – Staré Město	Praha	1628 - 1785
Bezděz	Česká Lípa	1666 - 1785
Rajhrad	Brno venkov	1148 - 1950
Klášteří Hradisko	Olomouc	1078 - 1150

Třebíč	Třebíč	1101 - 1528
Komárov	Brno	1195 - 1527
Uherčice	Břeclav	1267 - 1530
Měřín	Žďár nad Sázavou	1298 - 1466
Kláštorec	Šumperk	1340 - 1423
Litobratřice	Znojmo	1393 - 1450
Valeč	Třebíč	1393 - husitské války
Orlová	Karviná	1269 - 1561
Březová	Opava	1298 - 1427

TABULKA č. IX
Cisterciáci

místo	Okres	období
Sedlec	Kutná Hora	1142 - 1783
Plasy	Plzeň	1144 - 1785
Klášter	Plzeň	1144 - 1420
Klášter nad Dědinou	Rychnov	1150 - 1420
Hradiště nad Jizerou	Mladá Boleslav	1177 - 1420
Mašřov	Chomutov	1192 - 1198
Osek	Teplice	1198 - 1950
Nížkov	Žďár nad Sázavou	1232 - 1252
Dubina	Karlovy Vary	13. – 15. stol.
Vyšší Brod	Český Krumlov	1259 - 1950
Zlatá Koruna	Český Krumlov	1263 - 1785
Česká Lípa	Česká Lípa	13. stol. - 1785
Zbraslav	Praha	1292 - 1785
Kouřim	Kolín	1340 - 1421
Praha – Staré Město	Praha	1374 - 1785
Chotěboř	Havlíčkův Brod	kolem 1400
Mariánský Týnec	Plzeň	1628 - 1785
Klášterní Skalice	Kolín	1357 - 1783
Přibyslav	Havlíčkův Brod	kolem 1424
Velehrad	Uherské Hradiště	1205 - 1784
Žďár nad Sázavou	Žďár nad Sázavou	1252 - 1784
Vizovice	Zlín	1261 - 1636
Bolatice	Opava	13. stol. - 1784

TABULKA č. X
Celestini

místo	Okres	období
Praha – Nové Město	Praha	1368 - 1369
Praha – na Slupi	Praha	1387 - 1420

TABULKA č. XI
Kartuziáni

místo	Okres	období
Smíchov	Praha	1341 - 16. stol.
Tržek	Svitavy	1378 - 1421
Valdice	Jičín	1627 - 1782
Královo Pole	Brno	1375 - 1782
Dolany	Olomouc	1388 - 1425
Štípa	Zlín	1616 nedostavěn
Olomouc	Olomouc	1440 - 1782

TABULKA č. XII
Augustiniáni kanovníci

místo	Okres	období
Roudnice nad Labem	Litoměřice	1333 - 1421
Praha – Nové Město	Praha	1350 - 1785
Jaroměř	Náchod	1349 - 1421
Rokycany	Rokycany	1361 - 1421
Sadská	Nymburk	1362 - 1420
Třeboň	Jindřichův Hradec	1367 - 1785
Lanškroun	Ústí nad Orlicí	1371 - 1421
Kostomlaty pod Řípem	Litoměřice	15. stol.
Borovany	České Budějovice	1455 - 1785
Šternberk	Olomouc	1371 - 1784
Fulnek	Nový Jičín	1389 - 1784
Prostějov	Prostějov	1391 - 1434
Olomouc - centrum	Olomouc	1434 - 1784

TABULKA č. XIII
Premonstráti

místo	Okres	období
Praha - Strahov	Praha	1138 - 1950
Litomyšl	Svitavy	1145 - 1344
Želiv	Pelhřimov	1139 - 1950
Milevsko	Písek	1187 - 1785
Teplá	Karlovy Vary	1193 - 1950
Havlíčkův Brod	Havlíčkův Brod	1807 - 1885
Klášteří Hradisko	Olomouc	1078 - 1784
Louka	Znojmo	1190 - 1784
Zábrdovice	Brno venkov	1205 - 1784
Kněžice	Třebíč	1279 - 1550
Jihlava	Jihlava	1468 - 1950
Nová Říše	Jihlava	1582 - 1950
Křtiny	Blansko	1671 - 1784
Sv. Kopeček	Olomouc	1676 - 1950
Jesenec	Prostějov	1690 - 1784
Šebetov	Blansko	1710 - 1785

TABULKA č. XIV
Dominikáni

místo	Okres	období
Praha – Nové Město	Praha	1226 - 1232
Praha – Staré Město	Praha	1232 - 1556
Litoměřice	Litoměřice	1236 - 1950
Hradec Králové	Hradec Králové	1238 - 1419
Turnov	Semily	1250 - 1424
Jablonné v Podještědí	České Lípa	1252 - 1950
Chrudim	Chrudim	1295 - 1421
Nymburk	Nymburk	1257 - 1789
Klatovy	Klatovy	1300 - 1785
České Budějovice	České Budějovice	1265 - 1785
Písek	Písek	1275 - 1787
Louny	Louny	1253 - 1419

Kolín	Kolín	1261 - 1421
Beroun	Beroun	1285 - 1421
Cheb	Cheb	1294 - 1905
Plzeň	Plzeň	1295 - 1785
Pardubičky	Pardubice	1332 - 1421
Ústí nad Labem	Ústí nad Labem	1617 - 1935
Sezimovo Ústí	Tábor	1250 - 1420
Praha – Staré Město	Praha	1556 - 1626
Praha – Malá Strana	Praha	1626 - 1784
Praha – Staré Město - Jiljí	Praha	1626 - 1950
Nové Dvory	Kutná Hora	1696 - 1784
Chomutov	Chomutov	1780 - 1787
Olomouc	Olomouc	1226 - 1950
Brno	Brno	1227 - 1784
Znojmo	Znojmo	1234 - 1950
Jihlava	Jihlava	1247 - 1748
Uherský Brod	Uherské Hradiště	1295 - 1950
Šumperk	Šumperk	1293 - 1787
Boskovice	Blansko	1682 - 1784
Třeboň	Jindřichův Hradec	1295 - 1933
Těšín	Karviná	1268 - 1790
Opava	Opava	1291 - 1786

TABULKA č. XV
Minorité

místo	Okres	období
Praha – Staré Město – sv. Jakub	Praha	1232 - 1950
Litoměřice	Litoměřice	1233 - 1785
Praha – Staré Město – bl. Anežky	Praha	1251 - 1556
Kadaň	Chomutov	1234 - 1786
Stříbro	Tachov	1240 - 1785
Benešov	Benešov	1246 - 1420
Most	Most	13. stol. - 1950
Cheb	Cheb	1247 - 1465
Bechyně	Tábor	1281 - 1491
Jílové u Prahy	Praha - západ	1293 - 1785

Vysoké Mýto	Ústí nad Orlicí	1260 - 1421
Plzeň	Plzeň	1295 - 1460
Čáslav	Kutná Hora	13. stol. - 1421
Beroun	Beroun	13. stol. - 1421
Panenský Týnec	Louny	1300 - 1638
Domažlice	Domažlice	1300 - 1421
Nový Bydžov	Hradec Králové	1305 - 1421
Jindřichův Hradec	Jindřichův Hradec	1320 - 1560
Horažďovice	Klatovy	1330 - 1814
Žatec	Louny	1346 - 1419
Strádov	Chrudim	1346 - 1420
Mladá Boleslav	Mladá Boleslav	1345 - 1784
Český Krumlov	Český Krumlov	1350 - 1950
Krupka	Teplice	14. stol. - husitské války
Pardubice	Pardubice	1514 - 1786
Praha – Staré Město	Praha	1622 - 1783
Kukleny	Hradec Králové	1776 - 1789
Olomouc	Olomouc	1230 - 1785
Brno	Brno	1230 - 1950
Znojmo	Znojmo	1235 - 1534
Jihlava	Jihlava	1250 - 1950
Valtice	Břeclav	1286 - 1426
Uničov	Olomouc	1330 - 1950
Krnov	Bruntál	1253 - 1950

TABULKA č. XVI
Františkáni

místo	Okres	období
Plzeň	Plzeň	1460 - 1950
Praha – Nové Město	Praha	1461 - 1483
Cheb	Cheb	1465 - 1593
Tachov	Tachov	1465 - 1950
Kadaň	Chomutov	1473 - 1950
Jindřichův Hradec	Jindřichův Hradec	1478 - 1950
Bechyně	Tábor	1490 - 1950
Praha – Nové Město	Praha	1604 - 1950
Votice	Benešov	1627 - 1950
Turnov	Semily	1651 - 1950

Slaný	Kladno	1655 - 1950
Hostinné	Trutnov	1666 - 1950
Hájek	Praha – západ	1659 - 1950
Hořovice	Beroun	1684 - 1950
Zásmuky	Kolín	1691 - 1950
Hejnice	Liberec	1691 - 1950
Annaberg	Cheb	1716 - 1787
Skalka u Mníšku	Praha – západ	1763 - 1926
Olomouc	Olomouc	1451 - 1785
Brno	Brno	1451 - 1786
Jemnice	Třebíč	1455 - 1676
Znojmo	Znojmo	1470 - 1784
Valtice	Břeclav	1487 - 1804
Uherské Hradiště	Uherské Hradiště	1491 - 1950
Kroměříž	Kroměříž	1606 - 1950
Dačice	Jindřichův Hradec	1660 - 1950
Moravská Třebová	Svitavy	1678 - 1950
Český Těšín	Karviná	1470 - 1542
Opava	Opava	1451 - 1797

TABULKA č. XVII
Hyberní

místo	Okres	období
Praha - Nové město	Praha	1629 - 1786

TABULKA č. XVIII
Kapucíni

místo	Okres	období
Praha - Hradčany	Praha	1600 - 1950
České Budějovice	České Budějovice	1614 - 1788
Roudnice nad Labem	Litoměřice	1615 - 1950
Most	Most	1616 - 1950
Praha – Nové Město	Praha	1833 - 1950
Horšovský Týn	Domažlice	1650 - 1950
Sušice	Klatovy	1651 - 1950
Litoměřice	Litoměřice	1638 - 1950

Chrudim	Chrudim	1656 - 1947
Sokolov	Sokolov	1663 - 1950
Kolín	Kolín	1666 - 1950
Rumburk	Děčín	1567 - 1950
Opočno	Rychnov nad Kněžnou	1673 - 1950
Žatec	Louny	1675 - 1950
Záskupy	Česká Lípa	1681 - 1950
Mnichovo Hradiště	Mladá Boleslav	1690 - 1814
Mělník	Mělník	1750 - 1950
Český Brod	Kolín	1750 - 1786
Mariánská	Karlovy Vary	1754 - 1950
Brno	Brno	1604 - 1950
Mikulov	Břeclav	1611 - 1784
Olomouc	Olomouc	1614 - 1950
Vyškov	Vyškov	1616 - 1787
Znojmo	Znojmo	1628 - 1950
Jihlava	Jihlava	1631 - 1784
Fulnek	Nový Jičín	1674 - 1950
Třebíč	Třebíč	1687 - 1950
Kyjov	Hodonín	1710 - 1784
Prostějov	Prostějov	1756 - 1784
Náměšť nad Oslavou	Třebíč	1759 - 1784

TABULKA č. XIX
Milosrdní bratři

místo	Okres	období
Praha – Staré Město	Praha	1620 - 1941
Nové Město nad Metují	Náchod	1696 - 1941
Kuks	Trutnov	1743 - 1941
Valtice	Břeclav	1605 - 1941
Prostějov	Prostějov	1733 - 1941
Brno	Brno	1747 - 1941
Letovice	Blansko	1750 - 1941
Vizovice	Zlín	1781 - 1941

ABSTRAKT

MERKNEROVÁ, D. *Vznik a vývoj církevního zdravotnictví na území dnešní České republiky od počátku do konce první světové války s přihlédnutím k přínosu mužských řádů římskokatolické církve*. České Budějovice 2006. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin. Vedoucí práce: doc. ThLic. Martin Weis, Th.D.

Klíčové pojmy: církev, řád, řeholník, nemocný, zdravotnictví, zdravotní péče

Diplomová práce na téma “Vznik a vývoj církevního zdravotnictví na území dnešní České republiky od počátku do konce první světové války s přihlédnutím k přínosu mužských řádů římskokatolické církve” se zaměřuje na vznik, vývoj a organizaci zdravotnictví v různých etapách a rozšíření řádů ve světě.

V další části je pozornost věnována příchodu a působení jednotlivých řádů na našem území. Nejstarším a nejrozšířenějším řádům jsou věnovány samostatné články. Závěrečná část práce ukazuje přínos církve, řádů a jejich členů v jednotlivých etapách vývoje zdravotnictví.

ABSTRACT

MERKENROVÁ, D. *Origin and development of church health service on the territory of the present-day Czech Republic from the beginning to the end of the 1st World War with regard to the contribution of Roman Catholic male religious orders.*

Key terms: church, religious order, monk, patient, health service, health care

Diploma paper themed "Origin and development of church health service on the territory of the present-day Czech Republic from the beginning to the end of the 1st World War with regard to the contribution of Roman Catholic male religious orders" concentrates on the origin, development and organization of health service over various periods of its development. Furthermore, it describes the origin of monkhood and spreading of the religious orders over the world.

Another chapter deals in the arrival and operation of particular religious orders on our territory. Separate chapters devote to the oldest and the most spread religious orders. The closing chapter of the paper presents the contribution of the church, religious orders and their members in particular periods of health service development.